

Literatura,
Paz y justicia

Trabajo de investigación
Segundo de Bachillerato
2014 / 2015

Guernica

Pablo Picasso, 1937

Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Madrid (España)

No hay camino para la paz, la paz es el camino.

Mahatma Gandhi (1869-1948)

TABULA GRATULATORIA

Aquí me gustaría agradecer a todas aquellas personas que, de una manera u otra, han contribuido a la creación de este trabajo.

Gracias tutor, por tu confianza y generosidad en compartir tu conocimiento y tiempo.

Gracias a Graciela, Lúdia, Jordi, Pepa, Oriol, Lolita y Guillem por haber abierto vuestros corazones dejando huella de vuestra sabiduría en mi trabajo y en mi ser.

Gracias, *mama* y *papa*, por educarme hacia un camino no conformista y consciente y por despertar en mí desde pequeña el amor hacia la literatura.

Gracias, profesores y profesoras de mi instituto, que me habéis ayudado a crecer y a amar el saber.

Gracias, maestros y maestras de mi vida diaria, que con un gesto o una sonrisa me habéis animado.

Y por último, gracias, Universo, por haberme brindado la oportunidad de nacer donde he nacido.

RESUMEN

Este trabajo pretende proporcionar un análisis sobre la relación que puede existir entre la literatura, la paz y la justicia. El objetivo es responder a la pregunta de si la literatura es un verdadero recurso para hacer un mundo mejor o si por el contrario, no tiene ninguna función social determinante, salvo la de divertir y entretener. El estudio se realiza a través del comentario de algunos autores significativos de poesía social, de novela y teatro de denuncia y de canción protesta.

La parte práctica consta de diversas entrevistas y conversaciones que he realizado con artistas de diferentes modalidades que dan su punto de vista sobre el tema tratado y de un vídeo artístico sobre el posible proceso de curación a través del arte de una persona que, directa o indirectamente, hubiera vivido una guerra o las consecuencias de ésta. También se adjunta el enlace a un *blog* creado con el propósito de difundir de forma audiovisual algunos de los contenidos del trabajo.

Con esta investigación he podido comprobar que no solo la literatura tiene el poder de cambiar la realidad, sea cual sea ésta, sino que toda manifestación artística también lo tiene.

Palabras clave: Literatura, Paz, Justicia, Sociedad, Arte, Poesía, Novela, Teatro, Canción

RESUM

Aquest treball pretén proporcionar una anàlisi sobre la relació que pot existir entre la literatura, la pau i la justícia. El seu objectiu és respondre a la pregunta de si la literatura és un veritable recurs per fer un món millor, o si pel contrari, no té cap funció social determinant, excepte la de divertir i entretenir. L'estudi es realitza a través del comentari d'alguns autors significatius de poesia social, de novel·la i teatre de denúncia i de cançó protesta.

La part pràctica consta de diverses entrevistes i converses que he realitzat amb artistes de diferents modalitats que donen el seu punt de vista sobre el tema tractat i d'un vídeo artístic sobre el possible procés de curació a través de l'art d'una persona que, directament o indirectament, hagués viscut una guerra o les conseqüències d'aquesta. També s'adjunta l'enllaç d'un *blog* creat amb el propòsit de difondre de forma audiovisual alguns dels continguts del treball.

Amb aquesta investigació he pogut comprovar que no només la literatura té el poder de canviar la realitat, sigui quina sigui aquesta, sinó que tota manifestació artística també el té.

Paraules clau: Literatura, Pau, Justícia, Art, Societat, Poesia, Novel·la, Teatre, Cançó

ABSTRACT

This work provides an analysis of the connection that may exist between literature, peace and justice. Its aim is to answer the question whether literature is a true resource to make a better world or whether, on the opposite, it has no social purpose except amusing and entertaining. This study is carried out through the commentary of some significant authors of social poetry, novels and theatre and protest songs.

The practical part consists of several interviews and conversations with artists from different fields who have given me their views on this topic. Besides that, I have recorded an artistic video about the possible process of healing through art of a person who, directly or indirectly, would have lived a war or the consequences of it. In addition, I present a blog created to show some audiovisual contents of the project.

With this research I have realised that not only literature has the power to change reality, all artistic expression has it.

Key words: Literature, Peace, Justice, Art, Society, Poetry, Novel, Theatre, Song

ÍNDICE

0. Abstract	5
1. Introducción	7
2. La función social de la literatura	9
3. Análisis y comentario de autores significativos y sus obras	11
3.1. Poesía social	11
3.1.1. Pablo Neruda	11
3.1.2. Miguel Hernández	17
3.1.3. Gabriel Celaya	25
3.1.4. Blas de Otero	30
3.1.5. Mario Benedetti	35
3.2. Novela y teatro de denuncia social	40
3.2.1. Miguel Delibes y <i>Los Santos Inocentes</i>	40
3.2.2. El teatro dialéctico de Bertolt Brecht.....	45
3.2.3. El teatro social desde la Dictadura hasta hoy	49
3.3. Canción protesta	52
3.3.1. Silvio Rodríguez y Pablo Milanés	53
3.3.2. Paco Ibáñez	54
3.3.3. Lluís Llach	55
3.3.4. Joan Manuel Serrat	55
3.3.5. Ismael Serrano	56
4. Entrevistas	57
4.1. Graciela Figueroa	58
4.2. Lúdia Pujol	62
4.3. Jordi Sierra i Fabra	83
4.4. Pepa Plana	89
4.5. Lolita Bosch	98
4.6. Guillem Vallejo	106
5. Praxis	112
5.1. Vídeo	112
5.2. Blog	114
6. Conclusiones	115
7. Bibliografía y webgrafía	117

1. Introducción

Un buen día, no recuerdo con exactitud el año, el mes, la hora ni mucho menos la temperatura que hacía, me planteé qué era *leer*. Sí, esa cosa definida, según la RAE, como “pasar la vista por lo escrito o impreso comprendiendo la significación de los caracteres empleados”. A mi parecer, una definición muy fría para lo que leer realmente implica. Es una acción tan compleja como asombrosa en la cual una serie de movimientos oculares nos aportan *algún tipo de información*, unas amargas palabras o quizás unos dulces versos.

Entonces me pregunté por qué leíamos: ¿por placer?, ¿por rebeldía?, ¿para soñar? ¿para evadirnos? Y así un largo etcétera de preguntas sin ninguna respuesta concreta que saciase mi filosófica hambre. Creía que había alguna razón más, algo, además de todo eso, que completaba el motivo de la lectura.

Las dudas quedaron en el aire, suspendidas en las nubes de un pequeño cielo dentro de la cabeza de una adolescente, en aquel momento preocupada por cosas más superficiales. Poco sabía que años más tarde, ligeramente modificadas, aquellas dudas serían las bases y las hipótesis de mi trabajo de investigación de segundo de bachillerato.

Así pues, a mediados de mayo del 2014, cuando se nos empezó a hablar del trabajo de investigación busqué temas en el ámbito de la literatura porque es lo que me gusta, lo que me motiva y de lo que me siento feliz de ocuparme.

Ideas como ‘El papel de las brujas en los cuentos’ o ‘La creación de mi propia novela’ se me pasaron por la cabeza. Finalmente, y tras mucho rebuscar, elegí hacer el trabajo sobre la literatura de paz y justicia: la poesía social, la novela de denuncia, los autores comprometidos...

Meses después de la elección, en verano, sentada en una cristalina playa, pensaba en la sencillez del mundo. El mar, protagonista de tantos naufragios y tantas guerras, yacía tranquilo; los árboles se movían, de oeste a este y de norte a sur, sin ninguna frontera que negase su tránsito; los niños jugaban con las piedrecitas de la playa; sus padres los miraban orgullosos mientras algunos jóvenes y otros no tan jóvenes se daban besos debajo de la sombrilla. Yo

contemplaba el espectáculo y me pareció un día calmado. Pero entonces recordé que unos kilómetros al este o quizás al sur, había gente matándose, sufriendo, peleando, en fin, haciendo la guerra. ¿No podríamos vivir todos armoniosamente como en aquella plácida cala, ocupándonos solamente de dar y recibir amor? ¿Acaso no era esa la idílica esencia de la vida?

Pensé en todas aquellas personas que luchaban por defender sus ideales y en aquellas que lo hacían porque no tenían otra escapatoria. Tantas y tantas muertes día a día... Pensé también en aquellos autores que utilizaron la pluma como una espada, que creyeron que las palabras tenían poder. ¿Sería la literatura, en verdad, un recurso para cambiar esa realidad que tanto me perturbaba? Y si era que sí, ¿habría encontrado la razón que me faltaba para saber los motivos de la lectura?

Con este trabajo pretendo, y realmente espero, demostrar que la literatura sí puede, que todos los lectores y escritores, escribiendo y leyendo, tenemos en nuestras manos el poder de hacer un mundo mejor, de ser mejores personas, de abrir la mente, de resolver conflictos... ¿O quizá no? Quizá la literatura es autónoma y no tiene ninguna función social determinante, salvo la de divertir y entretener.

Para comprobarlo, me basaré en el análisis y el comentario de algunos autores y obras del siglo XX, sobre todo de España y Latinoamérica, que tienen valor como testimonio de problemas e injusticias sociales y que destacan por su voluntad de denuncia y de compromiso por una sociedad más justa.

También entrevistaré a diversos artistas catalanes contemporáneos que me darán su opinión sobre el tema tratado y para acabar, aportaré un proyecto artístico personal que utiliza la imagen, la palabra, la música y la danza para lanzar un mensaje de paz.

2. La función social de la literatura

La literatura y la historia van de la mano. El escritor no es un ser aislado del mundo, pese a que muchos autores han intentado e intentan evadirse de una existencia que les desagrada pero es indudable que toda literatura está directamente relacionada con el contexto sociopolítico en que se concibe, se quiera o no.

Ya desde los tiempos de Platón, ha habido una gran polémica sobre la función del escritor: ¿Debe tomar una posición frente a los problemas contemporáneos o atender sólo a su mundo interior? Ante esta cuestión, yo planteo otra: ¿Acaso su mundo interior no está condicionado también por el contexto histórico? ¿Sería el mundo interior de los ilustrados igual si hubieran vivido en el siglo XV? ¿O el de los renacentistas en el siglo XXI?

El caso es que esta distinción, que ha existido y sigue existiendo, dividiría la literatura en dos corrientes: a) La primera entendería la literatura como una torre de marfil donde el genio poético escaparía de los conflictos mundanos. Se centraría en la búsqueda de una belleza absoluta que le conduciría a la verdad humana. Este sería un planteamiento estilístico, en que el texto en sí sería el único protagonista y el análisis literario sólo debería atender, como explica René Wellek¹, a criterios artísticos y autónomos propios, como belleza, significado o visión del mundo.

b) La segunda, que entronca con los ideales marxistas y va a tener especial protagonismo en este trabajo, consideraría la literatura como un instrumento válido para denunciar los males de la sociedad, para dar voz a los desamparados y para trazar el camino hacia la acción y el cambio. El autor, en el caso, no solo habría de plasmar su forma de ser y estar en el mundo, ni habría de conformarse con el mero placer estético, sino que además tendría que hacer de las letras el lugar desde el cual pudiese y debiese cambiar el mundo. El escritor habría de estar atado y comprometido. Su espada debería ser la pluma y sus enemigos las condiciones de la existencia impuestas por el

¹ Cf. AGUINAGA BLANCO, C. et al. "Explicación previa" en *Historia social de la Literatura española*. Madrid: Editorial Castalia, 1981, p. 19.

interés de unos pocos. Dichos “factores” le llevarían a veces al exilio, a la prisión e incluso a la muerte, pero nunca debería dejar de reivindicar la libertad. El propio Marx lo explicó claramente:

Cuando se trata de examinar la conexión entre la producción intelectual y la producción material hay que tener cuidado, ante todo, de no concebir ésta como una categoría general, sino bajo una forma histórica determinada y concreta. Así, por ejemplo, la producción intelectual que corresponde al tipo de producción capitalista es distinta de la que corresponde al tipo de producción medieval. Si no enfocamos la producción material bajo una forma histórica específica, jamás podremos alcanzar a discernir lo que hay de preciso en la producción intelectual correspondiente y en la correlación de ambas.²

Una visión y otra no tienen realmente por qué excluirse. Eso explicaría que aunque un escritor solo se centrara en su mundo interior, en determinadas circunstancias sus textos podrían ser utilizados también como “pluma y espada”.

La verdad es que ambos planteamientos, la Estilística y el Marxismo, tomados de manera radical son cuestionables, hasta tal punto que podría extenderme y hacer un libro entero sobre esta disputa, cosa que no pretendo, ni mucho menos.

Mi objetivo solo es el de hacer una breve introducción a la literatura llamada de paz y justicia. Por eso, aquí solo me limitaré a ofrecer una selección de textos literarios que tienen una indudable intención social, insertándolos en su contexto histórico y aludiendo a las circunstancias personales de cada autor, pero también explicando sus rasgos estilísticos más relevantes y su particular visión del mundo.

² Cf. AGUINAGA BLANCO, C. et al. “Explicación previa” en *Historia social de la Literatura española*. Madrid: Editorial Castalia, 1981, p. 27.

3. Análisis y comentario de autores significativos y sus obras

3.1. Poesía social

3.1.1. Pablo Neruda

“Nuestras estrellas primordiales son la lucha y la esperanza. Pero no hay luchas ni esperanzas solitarias.”³

Pablo Neruda

Ricardo Eliécer Neftalí Reyes Basoalto (Parral, 12 de julio de 1904 – Santiago, 23 de septiembre de 1973), más conocido como Pablo Neruda, es considerado actualmente uno de los mejores y más influyentes artistas del siglo XX.

Tal cosa no es en vano pues entre sus múltiples reconocimientos destacan un Premio Nobel de Literatura en 1971 y un Doctorado Honoris Causa por la Universidad de Oxford.

Neruda, además de ser un gran escritor, destacó por su carrera diplomática y por ser miembro del Partido Comunista Chileno. Conoció el horror de la Guerra Civil Española (1936-1939) y condenó duramente la violenta represión de la huelga de los trabajadores mineros de Chile en 1946. Forzado al exilio por el gobierno de González Videla, vivió en Argentina, en París e Italia. Por su compromiso con la paz en el mundo recibió el Premio Internacional de la Paz en 1950. Tales hechos nos demuestran que Neruda no solo es el poeta de amor por excelencia, sino también un poeta social y decidido a construir un mundo más justo.

Dejando aparte su poesía amorosa, que cuenta con títulos tan destacados como *20 poemas de amor y una canción desesperada* (1924) o *Los versos*

³ Cf. NERUDA, Pablo: “Discurso de recepción del Premio Nobel de Literatura 1971” en *Antología general*. Madrid: Editorial Santillana, 2010, p. 505.

del capitán (1952), quiero centrarme en su faceta más comprometida, representada especialmente por las distintas ediciones de *Residencia en la tierra (1925 -1945)* y por el *Canto general (1950)*.

Tomemos, por ejemplo, el poema "Walking Around", publicado en *Residencia en la tierra*.

*Sucede que me canso de ser hombre.
Sucede que entro en las sastrerías y en los cines
marchito, impenetrable, como un cisne de fieltro
navegando en un agua de origen y ceniza.*

*El olor de las peluquerías me hace llorar a gritos.
Sólo quiero un descanso de piedras o de lana,
sólo quiero no ver establecimientos ni jardines,
ni mercaderías, ni anteojos, ni ascensores.*

*Sucede que me canso de mis pies y mis uñas
y mi pelo y mi sombra.
Sucede que me canso de ser hombre.*

*Sin embargo sería delicioso
asustar a un notario con un lirio cortado
o dar muerte a una monja con un golpe de oreja.
Sería bello
ir por las calles con un cuchillo verde
y dando gritos hasta morir de frío.*

*No quiero seguir siendo raíz en las tinieblas,
vacilante, extendido, tiritando de sueño,
hacia abajo, en las tripas moradas de la tierra,
absorbiendo y pensando, comiendo cada día.*

No quiero para mí tantas desgracias.

*no quiero continuar de raíz y de tumba,
de subterráneo solo, de bodega con muertos,
aterido, muriéndome de pena.*

*Por eso el día lunes arde como el petróleo
cuando me ve llegar con mi cara de cárcel,
y aúlla en su transcurso como una rueda herida,
y da pasos de sangre caliente hacia la noche.*

*Y me empuja a ciertos rincones, a ciertas casas húmedas,
a hospitales donde los huesos salen por la ventana,
a ciertas zapaterías con olor a vinagre,
a calles espantosas como grietas.*

*Hay pájaros de color de azufre y horribles intestinos
colgando de las puertas de las casas que odio,
hay dentaduras olvidadas en una cafetera,
hay espejos
que debieran haber llorado de vergüenza y espanto,
hay paraguas en todas partes, y venenos, y ombligos.*

*Yo paseo con calma, con ojos, con zapatos,
con furia, con olvido,
paso, cruzo oficinas y tiendas de ortopedia,
y patios donde hay ropas colgadas de un alambre:
calzoncillos, toallas y camisas que lloran
lentas lágrimas sucias.*

El poema está compuesto por diez estrofas cuyos versos son libres y tienen un ritmo muy marcado gracias sobre todo al uso de la anáfora y el paralelismo.

“Sucede que me canso de ser hombre”, así empieza el poema, toda una existencia humana. A pesar de esto y a diferencia de otros autores elitistas,

Barcelona (Francesc Català-Roca)

nuestro poeta, que además habla en primera persona, se siente humano y se identifica con el pueblo (“de mis pies y mis uñas y mi pelo y mi sombra”). Camina angustiado, hundido en la náusea, solo en la gran ciudad, como un ser gregario perdido entre la multitud anónima, y la vida le parece vulgar y uniforme.

Así, el poeta refleja a través de un enorme pesimismo, la fealdad, la aridez, la separación, la

violencia del orden impersonal, burocrático y mercantil de una existencia marcada por la rutina, la repetición y el orden estricto. De ahí su rebeldía: “Sin embargo sería delicioso/ asustar a un notario con un lirio cortado/o dar muerte a una monja con un golpe de oreja”. Porque se da cuenta de que, vaya a donde vaya, encontrará melancolía, tristeza y frustración.

El poema está escrito con un lenguaje que, como el mundo que versifica, es desarticulado y surrealista (“Yo paseo con calma, con ojos, con zapatos [...]”), que revela en el fondo la insumisión, el rechazo y el vómito de Neruda hacia la condición humana impuesta que nos hace tan infelices.

En conclusión, aunque el texto no refleja una crítica social directa, sí que es muestra de poesía comprometida, de poesía en el autor se identifica radicalmente con el resto de la sociedad que traga y sufre. Y es, por tanto, una poesía moderna de clara inspiración vanguardista que sirve como manifiesto de la liberación de los deseos, los sueños y las imágenes más profundas y ocultas del ser humano, siempre sediento de justicia y verdad.

Además, también querría hacer mención de *Alturas del Machu Picchu*, poema incluido en el *Canto General*, en especial de su parte XII. Se trata de una especie de crónica de la historia americana en la que Neruda, mediante

una interlocución directa con los demás (sus “hermanos”), se solidariza con los indígenas americanos y su sufrimiento de siglos, alentándoles para que recuperen la dignidad de su cultura ancestral.

Sube a nacer conmigo, hermano.

*Dame la mano desde la profunda
zona de tu dolor diseminado.*

No volverás del fondo de las rocas.

No volverás del tiempo subterráneo.

No volverá tu voz endurecida.

No volverán tus ojos taladrados.

Mírame desde el fondo de la tierra,

labrador, tejedor, pastor callado:

domador de guanacos tutelares:

albañil del andamio desafiado:

aguador de las lágrimas andinas:

joyero de los dedos machacados:

agricultor temblando en la semilla:

alfarero en tu greda derramado:

traed a la copa de esta nueva vida

vuestros viejos dolores enterrados.

Mostradme vuestra sangre y vuestro surco,

decidme: aquí fui castigado,

porque la joya no brilló o la tierra

no entregó a tiempo la piedra o el grano:

señaladme la piedra en que caísteis

y la madera en que os crucificaron,

encendedme los viejos pedernales,

las viejas lámparas, los látigos pegados

a través de los siglos en las llagas

y las hachas de brillo ensangrentado.

Yo vengo a hablar por vuestra boca muerta.

A través de la tierra juntad todos

*los silenciosos labios derramados
y desde el fondo hablarme toda esta larga noche
como si yo estuviera con vosotros anclado,
contadme todo, cadena a cadena,
eslabón a eslabón, y paso a paso,
afilad los cuchillos que guardasteis,
ponedlos en mi pecho y en mi mano,
como un río de rayos amarillos,
como un río de tigres enterrados,
y dejadme llorar, horas, días, años,
edades ciegas, siglos estelares.*

*Dadme el silencio, el agua, la esperanza.
Dadme la lucha, el hierro, los volcanes.
Hablad por mis palabras y mi sangre.*

Machu Picchu, 1912 (Hiram Bingham)

“Sube a nacer conmigo, hermano.”
Con esta frase tan contundente empieza el poema, haciendo una llamada a cualquier poblador de América para que pueda reivindicar sus orígenes (“Mostradme

vuestra sangre y vuestro surco”) y se atreve a subir a lo alto del Machu Picchu, la montaña sagrada de los incas, para darse cuenta de que su civilización es tan importante como la europea.

El autor adopta en estos versos una actitud mesiánica, pues anima al pueblo a que vuelva a vivir de su palabra mediante una convocatoria reiterativa:

“Dadme el silencio, el agua, la esperanza.
Dadme la lucha, el hierro, los volcanes.

Hablad por mis palabras y mi sangre.”

Así queda taxativamente expresada su defensa de las raíces americanas, su añoranza de aquella América antigua que los conquistadores españoles ultimaron injustamente y su grito a favor de la igualdad y la dignidad.

3. 1. 2. Miguel Hernández

*"Los poetas somos viento del pueblo: nacemos para pasar soplados a través de sus poros y conducir sus ojos y sus sentimientos hacia las cumbres más hermosas"*⁴

Miguel Hernández

Miguel Hernández Gilabert (Orihuela, 30 de octubre de 1910 – Alicante, 28 de marzo de 1942) abandonó pronto la escuela para dedicarse al trabajo del campo. Aún así, desarrolló una gran capacidad para la literatura gracias a su precoz lectura de la poesía clásica española. En su obra se encuentran influencias de Garcilaso, Góngora, Quevedo y San Juan de la Cruz.

En la década de los 30, Hernández emigró a Madrid y se dedicó a escribir. Allí conoció a los poetas Pablo Neruda, Vicente Aleixandre, Rafael Alberti y Luis Cernuda.

En referencia a su pensamiento político, estaba afiliado al Partido Comunista Español. Durante la República formó parte de las Misiones Pedagógicas promovidas por Alejandro Casona, intentando llevar la cultura a las zonas más deprimidas de España. En la Guerra Civil apoyó al ejército republicano leyendo sus versos en el frente. Tras la contienda, intentó huir del país; sin embargo, fue detenido en la frontera portuguesa y condenado a muerte, pena conmutada por 30 años de cárcel. Murió en prisión de tuberculosis.

⁴ Cf. HERNÁNDEZ, Miguel: Dedicatoria del libro "Viento de pueblo" (1937) -fragmento- a su amigo y poeta Vicente Aleixandre, en la que explica el oficio de ser poeta.

Sus poemas tratan del amor pero también de la muerte, de la guerra y de la injusticia. *Viento del pueblo* (1937) es una poesía crítica, combativa, nacida en medio del fuego en las trincheras, codo a codo con los milicianos.

De este libro he seleccionado "El niño yuntero":

*Carne de yugo, ha nacido
más humillado que bello,
con el cuello perseguido
por el yugo para el cuello.*

*Nace, como la herramienta,
a los golpes destinado,
de una tierra descontenta
y un insatisfecho arado.*

*Entre estiércol puro y vivo
de vacas, trae a la vida
un alma color de olivo
vieja ya y encallecida.*

*Empieza a vivir, y empieza
a morir de punta a punta
levantando la corteza
de su madre con la yunta.*

*Empieza a sentir, y siente
la vida como una guerra
y a dar fatigosamente
en los huesos de la tierra.*

*Contar sus años no sabe,
y ya sabe que el sudor
es una corona grave
de sal para el labrador.*

*Trabaja, y mientras trabaja
masculinamente serio,
se unge de lluvia y se alhaja
de carne de cementerio.*

*A fuerza de golpes, fuerte,
y a fuerza de sol, bruñido,
con una ambición de muerte
despedaza un pan reñido.*

*Cada nuevo día es
más raíz, menos criatura,
que escucha bajo sus pies
la voz de la sepultura.*

*Y como raíz se hunde
en la tierra lentamente
para que la tierra inunde
de paz y panes su frente.*

*Me duele este niño hambriento
como una grandiosa espina,
y su vivir ceniciento
revuelve mi alma de encina.*

*Lo veo arar los rastrojos,
y devorar un mendrugo,
y declarar con los ojos
que por qué es carne de yugo.*

*Me da su arado en el pecho,
y su vida en la garganta,
y sufro viendo el barbecho
tan grande bajo su planta.*

*¿Quién salvará a este chiquillo
menor que un grano de avena?*

*¿De dónde saldrá el martillo
verdugo de esta cadena?*

*Que salga del corazón
de los hombres jornaleros,
que antes de ser hombres son
y han sido niños yunteros.*

El niño yuntero

Nos encontramos ante un poema en que se describe el trágico destino de un niño (“menor que un grano de avena”) que ha sido concebido, al parecer, con el único fin de trabajar, sufrir y padecer (“Carne de yugo, ha nacido”). Este niño, que actúa como sujeto poético, no tiene ilusión. Es un alma que ha nacido vieja porque la vida se le escapa:

“Cada nuevo día es
más raíz, menos criatura,
que escucha bajo sus pies
la voz de la sepultura.”

La criatura, destinada a trabajar la tierra golpe a golpe, vive en la miseria del hambre, una miseria que atenaza el corazón del autor (“Me duele este niño hambriento”) y lo sumerge en la tristeza de un dolor incomprensible, injusto y tremendo.

No obstante, en las dos últimas estrofas, surge una luz de esperanza: el poeta invoca a todos los trabajadores y jornaleros para que se rebelen y pongan fin a su mísera condición, ya que el niño por sí solo no va a poder. Lo hace a través de una referencia al símbolo comunista por excelencia: el martillo (“¿De dónde saldrá el martillo/ verdugo de esta cadena?”). Además, les recuerda que ellos también han sido víctimas de la misma situación y por eso también han de luchar para recuperar sus derechos:

“Que salga del corazón
de los hombres jornaleros,
que antes de ser hombres son
y han sido niños yunteros.”

Vemos pues, que se trata de una clarísima denuncia de la explotación infantil que Hernández vivió de muy cerca si no en sus propias carnes.

Cancionero y romancero de ausencias, por otra parte, es una recopilación de los momentos más dramáticos de la existencia del poeta, entre los años 1938 y 1941. Hernández, estando en la cárcel, recibe una carta de su mujer en la que le explica la precaria situación que vive junto a su hijo. No tienen nada para comer, excepto pan y cebolla. El poeta, conmovido, decide entonces escribir las “Nanas de la cebolla” como respuesta a la carta:

*La cebolla es escarcha
cerrada y pobre.
Escarcha de tus días
y de mis noches.
Hambre y cebolla,
hielo negro y escarcha
grande y redonda.*

*En la cuna del hambre
mi niño estaba.*

*Con sangre de cebolla
se amamantaba.*

*Pero tu sangre,
escarchada de azúcar,
cebolla y hambre.*

*Una mujer morena
resuelta en luna
se derrama hilo a hilo
sobre la cuna.*

*Ríete, niño,
que te traigo la luna
cuando es preciso.*

*Alondra de mi casa,
ríete mucho.*

*Es tu risa en tus ojos
la luz del mundo.*

*Ríete tanto
que mi alma al oírte
bata el espacio.*

*Tu risa me hace libre,
me pone alas.*

*Soledades me quita,
cárcel me arranca.*

*Boca que vuela,
corazón que en tus labios
relampaguea.*

*Es tu risa la espada
más victoriosa,*

*vencedor de las flores
y las alondras
Rival del sol.
Porvenir de mis huesos
y de mi amor.*

*La carne aleteante,
súbito el párpado,
el vivir como nunca
coloreado.
¡Cuánto jilguero
se remonta, aletea,
desde tu cuerpo!*

*Desperté de ser niño:
nunca despiertes.
Triste llevo la boca:
ríete siempre.
Siempre en la cuna,
defendiendo la risa
pluma por pluma.*

*Ser de vuelo tan lato,
tan extendido,
que tu carne es el cielo
recién nacido.
¡Si yo pudiera
remontarme al origen
de tu carrera!*

*Al octavo mes ríes
con cinco azahares.
Con cinco diminutas
ferocidades.*

*Con cinco dientes
como cinco jazmines
adolescentes.*

*Frontera de los besos
serán mañana,
cuando en la dentadura
sientas un arma.
Sientas un fuego
correr dientes abajo
buscando el centro.*

*Vuela niño en la doble
luna del pecho:
él, triste de cebolla,
tú, satisfecho.
No te derrumbes.
No sepas lo que pasa ni
lo que ocurre.*

En este poema, muy difundido después en la versión musicada por Serrat, expresa la gran impotencia que siente al no poder ayudar a su familia en una situación de tanta miseria (“Con sangre de cebolla/ se amamantaba”). Entonces imagina que la penuria se convierte en dulces sabores, en alegría y sufre una terrible añoranza de su mujer y de su hijo (“rival del sol”). En las últimas estrofas desea que el niño nunca se entere de la crueldad en la que ha nacido y está viviendo (“No sepas lo que pasa ni/ lo que ocurre.”).

Es un poema de una gran carga emocional que refleja las consecuencias de la guerra, reiteradas en miles de familias anónimas: hambre, miseria, muerte, censura...

Palabras corrientes de una España franquista que persiguió a los perdedores, condenándolos a la marginación, al destierro e incluso a la pérdida de la propia vida. Vemos así, que la poesía de Hernández es de un

profundo contenido social, cívica y solidaria, arraigada en el pueblo y eco de sus inquietudes.

3. 1. 3. Gabriel Celaya

“Somos el ser que se crece.

Somos un río derecho.

*Somos el golpe temible de un corazón no resuelto.”*⁵

Rafael Gabriel Juan Múgica Celaya Leceta (Hernani, Guipúzcoa, 18 de marzo de 1911 – Madrid, 18 de abril de 1991) se dedicó, en un principio, a la ingeniería industrial. Sin embargo, en la Residencia de Estudiantes donde se hospedaba, en Madrid, contactó con los

Gabriel Celaya

movimientos vanguardistas del momento y conoció a intelectuales como Federico García Lorca, Juan Ramón Jiménez o Jorge Guillén, entre otros. Influenciado por ellos, Celaya pronto se atrevió a escribir su primer poemario, de tintes surrealistas y románticos, en la onda de la Generación del 27. Tal es el caso de *Marea del Silencio*, 1935.

A pesar de esa pequeña aproximación a la poesía, continuó trabajando como ingeniero hasta que el traumático acontecimiento de la Guerra Civil despertó en él un cambio de consciencia que le llevó a renunciar a su trabajo y a romper con el entorno familiar de la alta burguesía vasca. A partir de entonces, asumiendo una vida difícil, se dedicó por entero a la poesía e inició una escritura crítica que ponía en primer plano al ser humano y a sus circunstancias históricas bajo la dictadura militar (*Lo demás es silencio*, 1952

⁵ Cf. Fragmento de “*España en marcha*” perteneciente a *Cantos iberos*, 1955.

o *Cantos íberos*, 1955). Además, también defendió la idea de una poesía no elitista al servicio de las mayorías.

A pesar de ser galardonado con el Premio Nacional de las Letras españolas en 1986, sus últimos años de vida transcurrieron entre graves penurias económicas.

“La poesía es un arma cargada de futuro” (*Cantos íberos*, 1955) es quizás uno de los textos más significativos del autor:

*Cuando ya nada se espera personalmente exaltante,
mas se palpita y se sigue más acá de la conciencia,
fieramente existiendo, ciegamente afirmando,
como un pulso que golpea las tinieblas,*

*cuando se miran de frente
los vertiginosos ojos claros de la muerte,
se dicen las verdades:
las bárbaras, terribles, amorosas crueldades.*

*Se dicen los poemas
que ensanchan los pulmones de cuantos, asfixiados,
piden ser, piden ritmo,
piden ley para aquello que sienten excesivo.*

*Con la velocidad del instinto,
con el rayo del prodigio,
como mágica evidencia, lo real se nos convierte
en lo idéntico a sí mismo.*

*Poesía para el pobre, poesía necesaria
como el pan de cada día,
como el aire que exigimos trece veces por minuto,
para ser y en tanto somos dar un sí que glorifica.*

*Porque vivimos a golpes, porque apenas sí nos dejan
decir que somos quien somos,
nuestros cantares no pueden ser sin pecado un adorno.
Estamos tocando el fondo.*

*Maldigo la poesía concebida como un lujo
cultural por los neutrales
que, lavándose las manos, se desentienden y evaden.
Maldigo la poesía de quien no toma partido hasta mancharse.
Hago más las faltas. Siento en mí a cuantos sufren
y canto respirando.
Canto, y canto, y cantando más allá de mis penas
personales, me ensancho.*

*Quisiera daros vida, provocar nuevos actos,
y calculo por eso con técnica, qué puedo.
Me siento un ingeniero del verso y un obrero
que trabaja con otros a España en sus aceros.*

*Tal es mi poesía: poesía-herramienta
a la vez que latido de lo unánime y ciego.
Tal es, arma cargada de futuro expansivo
con que te apunto al pecho.*

*No es una poesía gota a gota pensada.
No es un bello producto. No es un fruto perfecto.
Es algo como el aire que todos respiramos
y es el canto que espacia cuanto dentro llevamos.*

*Son palabras que todos repetimos sintiendo
como nuestras, y vuelan. Son más que lo mentado.
Son lo más necesario: lo que no tiene nombre.
Son gritos en el cielo, y en la tierra, son actos.*

Este poema respondería explícitamente a la tesis de mi trabajo: la poesía es insustituible y tiene un gran poder ya que, como dice el autor, está concebida como herramienta de transformación política y social.

A mi parecer, el contenido lírico se dividiría en tres partes:

En la primera (estrofas primera y segunda) el poeta describe una situación precaria e inhumana, referida con seguridad a la larga y tenebrosa posguerra española, aunque podría tratarse de las consecuencias de cualquier otro conflicto bélico o cualquier otra dictadura. Habla de una condición extrema, en la que la esperanza no existe (“Cuando ya nada se espera personalmente exaltante,”) y en la que te das cuenta de la crueldad que te rodea (“los vertiginosos ojos claros de la muerte,”).

En la segunda parte (estrofas tercera, cuarta, quinta y sexta) explica de forma sucinta su propia visión de la poesía, que considera como una de las necesidades más primordiales de todos los seres humanos (“como el pan de cada día,/ como el aire que exigimos trece veces por minuto,”). También nombra indirectamente la censura franquista que reprimía al pueblo (“vivimos a golpes”) y que le negaba todo tipo de libertad (“porque apenas si nos dejan/ decir que somos quien somos”) y afirma, abiertamente, que la poesía da aliento a los oprimidos (“asfixiados”) que reclaman justicia (“piden ley para aquello que sienten excesivo”).

En la tercera parte (las seis estrofas restantes), Celaya desarrolla más ampliamente la idea de lo que debería ser la poesía y para qué debería servir. Critica la poesía elitista y minoritaria, aquella “concebida como un lujo/ cultural por los neutrales” que solo sirve para embellecer algo vacío de contenido y que exige “evadirse” de la realidad, desentenderse del dolor continuo y cotidiano. Vemos aquí una clara alusión a la “poesía pura” de Juan Ramón Jiménez. Frente a esto, Celaya, asume sus “faltas” y opta por “mancharse”, es decir, por comprometerse y expresar libremente su opinión, por defender sus ideales y “tomar partido” para cambiar una sociedad represora e injusta, mal hecha.

En esa misma línea, Celaya opina que el poeta debe de estar por encima de los problemas íntimos y existenciales para poder integrarse con el pueblo y solidarizarse con su sufrimiento (“Canto, y canto, y cantando más allá de mis penas/ personales, me ensancho.”) e incluso alude a su antigua profesión (“ingeniero”) para resaltar el valor de la poesía como un trabajo preciso e imprescindible. Ahora se considera un nuevo ingeniero, un “ingeniero del verso” más próximo a los ideales de la humanidad.

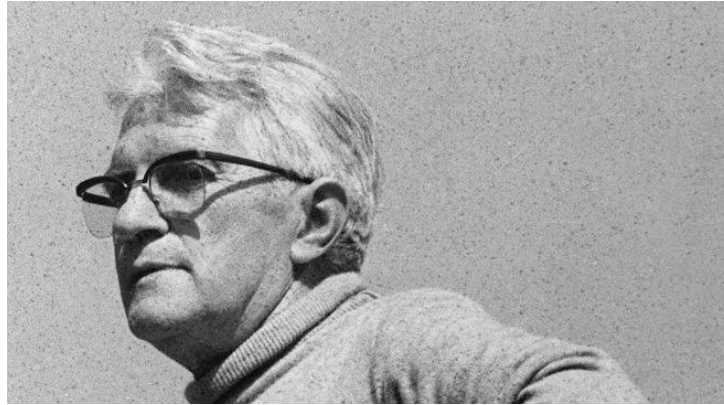
Así pone de manifiesto la importancia de ese nuevo oficio, que requiere una gran técnica pero con el que se siente más realizado como persona (“poesía-herramienta”) y más cercano a sus ideales éticos (“a la vez que latido de lo unánime y ciego.”). Su poesía es, en fin, una herramienta y un instrumento de lucha, un “arma cargada de futuro expansivo”.

Finalmente, vuelve a desdeñar aquella que sólo se propone convertirse en “bello producto” frente a la suya, espontánea como la vida misma: “No es una poesía gota a gota pensada./ No es un bello producto. No es un fruto perfecto./ Es algo como el aire que todos respiramos [...]” Y lo hace para reivindicar como virtudes sus imperfecciones, su falta de rima, su uso de palabras sencillas y directas, sin adornos ni excesivos recursos literarios, anti-estética hasta cierto punto.

En resumen, esta composición es un verdadero manifiesto que invita a los lectores a la sublevación, a alzarse mediante las letras, contra el orden establecido. Y para conseguir su objetivo final, dirigirse “a la mayoría”, utiliza recursos propios del discurso oral (reiteraciones, apelaciones al oyente...) y un tono coloquial y un lenguaje accesible a todo el mundo, lindante a veces con lo prosaico. Todo en consonancia con la desnudez voluntaria del estilo empleado, antiretórico y sencillo, lo que refuerza la pretensión de universalidad del mensaje que transmite.

3. 1. 4. Blas de Otero

*“Pero tú, Sancho Pueblo,
pronuncias anchas sílabas,
permanentes palabras que no lleva el viento...”⁶*

Blas de Otero

Blas de Otero Muñoz (Bilbao, 21 de marzo de 1916 – Majadahonda, Madrid, 30 de junio de 1979) fue uno de los más representativos e influyentes poetas de la posguerra española.

Hijo de una familia burguesa, estudió en un colegio de jesuitas donde recibió una formación religiosa. Posteriormente se licenció en Derecho por la Universidad de Valladolid, pero nunca ejerció esta carrera. Compaginándola con diferentes trabajos para poder sustentar a su familia, se dedicó a la creación literaria.

Su trayectoria poética empezó con una poesía marcada por las creencias religiosas (1935-1944) donde expresaba la angustia espiritual provocada por la indiferencia de un Dios lejano y cruel (*Cántico espiritual*, 1942). A esta preocupación religiosa sucede una poesía de corte más existencialista (1945-1955) que se interroga sobre el sentido del mundo y del hombre, en la que predomina el “yo” y en la que también tiene cabida el sentimiento amoroso (*Ancia*, 1958). Sin embargo, su lírica se transformó hacia los años 50, coincidiendo con su ingreso en el Partido Comunista de España, en una poesía social. En ella supera el intimismo del “yo” y se inclina por el

⁶ Cf. OTERO, Blas de. Estrofa de “Me llamarán, nos llamarán a todos”. *Expresión y reunión*. Madrid: Alianza Editorial, 1981, p. 108.

encuentro con el “nosotros”. El poeta, a partir de este momento, se dirige “a la inmensa mayoría” convirtiéndose en la voz del pueblo que pide la paz, la justicia y la libertad.

Pido a la paz y a la palabra (1955) pertenece a esta última etapa. El libro se escribió durante su exilio parisino, en contacto con los círculos filosóficos y comunistas de la ciudad, y señaló el gran cambio de rumbo de su lírica. En él proclama una nueva fe en la solidaridad humana y afirma la necesidad de la esperanza salvadora para hacer un mundo mejor.

Un claro ejemplo de esto es el poema “A la inmensa mayoría”, testimonio autobiográfico en que se muestra la ruptura de Blas de Otero con su poesía anterior.

*Aquí tenéis, en canto y alma, al hombre
aquel que amó, vivió, murió por dentro
y un buen día bajó a la calle: entonces
comprendió: y rompió todos su versos.*

*Así es, así fue. Salió una noche
echando espuma por los ojos, ebrio
de amor, huyendo sin saber adónde:
a donde el aire no apestase a muerto.*

*Tiendas de paz, brizados pabellones,
eran sus brazos, como llama al viento;
olas de sangre contra el pecho, enormes
olas de odio, ved, por todo el cuerpo.*

*¡Aquí! ¡Llegad! ¡Ay! Ángeles atroces
en vuelo horizontal cruzan el cielo;
horribles peces de metal recorren
las espaldas del mar, de puerto a puerto.*

Yo doy todos mis versos por un hombre

*en paz. Aquí tenéis, en carne y hueso,
mi última voluntad. Bilbao, a once
de abril, cincuenta y uno.*

En la primera estrofa, el poeta entrega al lector un resumen de sus anteriores etapas líricas (“Aquí tenéis, en canto y alma, al hombre / aquel, que amó, vivió, murió por dentro”), en una especie de testamento que le sirve para romper con un pasado poético egoísta que ahora odia (“y rompió todos sus versos”). Ha experimentado un brusco cambio de mentalidad (“un buen día bajó a la calle”), se ha mezclado con el pueblo llano y ha decidido marcar -segunda estrofa- un antes (“así fue”) y un después (“así es”). Ha visto la realidad, se ha asustado y ha salido “huyendo sin saber adónde” (verso 8).

En la tercera estrofa se describe la situación que vive actualmente: las consecuencias de una guerra todavía muy cercana (“olas de sangre contra el pecho”) en la que el sujeto lírico desea la paz y el amor, pero no encuentra más que una enorme violencia (“olas de odio, ved, por todo el cuerpo”) que le echa hacia atrás. “¡Aquí! ¡Llegad! ¡Ay!”. Con estas tres exclamaciones empieza la cuarta estrofa. Tres claros gritos de angustia, pero entendidos también como una llamada a la sociedad para que se acerque a la poesía como medio de combate pacifista. Sigue con “Ángeles atroces” y “peces de metal”, aludiendo a los aviones y barcos de guerra. Iconos, otra vez, de una realidad cruel y aterradora.

Pero en la quinta y última estrofa, la violencia desaparece. Ahora el poeta se muestra como una persona más ética, abierta a los demás y dispuesta a reclamar la paz a través de sus versos (“Yo doy todos mis versos por un hombre / en paz.”). Una paz universal, que incluya a todos los seres humanos. Así, el poema termina con la firma de este testamento vital completo (“Bilbao, a once / de abril cincuenta y uno”), que certifica la muerte de su anterior “yo” y la voluntad de renacer en una nueva poesía, más sana y más comprometida, en fin, una poesía plenamente social.

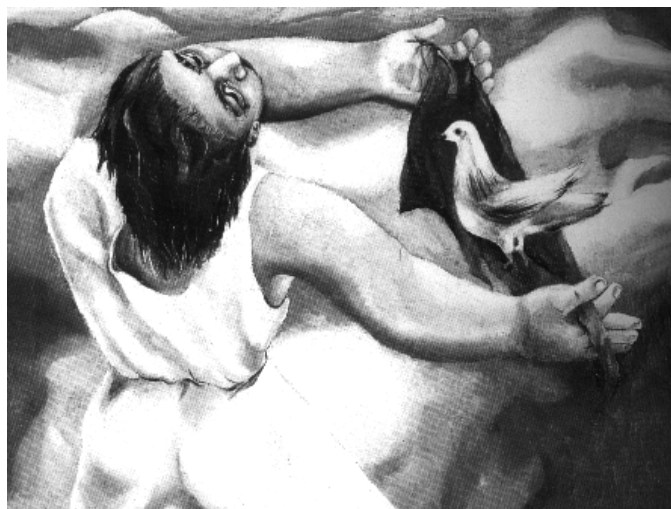
El mensaje queda así expresado de una forma contundente gracias sobre todo al uso de un lenguaje sencillo y directo y a la fórmula final que nos recuerda un documento notarial. No obstante, la métrica del poema es muy elaborada y el ritmo conseguido por la isometría de los endecasílabos utilizados y las rimas asonantes le aportan una alta calidad estética.

Cojamos ahora otro poema del libro como es *En el principio* (1955), en el que Blas de Otero expresa que ante las muchas y duras adversidades de la vida, la palabra siempre va a existir y va a tener un papel importante.

*Si he perdido la vida, el tiempo, todo
lo que tiré, como un anillo, al agua,
si he perdido la voz en la maleza,
me queda la palabra.*

*Si he sufrido la sed, el hambre, todo
lo que era mío y resultó ser nada,
si he segado las sombras en silencio,
me queda la palabra.*

*Si abrí los labios para ver el rostro
puro y terrible de mi patria,
si abrí los labios hasta desgarrármelos,
me queda la palabra.*

En el principio (Mariano Rodríguez)

El texto está compuesto por tres estrofas de cuatro versos cada una y tiene una clara estructura paralelística y repetitiva. Su contenido se puede dividir en tres partes que corresponden respectivamente a cada estrofa.

En la primera, habla de la fugacidad de la vida (“Si he perdido la vida, el tiempo”) y todo lo que ésta te arrebató (“si he perdido la voz en la maleza”). En la segunda, de los sufrimientos mundanos (“la sed, el hambre”) y del sentimiento de pérdida y de mala consciencia por las acciones realizadas a lo largo de la vida. Y en la tercera, del horror que le produce ver a su patria, España, sufriendo bajo el régimen franquista (“Si abrí los labios para ver el rostro / puro y terrible de mi patria”).

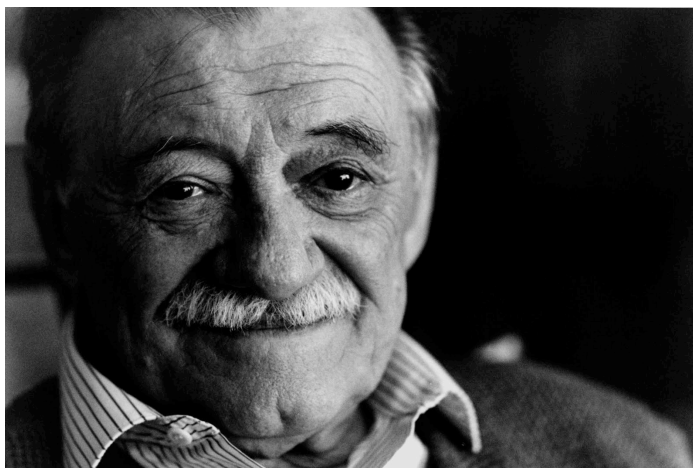
Todas las estrofas se cierran con el verso clave y más corto que el resto: “me queda la palabra”, el cual sirve de estribillo y refuerza su valor de poema-canción para todo un colectivo. El poeta recalca con este heptasílabo la idea de que por muy difícil que sea la situación, aunque sufras terriblemente por verte privado de lo material y lo espiritual, nunca has de considerarte perdido, ya que la palabra puede ser el instrumento para el cambio, para la denuncia, para salir de tu soledad y caminar al brazo del otro, mirando al frente sin miedo.

Es, por tanto, un texto que podemos definir como una reivindicación de los sólidos ideales del poeta, fijados a partir de los años 50, cuando toma conciencia de la amarga realidad que le rodea y decide unirse al dolor de todos los que sufren y reclamar la paz, pero no la paz nominal y retórica del régimen franquista, sino la paz verdadera: la justicia. Y lo hace desde un compromiso firme a favor del diálogo y la comunicación frente a la violencia, la censura y la represión.

Quizá por eso este poema no sólo constituye un grito del momento contra el silencio y el miedo, enmarcado en una situación política y cultural concreta, sino también un himno universal, válido para todo tiempo y lugar.

3. 1. 5. Mario Benedetti

“Paz es aceptar la diferencia del otro” ⁷

Mario Benedetti

Mario Orlando Hardy Hamlet Brenno Benedetti Farrugia (Paso de los Toros, 14 de septiembre de 1920 - Montevideo, 17 de mayo de 2009) estudió los primeros años de primaria en una escuela alemana en Montevideo. Sin embargo, cuando el nazismo comenzaba a hacerse presente entre sus compañeros, se retiró de la institución. Más tarde fue alumno del Liceo Miranda, pero en seguida lo dejó por problemas económicos y siguió estudiando por libre.

Trabajó en multitud de oficios: taquígrafo, vendedor, funcionario público, contable, periodista, locutor de radio y traductor. Pero sin duda alguna, el que más le marcó el resto de su vida fue el de periodista. Trabajó y colaboró en la redacción de múltiples revistas como *El Diario y La Mañana*, *El País* (Madrid) o *Punto Final* (Santiago de Chile). Durante doce años estuvo viviendo entre Argentina, Perú, Cuba y España, dado el golpe de estado de 1973 que le obligó a exiliarse debido a razones políticas.

Benedetti cuenta con más de ochenta libros publicados y traducidos a veinticinco idiomas distintos. Entre su obra encontramos sobre todo poesía, pero también cuento, novela, ensayo, crítica literaria e incluso letras de

⁷ Cf. EDUCACIONES&SCUOLA. “Un largo amor es diálogo entre las diferencias”

<<http://www.edscuola.it/archivio/interlinea/benedetti.htm>> [consulta 29/12/2014]

canciones que han sido interpretadas por cantautores de fama internacional como Joan Manuel Serrat, Daniel Viglietti o Pablo Milanés entre otros.

Entre los premios y reconocimientos que destacan en su biografía podemos hacer especial mención al título de Doctor Honoris Causa otorgado por las Universidades de Buenos Aires, Alicante, Valladolid, La Habana, Montevideo y Córdoba (Argentina), al VIII Premio Reina Sofía de Poesía Iberoamericana (1999) y al Premio Internacional Menéndez Pelayo (2005).

“Te quiero” es una de sus más famosas composiciones.

*Tus manos son mi caricia
mis acordes cotidianos
te quiero porque tus manos
trabajan por la justicia*

*si te quiero es porque sos
mi amor mi cómplice y todo
y en la calle codo a codo
somos mucho más que dos*

*tus ojos son mi conjuro
contra la mala jornada
te quiero por tu mirada
que mira y siembra futuro*

*tu boca que es tuya y mía
tu boca no se equivoca
te quiero porque tu boca
sabe gritar rebeldía*

*si te quiero es porque sos
mi amor mi cómplice y todo
y en la calle codo a codo
somos mucho más que dos*

*y por tu rostro sincero
y tu paso vagabundo
y tu llanto por el mundo
porque sos pueblo te quiero*

*y porque amor no es aureola
ni cándida moraleja
y porque somos pareja
que sabe que no está sola*

*te quiero en mi paraíso
es decir que en mi país
la gente viva feliz
aunque no tenga permiso*

*si te quiero es porque sos
mi amor mi cómplice y todo
y en la calle codo a codo
somos mucho más que dos.*

El poema pertenece a *Poemas de otros* (1973-1974) y tiene una doble funcionalidad: por un lado se trata de una declaración de amor, pero en cuanto lo relees te das cuenta de que tiene un trasfondo social directo ya que hay otro destinatario y otro oyente implícito, el pueblo uruguayo.

Desde la visión romántica, Benedetti se dirige aquí a su amada como “tú” y le habla de las partes de su cuerpo y los gestos que ama de ella (“las manos, los ojos, la boca, el rostro, el paso y el llanto”) en nueve redondillas. Es un poema aparentemente muy sencillo, que consta de una sola y larguísima frase en versos heptasilábicos rematados por un estribillo que se repite en la segunda, quinta y novena estrofa y resulta la clave del poema: “somos mucho más que dos.” Una frase que acentúa la pasión amorosa entre ambos y a la vez transporta a los amantes hacia otro plano: el de la colectividad.

El poeta le explica a su amada en un tono muy conversacional las razones de por qué la ama y las recalca en el final de cada estrofa insistiendo en su compromiso social (“te quiero porque tu boca/ sabe gritar rebeldía”). Y es que no la ama solo por su belleza, sino también por sus ideales, por sus valores y por su manera de ver el mundo. Es una relación sincera y comprometida que trabaja al unísono para los demás. El amor entre ambos es algo mágico, un refugio de los problemas, pero también un estímulo revolucionario al servicio de la acción y de la transformación de la realidad.

Por eso, desde otra perspectiva, es una especie de oda social. Benedetti aprecia y valora a la gente que trabaja para hacer un planeta más justo y se declara amante de aquella gente que no se conforma y sale a la calle a defender sus derechos (“y en la calle codo a codo/ somos mucho más que dos”, amante del pueblo unido (“somos pareja/ que sabe que no está sola”), esperanzado y libre (te quiero en mi paraíso/ es decir que en mi país/ la gente viva feliz/ aunque no tenga permiso). Es, en fin, un poema bastante transparente donde lo romántico y lo social quedan perfectamente entrelazados.

Lo mismo ocurre con *No te salves*, perteneciente a la sección “Canciones de amor y desamor” del mismo libro.

*No te quedes inmóvil
al borde del camino
no congeles el júbilo
no quieras con desgana
no te salves ahora
ni nunca
no te salves
no te llenes de calma
no reserves del mundo
sólo un rincón tranquilo
no dejes caer los párpados
pesados como juicios
no te quedes sin labios*

*no te duermas sin sueño
no te pienses sin sangre
no te juzgues sin tiempo*

*pero si
pese a todo
no puedes evitarlo
y congelas el júbilo
y quieres con desgana
y te salvas ahora
y te llenas de calma
y reservas del mundo
sólo un rincón tranquilo
y dejas caer los párpados
pesados como juicios
y te secas sin labios
y te duermes sin sueño
y te piensas sin sangre
y te juzgas sin tiempo
y te quedas inmóvil
al borde del camino
y te salvas
entonces
no te quedas conmigo.*

El poema está estructurado de manera paralela en las dos partes de la oración:

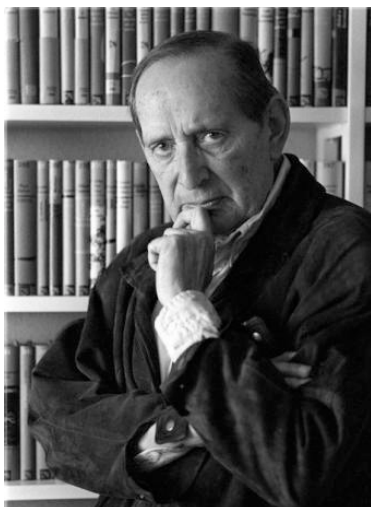
En la primera (versos 1-16), el poeta incita al lector, mediante el uso de la anáfora “no te” y “no” en el principio de cada verso, a salir de su zona de confort habitual (“no te llenes de calma”) y a moverse por y para el mundo. Le ordena que luche, que lo intente al menos y que no se acomode (“no te duermas sin sueño”) solo por costumbre o por falta de ímpetu.

En la segunda parte (versos 17-36) se hace un cambio verbal al indicativo, utiliza una frase en condicional para advertir al interlocutor –o quizá mejor dicho, interlocutora- de que si se limita a buscar a tranquilidad porque no sigue las órdenes de su conciencia “pero/ si pese a todo/ no puedes evitarlo/ y congelas el júbilo), va a perder la confianza del poeta y se quedará solo/a (“entonces/ no te quedes conmigo”). Aquí queda claramente de manifiesto el espíritu luchador de Mario Benedetti que no quiere simpatizar con aquellos o aquellas que no se comprometan con ideales de justicia por simple comodidad y aceptan sin discusión las normas, leyes o costumbres impuestas. Vemos así que en este caso el mensaje social es muy claro también y cómo se nos invita a reflexionar y a vivir sin miedo desde una posición activa, comprometida y nada sumisa.

3.2. Novela y teatro de denuncia social

La novela y el teatro social se desarrollan a lo largo de todo el siglo XX en las letras hispánicas. En España tienen auge sobre todo a partir de la década de los sesenta, con autores como Camilo José Cela, Carmen Martín Gaité, Ana María Matute, Luis Romero, Ignacio Aldecoa, Jesús Fernández Santos, Juan Marsé o Juan Goytisolo. Entre todos ellos he querido destacar a Miguel Delibes y su obra *Los santos inocentes*.

3.2.1. Miguel Delibes y *Los Santos Inocentes*

Miguel Delibes

Miguel Delibes Setién (Valladolid, 17 de octubre de 1920 - Valladolid, 12 de marzo de 2010) fue un novelista español, doctor en Derecho y catedrático de Historia del Comercio. Comenzó su carrera periodística haciendo caricaturas en *El Norte de Castilla*, diario del que acabó siendo director. Se estrenó en el mundo novelístico en 1947 con *La sombra del ciprés es alargada*, libro con el que ganó el Premio Nadal. Entre

sus obras posteriores destacan *El camino* (1950), *Las ratas* (1962), *Cinco horas con Mario* (1966) y *Los Santos Inocentes* (1981).

Miembro de la Real Academia Española desde 1975 hasta su muerte y de la Hispanic Society of America, ha recibido premios tan prestigiosos como el Premio Príncipe de Asturias de las Letras (1982), el Premio Nacional de las Letras Españolas (1991) o el Premio Cervantes (1993), entre muchos otros.

Delibes fue un tipo fiel a sus ideas y a su tierra castellana. En sus obras quedó en evidencia su compromiso ético con los valores humanos, la autenticidad personal y la justicia social.

Centrándome en la obra analizada, *Los santos inocentes*, he de decir que se trata de una novela publicada en 1981 y genialmente adaptada, tres años más tarde, al cine por el director y guionista Mario Camus.

La obra está ambientada en el campo de Extremadura y los hechos que cuenta suceden en la década de los años sesenta del pasado siglo: "Azarías es un campesino con retraso mental que se ocupa de sencillas tareas rurales en un gran cortijo desde hace muchos años. Sin embargo, el dueño lo expulsa debido a que se ha hecho mayor y no quiere tenerlo ya más por allí. Entonces no le queda otro remedio que irse a vivir con su hermana la Régula y su cuñado Paco, el Bajo. Ellos viven en otro cortijo cerca de allí y tienen cuatro hijos: dos chicos y dos chicas. La Niña Chica es una de las dos hijas de la pareja y sufre una parálisis cerebral. De vez en cuando emite unos ruidos raros e inquietantes que Azarías calma con las mismas palabras que a su pájaro: «Milana bonita, milana bonita». Mientras tanto, Paco el Bajo, ayudante del señorito Iván en las cacerías, se rompe una pierna estando con él. El señorito no le hace caso y se lo vuelve a llevar de caza, pero Paco se lesiona por segunda vez y con más gravedad. El señorito, cabreado porque no puede prescindir de la caza, pide que lo acompañe Azarías. Pero Azarías es muy malo como secretario de caza y por su impericia o mala suerte aquel día no consigue abatir ningún pájaro. La milana del Azarías aparece volando junto a otros pájaros en el cielo, la llama y ella va hacia él. Iván, nervioso, le dispara y la milana cae abatida.

Azarías queda desconsolado y cuando vuelve a salir por la tarde, se venga ahorcando al señorito.”

La novela consta de seis capítulos de una extensión semejante a los que Delibes llama «libros». Cada uno de ellos presenta una cierta independencia argumental pero el conjunto responde al esquema tradicional de la novela decimonónica: planteamiento, nudo y desenlace.

Fotograma de la película

En los cuatro primeros libros (*Azarías*, *Paco*, *El Bajo*, *La Milana* y *El Secretario*) se presentan y se describen los personajes principales, aquellos que viven humillados en unas míseras condiciones, pero también los de la otra clase, los señoritos vanidosos y frívolos que solo se preocupan por su propio bien. En el quinto libro (*El accidente*) ocurre el problema que conduce al desenlace: Paco, el Bajo, está herido y el señorito no puede ir de caza con su fiel ojeador. Es entonces cuando más claramente se produce un enfrentamiento entre los opresores y los oprimidos. Finalmente, en el último libro (*El crimen*), se produce la fatal muerte de la milana y del señorito Iván.

En cuanto a los personajes, se pueden distinguir perfectamente dos grupos:
a) El primero correspondería a los ricos, que serían todos los señores y

amigos o conocidos del cortijo, los profesores, el Obispo, el ministro, el embajador y el médico. Significarían la personificación de la injusticia y la opresión. Son personajes vanos, conservadores, egoístas y prepotentes que solo desean aparentar y vivir una vida acomodada despreciando a quienes les rodean.

b) El segundo grupo serían los campesinos, pobres y humiliados, que aparecen caracterizados como analfabetos que viven sumisos en la soledad y la miseria material. Serían Paco el Bajo, Régula, Rogelio, Quirce y Nieves (sus hijos), Dámaso (el pastor), Lupe (la porquera), Crespo (el guarda mayor), etc. Entre ambos grupos podríamos definir a otro, correspondiente al Azarías, a la Niña Chica y a los animales domésticos, personajes que reaccionan de manera muy primitiva y maquinal, basándose en los instintos.

Azarías es el protagonista del libro, un pobre inocente e infeliz. Siente un terrible amor incondicional hacía los pájaros. A causa de su retraso mental, se comporta instintiva y mecánicamente. A pesar de su vejez y marginación, es un ser bondadoso, sin malicia alguna. Incluso demuestra sentimientos más humanos que otros personajes porque siente una gran ternura hacia su milana y su sobrina y no puede soportar la tristeza cuando se mueren.

Paco, el Bajo es el personaje más humillado. Es entrañable y, a pesar de que Iván lo admira por su olfato, no tiene piedad de él. Actúa como un perro eficaz e imprescindible en las batidas de caza. Es leal, obediente, agradecido y digno de alabanzas. Sin embargo, se resigna a su situación sumisa y no hace nada para evitarla, se mantiene pacífico. Posee una inteligencia natural que le proporciona dotes *mágicas* para rastrear las piezas abatidas. A pesar de que no cambia su situación, desea que sus hijos sí lo hagan mediante la educación. Además, se muestra comprensivo y cariñoso con su cuñado Azarías.

El señorito Iván es el ser que mejor representa la condición de amo sin escrúpulos. No cede ante ninguna miseria o problema social de sus subalternos y no tiene ni una mínima consciencia hacia los más humildes.

Es caprichoso y egoísta. Solo le preocupa su pasión incontrolada por la caza y el ansia por destacar por encima de todos los demás.

Azarías, Paco el Bajo y el señorito Iván

El relato se cuenta a través de un narrador externo y omnisciente, objetivo, que no opina al respecto, solo se limita a describir y a mostrar los hechos para que el propio lector juzgue por sí mismo. Para acentuar el realismo y dar verosimilitud a los hechos usa un habla popular, llena de vulgarismos y expresiones dialectales, perfectamente adecuadas al contexto. Además, se hace un especial empleo de los diálogos desde un estilo de narración totalmente libre y coloquial. En cuanto a la sintaxis, es muy curioso el uso que hace de la puntuación, ya que es casi inexistente: en la novela solo aparecen seis puntos, cada uno de ellos al final de los capítulos. Como rasgos léxicos aparecen constantemente palabras referidas al léxico de la caza (rastrojeras, bocacerral, zurrón, etc.) y del mundo animal, especialmente de los pájaros (pitorras, gorrión, azulones, etc.), lo que revela un gran conocimiento del medio natural por parte del autor, cazador él mismo. Incluso se recurre constantemente al uso de la singular interjección “ae” que sirve de muletilla especialmente en boca de la Régula (“Ae, a mandar, don Pedro, que para eso estamos” p. 44).

En conclusión, es una novela que, a mi parecer, presenta una marcada intención social desde una perspectiva totalmente lírica y emocional. *Los santos inocentes* es sinónimo de denuncia de la opresión de los señoritos, esos caciques tan enraizados en el campo español durante la posguerra, del desprecio y la falta de atención hacia sus criados, de las humillaciones y de la resignación de los miembros de las clases más bajas al aceptar su condición de inferiores sin posibilidad de lucha.

3.2.2. El teatro dialéctico de Bertolt Brecht

Como antecedente del teatro brechtiano me gustaría hacer una pequeña referencia a la discordia que hubo en siglo XVIII entre Diderot y Rousseau. Ambos escritores discutieron sobre el poder emancipador del teatro.

Para Diderot lo que pasaba sobre un escenario teatral permitía a los espectadores encontrarse con una cierta libertad para reflexionar sobre temas de actualidad. El teatro permitiría producir “ciudadanía” en la medida en que permitiera a los espectadores identificarse con personajes que no eran en la vida real y también desidentificarse, tomar distancia y ganar en reflexión sobre las condiciones sociales de esos personajes.

En cambio, para Rousseau, el teatro era un lugar de reproducción de las normas, de las convenciones sociales, del orden, de los privilegios y de la ideología dominante. Además, para él, divertirse ante un espectáculo no permitía acceder a la verdad ya que la ilusión alejaba de ésta.⁸

Bertolt Brecht

Años más tarde, Brecht recogió parte de las ideas diderotianas para hacer su propia síntesis y crear conciencia social a través del “teatro épico o dialéctico”.

Bertolt Brecht (1898- 1956) fue un dramaturgo, escritor, poeta, y reformador teatral alemán que tuvo una gran importancia durante el siglo XX ya que mostró a la sociedad una nueva forma de pensar, sentir y ver la vida y el mundo.

Empezó a escribir poesía muy pronto y, a pesar de proceder de una familia acomodada, se decantó desde muy joven por las ideas marxistas. En los años 20 se asoció al Partido Comunista a

⁸ Cf. Apuntes de Maguy Borrás, estudiante de la asignatura *Prácticas políticas y artísticas* impartida por el profesor Federico Tarragoni en la diplomatura Filosofía Política en la Université Paris Diderot (Francia)

través del Partido Democrático Social Independiente. Fue un gran crítico de los regímenes políticos de su tiempo y tuvo que huir de su país ante la ascensión nazi: primero a Finlandia y posteriormente a Estados Unidos. Cuando regresó a Alemania, lo hizo a la RDA (Alemania del Este) donde fundó el Berliner Ensemble, con el que llevó a cabo numerosos proyectos teatrales de éxito con una gran carga social y política.

Mantuvo una gran amistad con el escritor Lion Feuchtwanger, quien lo aconsejó en sus inicios como dramaturgo. Escribió numerosas obras en la década de los años 30 y 40, como *Madre Coraje y sus hijos*, *La ópera de tres centavos*, *Terror y miseria del Tercer Reich*, *La resisitible ascensión de Arturo Ui* y *La vida de Galileo*, entre otras. Muchas de ellas fueron prohibidas en Alemania.

El llamado teatro épico o teatro dialéctico nació a raíz del contacto de Brecht con el marxismo. Se trata de una dramaturgia lenta, reflexiva, que exige tiempo de meditación y de comparación. Además, es un teatro que rechaza cualquier forma dramática popular, el espectáculo vacío de relexión y los argumentos manipulativos. Es una reacción a la dramaturgia de Stanislavski que copiaba el comportamiento humano a través de técnicas de actuar que sumergen al público en el conflicto de la obra. Y a la de Antonin Artaud, que sometía el público a un nivel irracional del ser. También es una refutación de la idea aristotélica del teatro, según la cual el espectador debe identificarse con el personaje.

En el teatro épico el público no es un mero consumidor, sino un “espectador productivo” que está sometido a situaciones que exigen un cambio. Tal resultado se consigue a través del “V-Effekt”, traducido en castellano como “distanciamiento”. Se trata de un recurso dramático que tiene como objetivo que el espectador reconozca en escena una situación histórica y adquiera la sensación de poder transformarla. De este modo, los actores a menudo interpelan al público sin interpretar a sus personajes, es decir, en términos teatrales, rompiendo la cuarta pared. No obstante, se necesitan algunos recursos adicionales para conseguirlo, por eso se emplean canciones que interrumpen la trama, prólogos y epílogos, consejos directos al público y

gestos que representan la condición del personaje independientemente del texto. Como manifiesta el propio Brecht:

Para producir el efecto de distanciamiento el actor tiene que desechar cualquier cosa de los medios que ha aprendido para persuadir al público a identificarse con los personajes y sus características, con el cuidado de no ponerse en una catalepsia, ni tampoco a su público. Sus músculos deben permanecer sueltos, dispuestos a dar un giro en la cabeza, por ejemplo, con los músculos del cuello estirados, donde "mágicamente" lleve los ojos de los espectadores e incluso sus cabezas para volverse con él, y de esta manera, disminuir cualquier especulación o reacción que los gestos pueden traer.

Su manera de hablar tiene que ser libre del sonsonete "eclesiástico" y de todas esas cualidades que calman al espectador para que el sentido de la obra se pierda.⁹

La siguiente tabla esquemática, propuesta por el autor en 1931, define muy bien las cualidades de esta nueva forma teatral:

Forma dramática del teatro	Forma épica del teatro
Se actúa	Se narra
El espectador es envuelto en la acción escénica	El espectador es un observador
Anula su capacidad de actuar	Despierta su capacidad de actuar
Hace experimentar sentimientos	Le exige tomar decisiones
Vivencia	Visión del mundo
El espectador es introducido en algo	El espectador es puesto frente a algo

⁹ Cf. SELVA PÉREZ, Joaquín. *Literatura Alemana I. Bertolt Brecht*. Universidad de Valencia. Mayo 2002. p 7 y 8

Sugestión	Argumento
Se preservan las sensaciones	Se insta a que las sensaciones se transformen en realizaciones
El espectador está dentro de la acción, simpatiza con los personajes	El espectador se enfrenta a lo que ve y lo estudia
Se supone que el hombre es conocido	El hombre es objeto de investigación
El hombre es inmutable	El hombre es mutable y puede cambiar las cosas
Tensión esperando lo que vendrá	Tensión en el proceso
Una escena existe por otra	Cada escena en sí misma
Acción creciente en intensidad	Montaje
Progreso lineal	Progreso en curvas
El curso de la acción es evolutivo	Bruscos saltos
El hombre como algo fijo	El hombre es un proceso
El pensamiento determina el ser	El ser social determina el pensamiento
Sentimiento	Razonamiento

Como muestra de texto brechtiano, veamos el siguiente:

*Pues, ¿de qué vive el hombre?
Señores que enseñáis a vivir con decencia
y a evitar con cuidado el pecado y el crimen:
primero debéis darnos un poco de comer,
y podréis hablar luego, pues por ahí se empieza.
Los que amáis vuestra panza y amáis nuestra decencia,
sabed esto tan sólo, de una vez y para todas:
como quiera que vaya, como quiera que venga,
primero es el zampar; luego, el moralizar.*

*Primero ha de poder también la gente pobre
cortar la rebanada que les toca en la hogaza.
Pues, ¿de qué vive el hombre? De que siempre atormenta
al hombre, le desnuda, le estrangula y devora.
Sólo así vive el hombre: porque puede olvidarse
por completo de que es un hombre, pese a todo.
Señores, no os hagáis ilusiones de nada:
¡El hombre vive sólo de ser un criminal!*

*Enseñáis cuándo es lícito que una mujer se suba
las faldas par haceros meter dentro los ojos.
Primero debéis darnos un poco de comer,
y podréis hablar luego, pues por ahí se empieza.
Si habláis de nuestra infamia y de vuestro placer,
sabed esto tan sólo, de una vez para todas:
como quiera que vaya, como quiera que venga,
primero es el zampar; luego, el moralizar.
Sólo así vive el hombre: porque puede olvidarse
por completo de que es un hombre, pese a todo.
Señores, no os hagáis ilusiones de nada:
¡El hombre vive sólo de ser un criminal!¹⁰*

Se trata de la canción de Mackie Navaja y Jenny en el final del segundo acto de *La ópera de tres cuartos*. Vemos aquí cómo Brecht es sinónimo de camino hacia una auténtica renovación y reflexión que toma el arte del teatro como herramienta para la concienciación y la transformación social.

3.2.3. El teatro social desde la Dictadura hasta hoy

La influencia del teatro de Brecht en España y Latinoamérica fue escasa hasta la década de los años 60. Por un lado, la censura de cada país impedía hacer un teatro militante y comprometido, por lo que las formas que

¹⁰ Cf. RÍQUER, Martín de, y VALVERDE, José María. Historia de la Literatura Universal, VOL 9. Barcelona: Editorial Planeta, 1991, p. 239-241

adoptó el llamado “teatro social” siguieron caminos un tanto diferentes a los del autor alemán, buscando la implicación emocional directa del público; y por otro, el tipo de teatro de tesis de Brecht resultaba difícil de representar fuera de ámbitos experimentales o intelectuales.

En España, durante esa década, se produjo el famoso debate entre el teatro revolucionario, promovido por Alfonso Sastre y otros escritores de raíz universitaria como Medardo Fraile, y el teatro posibilista, defendido singularmente por Antonio Buero Vallejo, el cual, sorteando impedimentos gubernativos y lidiando continuamente con la censura, se empeñó en hacer un teatro social más suave y aceptable por el gran público, que se pudo estrenar y cosechó cierto éxito a pesar de contener una crítica muy directa a la sociedad del momento.

En el primer bloque destaca Alfonso Sastre (Madrid, 1926), comprometido desde muy joven con el marxismo y feroz crítico de la dictadura franquista. Impulsó el Manifiesto del Teatro de Agitación Social en 1950 e inició pronto una serie de polémicas públicas en defensa de la capacidad del teatro para cambiar la sociedad. Su obra antibelicista “Escuadra hacia la muerte” (1953), estrenada por el Teatro Popular Universitario, duró sólo tres representaciones en cartel antes de ser prohibida, a pesar del éxito cosechado entre los estudiantes. Parecida suerte corrió “La mordaza” en 1954 así como gran parte de su teatro posterior, secuestrado antes de llegar a las tablas o de muy escasa difusión. Conoció entonces a cárcel y la represión política directa, lo que reafirmó su compromiso contra las estructuras del Estado, le llevó al exilio en Francia y afianzó su simpatía por la izquierda radical vasca. En “La taberna fantástica”, de 1966 pero estrenada en 1985, hace un retrato en forma de esperpento moderno del mundo de la marginalidad y el lumpen que sólo pudo apreciarse ya durante la democracia. En esta última época

Alfonso Sastre

siguió produciendo y adaptando numerosas obras de teatro con sentido básicamente trágico y simbólico, en denuncia de la falta de libertad y de justicia social.

Frente a Sastre se situó Buero Vallejo (1916-2000), el cual tuvo mucho más éxito de crítica y público ya que pudo ver sus obras en la escena con relativa normalidad. Represaliado durante la

Antonio Buero Vallejo

Dictadura por pertenecer al Partido Comunista, se salvó de la muerte en última instancia. En la cárcel conoció a Miguel Hernández, de quien hizo un conocido retrato. Una de sus obsesiones fue la ceguera, que representó en varias obras, como “En la ardiente oscuridad” (1946), “El concierto de San Ovidio” o “El tragaluz”. En 1948 estrenó “Historia de una escalera”, cuyo éxito le abrió las puertas de los grandes teatros y le llevó a tener una vida dedicada enteramente al teatro. Con “Las Meninas” (1960), sobre el famoso cuadro de Velázquez, inició la ya citada disputa con Sastre acerca del teatro transformador de la realidad. Buero lo dejó muy claro: más vale llegar al público y denunciar lo que se puede que vivir en la clandestinidad. Su conducta ética, por otro lado, fue irreprochable: renunció a los cargos que el régimen franquista le propuso y denunció la represión política y policial de huelgas y manifestaciones. En 1964 la censura le prohibió “La doble historia del doctor Valmy”, un terrible alegato contra la tortura que no pudo estrenarse hasta 1976 y en 1967 se atrevió a estrenar “El tragaluz”, una dura obra sobre la Guerra Civil, la primera que aludía de forma crítica y abierta al conflicto durante la dictadura. Para él, la tragedia humana siempre fue individual, pero debía analizarse desde un punto de vista ético y social.

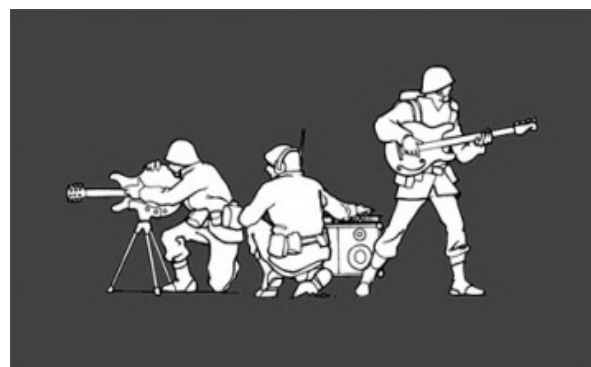
Hoy en día, el teatro social en el ámbito hispanoamericano bebe de diversas fuentes. Por un lado, se fija en el llamado “Teatro del oprimido”, desarrollado por el brasileño Augusto Boal a partir de las teorías pedagógicas de Paulo

Freire y concebido como un instrumento para desarrollar la conciencia ante las injusticias entre la población más desfavorecida y como un arma para luchar contra las estructuras opresivas de poder que suele concretarse en forma de foros e improvisaciones que tienen como protagonista al espectador, convertido en actor. Y por otro lado, se inspira también en el “Teatro de la escucha”, sistematizado básicamente por el actor y director Moisés Mato, radicado largo tiempo primero en Tortosa y ahora en Madrid, donde dirige la Sala Metáforas. Este tipo de teatro está concebido como un modelo de intervención socioeducativa integral y no se orienta tanto hacia la creación de espectáculos sino hacia la transformación social. Su denuncia de la violencia no visible y su apuesta por el desarrollo de respuestas como la no violencia y la desobediencia civil ante los conflictos lo hermana con muchos otros movimientos sociales en favor de la paz.

Además, para cerrar ya este apartado, podemos recordar a diversos grupos profesionales que destacan en el panorama de la escena española actual por su vocación de plantear conflictos sociales en toda su crudeza para buscar un impacto directo en el espectador y despertar su sentido crítico. Entre otros, podemos citar al grupo madrileño Animalario, en el que participan personajes tan conocidos como el actor Alberto San Juan, el director Andrés Lima o el dramaturgo Juan Mayorga.

3.3. Canción protesta

Desde tiempos lejanos, la música no ha sido ajena a las ansias de cambio y libertad. La guerra, el racismo, la desigualdad, el autoritarismo y la corrupción gubernamental son algunos de los temas que han inspirado la Canción Protesta hasta el día de hoy.

Canción protesta

Éste género puede definirse como un tipo de creación poética y musical que toma como base el folclore tradicional y popular de cada país y lo transforma en un medio para denunciar la situación social y política.

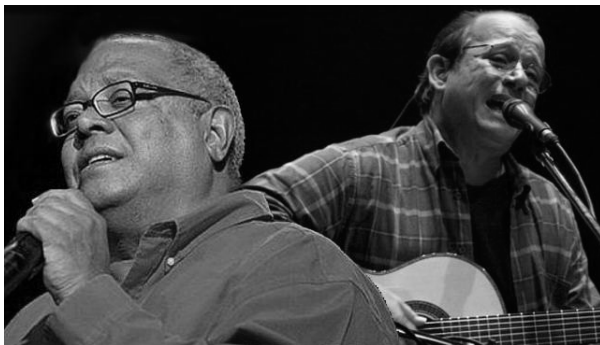
Estas canciones suelen estar compuestas por cantautores que cantan sus propios textos o bien musicalizan poemas de autores clásicos o modernos.

Es difícil datar con exactitud los orígenes de la canción protesta, ya que desde la época medieval han existido letras y músicas reivindicativas cuyo estudio detallado supondría otro trabajo de investigación. Sin embargo, la canción protesta tal y como se la conoce hoy en día nació en Estados Unidos en la década de los 50 de la mano de músicos tan conocidos como Bob Dylan o Woody Guthrie.

En España esta génesis se vivió de una manera particular, ya que el movimiento musical estuvo ligado al activismo antifranquista, a la denuncia de la situación de los grupos más desfavorecidos, a la reivindicación cultural popular y al rescate de los artistas prohibidos por el régimen de Franco.

En el siguiente espacio nombraré a seis cantautores significativos de la Canción Protesta en Latinoamérica, España y Cataluña, aunque soy consciente de que me dejo muchísimos nombres importantes por citar como es el caso de Raimon, Sisa, Pi de la Serra, Ana Belén, Albert Pla, Nacha Guevara o Violeta Parra entre otros.

3.3.1. Silvio Rodríguez y Pablo Milanés

Silvio Rodríguez y Pablo Milanés

Silvio Rodríguez y Pablo Milanés son los dos máximos exponentes de la llamada Nueva Trova Cubana, un movimiento cultural y musical que se generó en Cuba a

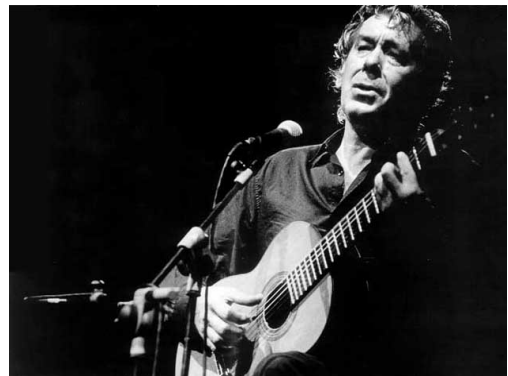
finales de los 60 fusionando la moderna canción reivindicativa anglosajona y el folclore popular cubano. El resultado fueron grandes canciones de amor y de lucha política que, a menudo, conjugan de manera indisoluble los sentimientos más personales con la crítica social.

Entre todas ellas me gustaría citar “Ojalá” (1969) de Silvio Rodríguez, la cual a primera vista es una canción de desamor pero también puede interpretarse como un mensaje contra los dictadores de todo lugar.

Y también “Hombre que vas creciendo” (1973) de Pablo Milanés. Ésta es una pequeña composición de cuatro estrofas en la que se dirige a la humanidad y le pide mirar atrás y darse cuenta de todo lo que ha logrado respecto a ayer. Antes estaban en guerra y ahora en *paz*. Pero resulta que esta paz no es más que un engaño, pues el camino para llegar aquí ha sido muy cruel y ha costado muchas vidas.

3.3.2. Paco Ibáñez

Paco Ibáñez es un enamorado de la poesía castellana de todos los tiempos y de la canción de autor francesa como Georges Brassens. Hacia los años 50 empezó a musicalizar poemas de Luis de Góngora y Federico García Lorca, entre muchos otros clásicos españoles de todos los tiempos.

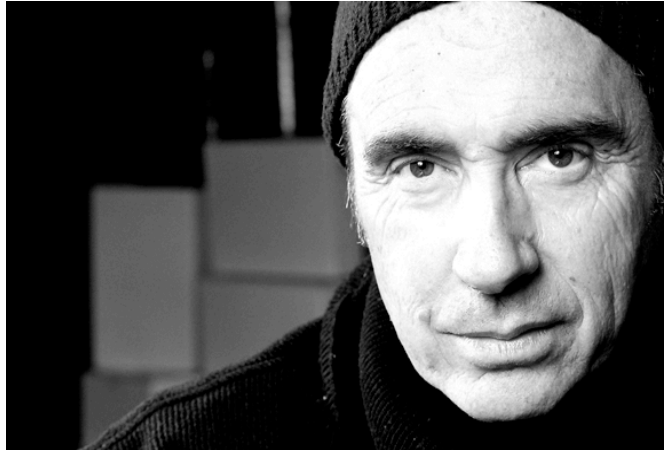
Paco Ibáñez

Ibáñez ha vivido la mayor parte de su vida exiliado en Francia ya que a pesar de que dio a conocer a un público joven la gran poesía castellana, clásica y contemporánea, y ha dado relevancia a poetas que en otro caso hubieran sido olvidados como Miguel Hernández, el régimen franquista lo tenía en el punto de mira, vigilándolo de cerca y declarándolo "persona non grata". Y por eso mismo es un ejemplo y una especie de líder de la Nueva Canción ya que ha demostrado que la poesía puede servir también para protestar.

Destacaría de él, por ejemplo, “La mala reputación”, traducción de Brassens (“La mauvaise réputation”, 1952) y “La poesía es un arma cargada de futuro” fruto de nuestro querido Celaya.

3.3.3. Lluís Llach

Lluís Llach también es un abanderado de la Canción Protesta, en este caso de la llamada Nova Cançó catalana. Perteneció al grupo "Els Setze Jutges" junto a Miquel Porter i Moix, Maria del Mar Bonet, Enric Barbat, etc., quienes

Lluís Llach

reivindicaron la cultura catalana

en los difíciles años de la dictadura franquista y la transición a la democracia.

Además de las letras propias, recurre a menudo a la obra de poetas universales que ha contribuido a difundir entre el gran público, como Konstantin Kavafis, Salvat-Papasseit, Joan Oliver, Josep Maria de Sagarra, Màrius Torres o Miquel Martí i Pol, con quien mantuvo una gran amistad y cuya colaboración fue especialmente fructífera desde mediados de los años ochenta.

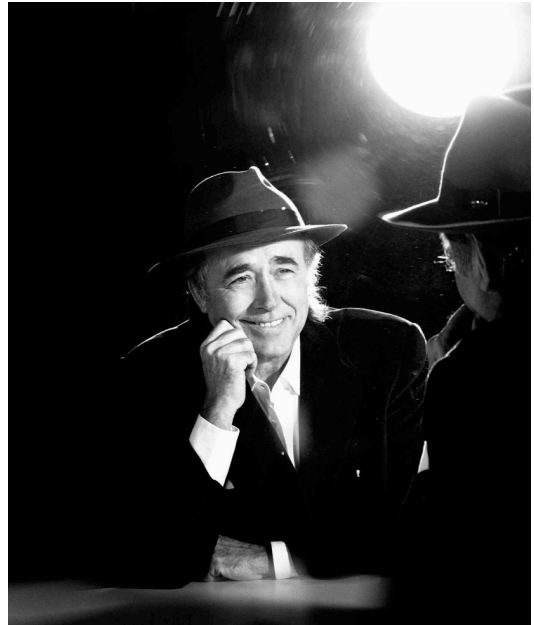
Su canción más comprometida es “L’estaca” (1968) que se ha convertido en un himno universal de la lucha por la libertad y ha sido traducida a muchos idiomas (inglés, corso, vasco, occitano, italiano, sueco, etc.).

3.3.4. Joan Manuel Serrat

Serrat es otro cantautor clave que apostó tanto por el catalán como por el español. Su obra también está influenciada por poetas ya citados como Mario Benedetti, Antonio Machado o Miguel Hernández. Ha cultivado

diversos géneros, como el folclore catalán, la copla española, el tango, el bolero y el cancionero popular de Latinoamérica.

Ha colaborado muchísimas veces con Sabina, también cantautor y poeta español con quien cantó por ejemplo “Para la libertad” (1972), inspirándose en el poema “El herido” de Miguel Hernández. Este poema es una mirada hacia los horrores de la guerra: heridos, cárceles, miseria, destrucción, sangre...

Joan Manuel Serrat

Otra de sus canciones más conocidas es “Pare” (1973), donde describe los paisajes quemados, los ríos sucios, la *no* natura a la que nos lleva nuestro enloquecido mundo.

3.3.5. Isamel Serrano

Ismael Serrano

Ismael Serrano es un cantante de la nueva generación de cantautores aparecida en los años noventa. Sus letras son una mezcla de temática amorosa, de desamor y de reivindicación social. Es un autor muy comprometido y

estrechamente ligado a movimientos solidarios. Él mismo reconoce influencias de los ya nombrados Serrat, Sabina, Silvio Rodríguez y Benedetti.

En “Papá cuéntame otra vez” (1997), por ejemplo, un joven pide a su padre que le describa aquellos años 60 del mayo francés, una época de sueños,

de hippies protestando, de movimientos guerrilleros de liberación, de canciones contra la guerra, contra la discriminación racial o sexual, donde los jóvenes buscaban la paz, la igualdad y la fraternidad mediante la alusión a Raimon, los Rolling, las manifestaciones callejeras, el Che Guevara, etc.

Pero lo hace desde el reproche y la ironía puesto que nada ha cambiado, todo sigue igual porque la generación de su padre fracasó al asumir la renuncia y el acomodamiento burgués como inevitables. Conclusión: hay que seguir luchando y retomar la senda perdida, queda mucho por hacer.

4. Entrevistas

A lo largo de mi investigación, gracias a todos esos pequeños regalos artísticos que me ido encontrando durante la búsqueda, me he dado cuenta de que no solo la literatura puede tener un valor fundamental para luchar por la paz sino que el arte también lo tiene. Por eso, surgió la idea de contactar con artistas de diferentes modalidades para saber su opinión respecto al tema. Así pues, hice una lista con aquellos y aquellas artistas que creía que podrían ayudarme y busqué por Internet sus correos. Les envié un *e-mail* explicándoles quién era, qué estaba haciendo, por qué me interesaba hablar con ellos y ellas, y preguntándoles si podían colaborar en el proyecto. Finalmente, pude entrevistar a seis artistas: una bailarina, una cantante, un escritor, una actriz payasa, una escritora y un poeta.

Ésta ha sido quizá la parte que más he disfrutado del trabajo ya que he podido conocer a personas magnificas y hablar y compartir mis inquietudes con ellas. De hecho, cada entrevista podría ser motivo de profundización y de investigación en profundidad, por la riqueza de sus palabras y contenidos.

4.1. Graciela Figueroa

“Creo que el arte tiene el poder de todo”

Graciela Figueroa (Xavier Gómez)

Once de agosto, son las nueve y veinte minutos de la tarde. Los últimos rayos de sol iluminan la ventana abierta de mi habitación. Una ligera brisa de aire me acompaña junto a la pálida mesa de escritorio. Tengo el bolígrafo azul, el móvil en modo *avión* y los nervios a flor de piel. Todo a punto para empezar la videoconferencia. Oigo el espantoso ruido de llamada del *skype*. Es Graciela, pero se preguntarán: ¿quién es Graciela? Buena pregunta.

Graciela es una artista y terapeuta nacida en 1944 en Uruguay. Empezó a bailar desde niña y desde entonces no ha parado de relacionarse con las artes escénicas, desempeñándose como bailarina, actriz, coreógrafa y directora. Como terapeuta, forma parte de los seres, instituciones y personas que están apostando por vivir en “la vibración del amor que abraza el miedo.” Actualmente dirige el Espacio Movimiento Río Abierto en las diferentes comunidades autónomas de España, y también el Espacio de Desarrollo Armónico Río Abierto en Uruguay. Asimismo coordina la Formación Río Abierto en Colombia y forma parte de la dirección de Río Abierto Internacional.

Es una mujer creativa y entusiasta que trabaja en las áreas del arte, la educación, la salud y la convivencia en distintos países. Su labor ha sido reconocida, entre muchas otras organizaciones, por la fundación Guggenheim con la *Fellowship* de América Latina y por la fundación Banco de Boston como “Maestra de todos los tiempos” en danza. No solo el Teatro Solís la ha nombrado “Patrimonio Cultural Vivo” sino que también es reconocida

Ciudadana Ilustre de la ciudad de Montevideo. Además pertenece al Consejo Uruguayo de la Danza de la UNESCO en calidad de vocal, es embajadora de la paz y presidenta de la Fundación por la Paz “Graciela Figueroa”.

¿Qué es para ti la paz?

Es un estado interior y exterior en que se llega a una satisfacción a través del respeto de todas tus partes y de todas las personas y países.

Tengo entendido que tu trayectoria artística y personal gira alrededor de la búsqueda de esa paz, ¿cuándo empieza ese interés?

Desde muy chica. Por un lado, yo sentía que no me conocía lo suficiente, que no estaba lo suficientemente crecida como para actuar con toda mi potencia. Entonces empecé a tratar de conocerme para poder actuar desde un lugar mejor. Y por otro lado, en relación con la idea de sentirme bien, vi que la inspiración artística también me ayudaba a desarrollarme. Incluso había momentos en que a través de esa inspiración conseguía un estado mejor mío de ser. Entonces empecé esa búsqueda, ahí, bien joven.

¿Hay algún hecho concreto que marque este compromiso por la conciencia?

Sí, cuando me iba dando cuenta que hacía cosas que no me gustaban. Por ejemplo, una vez le gané a un chiquilín a pegar unos saltos. O también en las discusiones, yo sabía cómo hablar y buscarle el punto débil a la persona. Puede ser que en mi casa eso fuera como una manera de hablar, como quien tenía razón o algo así. Y eso fue algo que yo lo fui dejando desde muy chica. No sé si reaccioné a eso y fui tratando de transformarlo porque eso me dolía.

Tus coreografías y tus obras tienen el objetivo de transformar y dar mensajes de mejora del mundo. ¿Cómo lo consigues?

Simplemente me vienen ideas. Es verdad que esa visión de transformar y mejorar siempre está presente, pero hay una parte que viene del subconsciente o supraconsciente, como quieras llamarlo.

¿No lo buscas a propósito?

No hasta que no empiezo a trabajar con el material. Son todas las cosas en simultáneo. Pero sí, creo que de una manera u otra lo busco. Por ejemplo, me doy cuenta que yo jamás haría una película de tiros, solo en caso de que fuera por algo muy concreto o que yo quisiera decir algo muy claro. Jamás se me ocurriría hacer un policial y cosas así que implican el manejo de armas. Repito, salvo que fuera para decir algo muy concreto. No lo haría por la propia forma y el brillo artístico.

¿Crees que consigues transmitir el mensaje? ¿La gente realmente lo siente?

Yo creo que sí, que se transmite en nuestras obras y espectáculos. Muchas personas nos dicen que salen con un estado de ser diferente, un estado de ser mejor de ellas mismas, como más amorosas y más inteligentes también.

¿Entonces podemos afirmar que el arte tiene el poder de cambiarnos y hacernos mejores personas?

Sí, creo que el arte tiene el poder de todo, tanto de entregarte como de aclararte.

¿Y la literatura? ¿También tiene esta validez?

Sí, sí. Es una herramienta potentísima.

Pero hay quienes dicen que la literatura y el arte nos hacen ser más lúcidos y entender la realidad pero que realmente, no la cambian...

Yo creo que sí, que todas las expresiones artísticas tienen ese poder, dependiendo de la sensibilidad de las personas, claro. Pero hay libros que han cambiado a gente, de esto no tengo ninguna duda.

Son muchos los escritores y escritoras iberoamericanos que han utilizado la literatura como un instrumento de justicia, compromiso, ética...

¿Conoces o has tenido influencia de alguno de ellos o ellas?

Con Eduardo Galeano por ejemplo. Sus primeros libros eran muy de denuncia. Recuerdo *Las venas abiertas de América Latina*, en que revelaba aspectos de la explotación de los pueblos americanos y la continuación de la colonia pese a que ya se había terminado. Galeano, aunque sigue siendo un tipo comprometido políticamente, parece como si hubiera cambiado esa cosa tan contestataria de antes. Aunque sigue pensando igual, lo que escribe es más pacífico.

¿Y qué hay sobre Mario Benedetti?

Benedetti también, sí. Ahora me acuerdo de esa canción tan linda *Somos mucho más que dos*. De joven leí muchas novelas de él. Y poesía también. Tiene una preocupación muy constante por la justicia y por los ideales que él cree mejores para el ser humano.

¿Cuál es exactamente el trabajo de la *Fundación por la Paz Graciela Figueroa*?

Estamos tratando de trabajar con las artes y tratando de ofrecer algunos servicios gratuitos a personas que no pueden pagarlos. También estamos abocados a la formación de una escuela de artes escénicas con tres patas fundamentales: la música, la danza y el teatro. Trabajamos el contacto y la comunicación más profunda y más verdadera entre diferentes clases sociales para aprender más, unas personas de las otras.

¿Debemos trabajarnos a nosotros mismos?

Sí, eso siempre. Ése es el gran cambio, a partir de lo que puede ser uno. Es una constante en nuestro trabajo. Hay una cosa que se llama “trabajo sobre sí” que se refiere a que cualquier cosa que uno quiera cambiar, debe empezar por uno mismo. A veces es mas fácil pensar que el otro es el que está equivocado y decir: “Bueno, a ver, tienes que hacer esto y tienes que hacer lo otro y lo mejor es esto.” En general, la persona que se trabaja a sí misma tiene otra empatía y otra compasión, compasión te digo por uno mismo y por el otro, compasión en eso de que somos iguales en el amor.

Entonces, individualmente, una persona ¿cómo puede contribuir a la paz mundial? ¿trabajándose a si misma?

Sin duda. Esa es una de las herramientas y otra es aprendiendo de los otros. Aprendiendo de las otras personas para formar un mundo entre todos, trayendo los aportes a un diálogo común, donde no haya una destrucción del otro en lo que uno piensa.

Si ponemos las noticias, vemos un montón de conflictos: Crimea, Gaza... ¿Cómo podemos ayudar?

Rezando. Yo creo que todo el mundo debe de estar rezando y te lo digo en el sentido más amplio, no de ninguna religión codificada. Rezando, radiando amor y recibiendo amor. Lo que uno hace mueve. Cualquier acto de cada uno de nosotros está contribuyendo a la paz o a la guerra. Entonces eso es algo sobre lo que cual tenemos acción a nivel local. Y a nivel universal, del planeta, rezar e ir aclarando cada vez más las ideas, pero no desde los intereses sino desde la verdadera luz de la inteligencia. Siempre guiado todo el poder por el amor y la compasión. Esto es muy importante.

4.2. Lidia Pujol

“La pau és un dinamitzador d’una actitud que confronta la injustícia constantment des d’un punt de vista amorós”

Lidia Pujol (Juan Miguel Morales)

La entrevista con Lidia fue un tanto diferente ya que traspasó las barreras de la formalidad y se situó en un nivel mucho más personal. Lidia es una cantante e intérprete catalana con quien conecté muy plenamente.

Tras años de experiencia en la música tradicional yiddish, sefardí, medieval y popular, irrumpe en la escena musical en 1998 junto a Silvia Comes, con

la que musicó a poetas como Whitman, Cernuda, Ginsberg o Lorca entre otros. Por sus trabajos ha recibido numerosos premios. Ha colaborado con numerosos artistas de primer nivel y ha realizado espectáculos monográficos sobre la obra de Allen Ginsberg, Josep Palau i Fabre, Maria Mercè Marçal o Jacques Prévert, sobre las canciones y la poesía de los trovadores, los “lais” de amor... También ha trabajado sobre la música en la obra de Shakespeare y sobre el cancionero tradicional catalán.

La versatilidad de Lúdia Pujol queda patente en sus espectáculos en vivo y en sus grabaciones, donde construye una identidad propia, de marcado carácter catalán a partir de la música tradicional, y donde la teatralidad, la interpretación y el compromiso con el mensaje son elementos indisociables de su propuesta musical. El sentido de sus canciones va desde la convivencia entre culturas y pueblos hasta la reivindicación del papel de la mujer en diversas sociedades y situaciones, como hace en el disco “Els amants de Lilith” o la necesidad de una lectura actual de los símbolos religiosos y culturales.

A mi sempre m'ha emocionat molt la literatura. La meva intenció és trobar un sentit a fer i llegir literatura i veure si té el poder de fer-nos millors persones, de fer evolucionar el món, de fer una realitat més justa... Tanmateix, al llarg del treball, m'he adonat que no només la literatura sinó tot l'art en general pot tenir aquest poder. Per això he volgut parlar amb gent de l'àmbit de la música, de la pintura, del teatre i altres arts...

Tot un honor. A mi em sorprèn que tinguis 16 anys i que em facis aquest plantejament, ja que la meva experiència personal està molt lluny de la teva. Jo no he pres una consciència de ser una persona única amb relació amb els altres fins a ser més gran. Jo no puc ser jo dissociada dels altres. L'ésser humà és una pulsio personal que evoluciona amb relació amb els altres. Això és indissociable. L'aberració de la nostra societat, del món en què vivim o de la història de la humanitat és aïllar-nos, incomunicar-nos, fer que el meu sigui el meu i el teu sigui el teu i que la meva llibertat acabi quan comenci la teva. Sí, aquest punt sembla una frase bonica però si jo vull alguna cosa més, hauré de fer-te fora a tu. I hi ha un punt de competitivitat. És la paraula competitivitat en el mal sentit: jo seré quan tu no siguis. Això és terrible.

En canvi, una frase de l'àmbit més anarquista seria: "Jo no sóc lliure si tu no ets lliure." Doncs entenc que això és més humanitzant en aquest procés "d'humanitzar la humanitat" en què estem, en què ara ens toca a tu i a mi. Estem vives, això durarà una mica de temps i s'acabarà, però nosaltres hem vingut aquí per decidir si volem ser un objecte o un subjecte. Un objecte en el sentit que el poder cosifica les persones, fa que tu li dones sentit a la teva vida en la mesura que l'orientes cap a allò que és finit, que es pot emmarcar, que es pot etiquetar, que cotitza en borsa i que és manipulable perquè és un concret.

Però si te n'adones, allò que realment motiva les nostres vides, que mou aquesta part finita de la nostra existència, que és el cos que sempre està en construcció, que s'acaba i que evidentment no ho pot tot i no ho sap tot, és l'amor, és algú, és l'art, és la bellesa o és la solidaritat. Són aquelles paraules grans que estan en el nostre horitzó i que ens serveixen per orientar-nos cada vegada que caiem i que ens hem de tornar a aixecar i segurament demanar perdó i continuar. Estem aquí per intentar descobrir si la vida té una mica més de sentit que néixer i morir.

I per això crec que l'art, la literatura, la música i totes les formes diverses d'expressar una intimitat més profunda que nosaltres mateixos, són un misteri. Estem constantment en relació amb quelcom que no podem emmarcar o fixar, ens passem la vida buscant i investigant què és amor. Deia Tomàs de Aquino que per parlar d'amor les paraules sempre són insuficients però mai indiferents. Perquè no és el mateix que tu parlis d'amor de manera possessiva: "Ets meva", "No puc viure sense tu", "No sóc res sense tu"... Totes aquestes frases fan que l'amor sigui una cosa absurda perquè tu no li pots fer l'amor a una propietat. L'amor i la llibertat són dues paraules totalment indissociables i la gratuïtat de l'amor és allò que la defineix intrínsecament. Si tu dius que l'amor és un estar amb l'altre per a què sigui qui és, també és potenciar, admirar, respectar, treure impediments, obrir el camí a la gent que tu estimes... Un ha de decidir cap a on orienta la seva vida i quins valors li donen un sentit, si és un iPhone, és a dir una cosa, o un gest, una paraula amable, una abraçada, una complicitat amb algú altre perquè hi ha un horitzó comú que respecta la diferència de cada persona com a úniques.

Això és molt difícil que ens ho ensenyin a l'escola, és el principi de la subjectivitat de la persona. Tu no ets un objecte, ets un ésser únic, un subjecte, algú que està per construir.

Així doncs, entenc que tinguis aquesta inquietud. Què fa la literatura? Què fa la cultura? Què fa l'educació? Què fa la bellesa? Doncs crear persones. Què no fa si no ho tenim? Doncs no crear-les. Tenir coses, tenir funcionalitat... Hi ha una poesia de Mossèn Cinto Verdaguer que diu "Poeta i fangador sóc". Hi ha una feina del camp que és "fangar". Fangar és una feina molt dura, s'ha d'oxigenar la terra, s'ha de clavar un trident, donar-li la volta a la terra i oxigenar-la. És la feina que simbolitza la part finita, física i d'esforç, Si tu vols alguna cosa, per exemple, et pots preparar per fer un cim d'una muntanya i aspiras a la bellesa que veuràs i a l'aventura que tindràs perquè no saps què hi ha darrere d'aquell pic. Però pujar-hi necessita un esforç, una preparació, una sèrie de coses que estan orientades cap al desig de l'aventura, el desig de quelcom desconegut. El poema diu "Poeta i fangador sóc", és a dir, hi ha una cosa que motiva i orienta la meua vida que és la poesia expressada a través de la literatura, de la bellesa, d'un gest amable, etc.

La poesia són aquelles petites coses que donen sentit a la nostra vida i que fan mirar-nos amb complicitat sense haver dit exactament res. Allò que es diu "les paraules sempre són insuficients". No poden abastar i per això ens passem la història de la humanitat parlant d'amor.

"Poeta i fangador sóc
i amb tot faig feina tan néta
que fango com un poeta
i escric com un fangador."

Quan tu no dissocias aquestes dues parts que som, és evident que som un tot més gran que jo mateix. Doncs aleshores estàs donant-li un espai a la possibilitat infinita que tu tens de ser qui ets i de descobrir-te i per això has vingut en aquest món. I aquest descobrir-te és quelcom que no podràs fer si et separen dels altres. Per tant, aquesta és la gran clau de la possibilitat o del moment en què estem en el que jo penso que hi ha una aroma, ni que sigui

llunyà, d'aquest canvi o d'aquesta cruïlla històrica amb ganes de ser més persones, no de ser coses o ser abusadors uns dels altres.

La qüestió és que quan ets jove no ho acabes de veure, almenys jo amb la teva edat no ho veia. Me n'alegro moltíssim de que tu sí que ho facis. Jo vaig asseblar-me'n amb trenta-sis anys. El talent, sigui quin sigui el que m'hagi tocat, és alguna cosa que et toca. És a dir, jo puc tenir una veu bonica o puc ser una comunicadora més o menys bona, però la pregunta clau per mi no és "Què vols ser de gran?" sinó "Què faràs de gran per a què aquest món sigui millor?". Si la pertinença és aquesta, ja no importa tant que sigui d'una manera o d'un altra, ja que tu has d'aconseguir que aquest món sigui millor, ni que sigui traient una pedreta del camí per a que potser dintre de cinc-cents anys algú no ensopegui gràcies a què tu la vas treure.

L'important és de quina manera faràs tu que aquest món sigui millor. Per exemple, si a tu se't donen bé els números, pots ser economista per al bé comú. O si se't dona bé el món de la justícia, pots fer lleis que protegeixen els més dèbils i no els interessos dels poderosos. Si ets banquer, pots mirar de tenir una reserva de diners per a la gent emprenedora i fer un espai per a què la gent pugui fer més coses. La feina ha d'estar orientada cap al bé comú. Jo sóc cantant i tinc un do per la veu, o sóc actriu i tinc un do per la dicció o per la interpretació; doncs llavors triaré temes que siguin inspiradors i que d'alguna manera tinguin una pedagogia orientada cap a on a mi em faci sentir bé. Jo mai cantaré "Mata la teva dona perquè és teva" ni "Estomaca-la perquè..." o "*Tu eres mía*", "*No puedo vivir sin tí*", "*No soy nada sin tu amor*"... Doncs no, jo entenc que quan ens enamorem, perdem el món de vista però no podem deixar de banda que hi ha uns "treballs d'amor."

Fa tres anys que estudio amb la Teresa Forcades, em dona cursos i m'estic alguna setmaneta a Montserrat. Ella comenta que hi ha tres maneres d'estimar i que totes tres tenen la mateixa qualitat però que dues d'elles són frustrants i una és feliç. Tu a vegades dones gratuïtament a algú i aquell algú no està per tu, no t'ho torna i no hi ha reciprocitat. Això és un amor frustrant. És llàstima perquè aquella persona no t'ho torna, però tu has de respectar la llibertat de

l'altre, no li pots exigir que t'estimi, has de respectar-ho i fer uns treballs d'amor al respecte.

Un altre cas és quan reps i no pots donar. Tu estàs malalt, estàs rebent totes les cures i no pots tornar això i et fa sentir que voldries donar o que voldries estar a l'altura. Però l'amor és gratuït, no és un "*toma y daca*". Ara bé, jo et dono perquè tu ho necessites i tu no em dones perquè no pots. I això també és frustrant i també necessita uns treballs d'amor.

I altres vegades, el tercer cas, és quan tu dones i reps. És un encontre, una reciprocitat que et fa feliç. Són els "plaers d'amor." D'això en parla també el Ramon Llull.

Ramon Llull va ser algú que, precisament en el cas que tu preguntes, va fer una crítica molt gran als joglars. Els joglars de la seva època eren els intèrprets de les cançons o de les poesies que escrivien els trobadors. Els trobadors eren com els compositors i els joglars eren els intèrprets que anaven pel món a cantar aquelles cançons. Ell era molt crític amb els joglars perquè deia: tu que has tingut un talent per la comunicació, per la veu o pel cant i aquest talent en compte de posar-lo al servei d'uns valors, d'uns ideals o de quelcom que dignifiqui la vida de les persones, el poses al servei de l'entreteniment de les coses bastes, de la buidor del contingut de les paraules, de les coses i de la vida... Aquesta era la resposta que tenia un dels grans teòlegs, mestres, científics, filòsofs i un dels grans de la nostra cultura del segle XII. D'alguna manera ell ja s'ho plantejava en mig d'aquella convivència de la mediterrània, en la qual Mallorca tenia molta importància en els viatges, en la comunicació, en el diàleg i en la trobada entre diferents cultures i religions (jueus, cristians i musulmans que convien en una mateixa àrea). Era una època de creuades en la qual, en nom de Déu, s'anava a conquerir a l'altre.

Ell va fer les primeres escoles de traducció per a què hi hagués uns monjos que aprenguessin l'àrab i l'hebreu per anar a evangelitzar els infidels. No volia vèncer per la força sinó convèncer pel diàleg. Fou un primer punt de partença, algú que tenia ganes no d'utilitzar la força o l'engany sinó, a través del diàleg i les possibilitats, d'estar obert a la diferència per modificar el propi criteri i

créixer. O no, senzillament créixer perquè en el diàleg has vist que el que penses és el que vols compartir amb els altres i no t'has deixat convèncer pels altres perquè no t'han seduït o no t'ha interessat prou.

Realment, per mi, ara, amb quaranta-sis anys que tinc, és radical que el que jo faci tingui un sentit de pau, de justícia i d'intentar vincular-me als altres de manera que la meva diferència i unicitat, la peça que sóc, sigui respectada en la mesura que jo respecto la dels altres. I també que aquest respecte sigui motor de curiositat i desig de veure com és el món de divers. No tots hem de vestir les mateixes robes ni comprar les mateixes coses. Jo entenc que hi ha una edat en la qual sentir-te part del grup és molt necessari, però sentir-te en harmonia amb la resta a través de què tots comprem això, mirem el mateix programa de la televisió, sabem quina és la pel·lícula o el llibre de moda que ens han posat a les nostres mans... no em sembla que així trobem el miracle o la reciprocitat. És la buidor de l'homogeneïtat que ens proposa una violència estructural que ens ha posat a tots en carrils, en calaixets. Ara tots els catalans i ara tots els espanyols, ara els del Barça i ara els que cullen bolets... Jo penso que l'ésser humà és una possibilitat infinita d'inventar dia a dia, sempre més allà del que veiem al davant i del que ens diuen que són les coses i de seguir el manual de la perfecta dona o del perfecte català. Són manuals que algú ha escrit o que algú li ha interessat dir, però no a tu.

La teva vida pren sentit si saps quina és la teva opinió respecte del que t'ha tocat viure. Pots ser un subjecte actiu i participar i dir el que penses i arriscar-te a no coincidir amb l'opinió de l'altre. O pots callar i anar fent. Perquè sempre pots dir el que penses, tot i la por a quedar-te sola. O sigui, és una qüestió d'això, a cada cruïlla hem de decidir si ser qui som i acceptar les conseqüències, tant si són bones com si no, o anar dient el que diuen els altres per no tenir problemes. I així hem arribat on hem arribat.

Els especialistes han fet economies i estructures socials de conveniència d'uns pocs perquè la resta som passius. A més, cada vegada hi ha menys carreres d'humanitats a les universitats, hi ha menys possibilitats de llegir llibres amb continguts o frases que et fan rumiar, prendre uns posicionaments personals i una crítica d'una frase d'algú molt important i dir "Jo no ho veig així". El més

necessari és atrevir-nos a ser qui som i penso que l'art ha d'estar tota l'estona esperançant i donant llum a la possibilitat infinita que som cadascú de nosaltres. Som una sorpresa, no alguna cosa que estigui programada. No és que hagi de néixer i morir com ha estat tot calculat que sigui.

M'agradaria saber que representa per a tu la pau, aquesta essència de vida, d'amor, de comprensió i compassió envers els altres...

La pau és una d'aquestes paraules que inspiren la vida, però no és una cosa que es pugui assolir. És com l'aroma d'una olla. La pau és una cosa molt activa. Cada bufetada que ens donen, cada cosa que no entenem, cada abús que generen sobre nosaltres o nosaltres cap a uns altres pot generar una reacció de violència. No portar a terme la reacció perquè no deixes anar les brides de les teves passions o perquè no vols ser la reacció a alguna cosa sinó que vols ser tu mateix, això és fer pau. Reaccionar a l'acció d'un altre no vol dir ser un mateix. La mateixa paraula ho diu. Jo no actuo per mi mateix sinó que reaccio a l'acció d'un altre. Quan algú ve i et dona una bufetada, no tornar-la és una acció molt activa de recerca de pau. Tu et separen d'allò, no saps perquè te l'ha donat, o potser sí, però la qüestió és que la persona ha actuat així i no vols ser la reacció d'aquella cosa.

Cercar quina seria una resposta d'amor respecte d'una agressió no vol dir que siguis passiva sinó activa. Activisme en no reaccionar i fer una crítica del que ha passat sense judici. M'has fet mal, i com m'has fet mal jo em separo de tu perquè no vull que m'arribin les teves bufetades. Jo no ho vull en la meua vida i poso un límit. Posar un límit que no sigui violent, que sigui respectuós amb tu mateix i crític amb l'agressió que has rebut, és una acció de pau.

Per a mi la pau no és una frase... com la paraula llibertat, per exemple. Ara fa un any vam fer el "Concert per la llibertat", vam omplir el Camp Nou i vam parlar de llibertat. Sant Agustí diferencia entre la paraula llibertat i el lliure arbitri o el "dret a decidir" que ara està tan de moda. Evidentment tu no pots ser lliure si no pots decidir, però que puguis decidir no vol dir que ho facis en direcció a la llibertat. Tu potser decideixes una cosa per por de quedar-te sola, per por al que diran o per por a sentir-te exclosa. Llavors, en compte de dir la teua pròpia

veritat, una cosa molt dinàmica que està en constant moviment i canvi, no tries per amor sinó per por i això no et condueix a la llibertat.

Ara mateix podem estar decidint que volem ser lliures però si per ser lliures en lloc de triar una economia del bé comú, una nacionalització de la banca o una educació lliure i que no costi tants diners, privatitzem la banca, privatitzem les empreses energètiques i pugem els preus de les escoles... Si tu vols que la independència estigui orientada cap aquí, això no t'està portant cap a la llibertat sinó caps als interessos d'uns pocs, no els de la majoria.

Per tant, el que vull dir-te és que pau, llibertat, amor, etc. són paraules que han d'inspirar el nostre dia a dia i cada acció concreta. Quan hem assolit un moment de pau no vol dir que per fi hem arribat a "Propera estació: la pau". No s'arriba a la pau. La pau constant és quan ets morta. La pau és un dinamitzador d'una actitud que confronta la injustícia constantment des d'un punt de vista amorós. La pau no és una paraula que "Oh, què bonica". És una activitat constant. El més fàcil és que si tu me la fots, jo te la foti i digui "Ai, és que és el que m'ha sortit". Però és que el que t'ha sortit no és el que tu ets en realitat. És la reacció a algú que ha entrat dintre del teu camp d'acció, de persona i t'ha portat. Si és una cosa bonica, no costa res la pau, però quan veus un abús com el que estem vivint... Perquè bé, no sé fins quin punt tu pateixes amb setze anys, quan encara no has sortit al món laboral i a la injustícia que hi ha constantment, on no tens el que et mereixes ni el que és just... Tu penses "Ostres, és que no és just." Doncs no, no és just. Els drets, sí, estan allà però el que tens, sobretot, és el deure de preservar-los. L'ésser humà té tendència a anar agafant els teus drets, a facilitar-se la vida, a voler dormir i no fer-se càrrec de la pau, per exemple.

Ma mare em diria "Mira, nena, no et fiquis amb política que suficients problemes tenim a casa com per a veure que coi està passant allà a fora." Doncs amb aquesta passivitat Hitler va arribar al poder o el mateix Rajoy o Mas estan fent unes polítiques i unes retallades que... El Mas, el Rajoy i la Merkel no és que siguin una cosa diferent, per molt que sigui Catalunya, Espanya i Europa. Aquí manen les grans corporacions econòmiques i el que hi ha al davant, dintre d'aquesta estructura de mercat, són unes polítiques titelles. No

són realment representants del poble que té unes necessitats de justícia social. Per això és tan interessant un procés constituent que ens torni a posar actius davant de la nostra responsabilitat i el nostre deure de preservar els drets. Perquè ens poden prendre els drets però no el deure de preservar-los.

Tot i que jo ja et dic “pau”, “amor”, “llibertat”, “solidaritat”, etc. són paraules molt interessants perquè dinamitzen, però moltes vegades són demagògia perquè s'utilitzen com en això que et deia del “Concert de la llibertat”. Què vol dir llibertat? Què vol dir independència? Vol dir que jo vull decidir sobre les retallades, sobre la sanitat i sobre la cultura. És això la llibertat i no entretenir-nos una estona en una cosa que sona molt bé i és molt bonica. S'ha d'activar la subjectivitat, ser una persona única i activa. Això és decidir. Decidir activament i dir prou a la privatització de la sanitat, prou a què jo hagi de pagar tant mentre altres tenen tants de diners en paradisos fiscals i els hi van prescrivint els delictes. Aquests, com més roben, menys van a la presó perquè tenen exèrcits d'advocats que ho impedeixen. I de lladres de pomes que tenen gana o que es busquen la vida... d'això n'estan plenes les presons, però de grans lladres no.

Per tant, no és que les persones siguin bones o dolentes. Les persones som el que podem en cada moment. Però quan exercim alguna cosa punible, hi ha d'haver unes lleis que facin que tu vagis a la presó. Me'n recordo del cas d'una classe, una dona deia “Jo estimaré molt incondicionalment a la meua filla, faci el que faci, l'estimaré sempre incondicionalment. Ara, això no vol dir que si ella fa un delicte, no sigui jo mateixa la que la denunciï. I a la presó, jo l'estimaré molt molt molt.” Vull dir que aquest concepte d'estimar és posar un límit i dir “Mira, jo t'estimo igual, però això que has fet no m'ha agradat. I si m'has pres cent euros, doncs me'ls tornes i com m'has robat, et denuncio.” Això és estimar.

Aquest exemple és molt revelador. Sembla que estimar vulgui dir que per molt que te la fotin tu estaràs allà. Això és terrible. Quan te la foten, tu has de dir “Perdona, m'has fet mal. Pam. Un altre cop. Ostres m'has fet mal. Pam un altre cop. Doncs allunya't”. Saps, per exemple, aquests casos de violència de gènere? És molt fort perquè les dones estomacades quan arriben a l'hospital, la gran majoria, en lloc d'indignació senten culpa. “Tant de bo jo no...” Els hi

costa molt separar-se de l'abusador. "No hauria d'haver dit això" o "Hauria d'haver estat més dòcil..." No sé, hi ha un punt que creiem que estimar és passar per tot i no és així. L'exemple aquest d'una mare que estimarà igual a la seva filla tant si està a casa com si està a la presó perquè ha fet alguna cosa, és importantíssim desenvolupar-lo i cadascú a la seva manera donar-lo a conèixer. Estimar és posar límits quan l'altre, perquè és humà, té debilitats i és vulnerable i abusa de tu. Si tu li poses un límit, entendrà que allò no està bé, però si tu no li poses un límit, mai ho entendrà i seguirà abusant.

Tot això em recorda molt a una classe de filosofia on vam estar parlant sobre els sofistes i Sòcrates. Els sofistes van establir que hi havia dos tipus de lleis: les lleis físico-naturals, dictades per la raó de totes les persones del món de totes les èpoques i que eren universals, immutables i necessàries; i les lleis político-socials o *nomos*, que venien imposades per la societat d'una època i per tant eren mutables, contingents i convencionals.

Sòcrates, que va estar contínuament enfrontat amb aquests, deia que les persones actuaven segons els mostrava el seu intel·lecte. Si volien que les persones actuessin bé, havien de fer-los adonar del que està bé i del que està malament. També va fer una distinció entre els instints que eren els béns físics, immediats, individuals i passatgers, anomenats "part concupiscible de l'ànima" pel seu deixeble Plató; i la raó que ens portava al bé total, a llarg termini i universal.

Així doncs, segons ell, si les persones actuaven malament, era perquè es deixaven portar pels instints i no coneixen la veritable virtut de la raó que portava al bé universal.

I crec que, més o menys, és el que ens està passant ara. Ens deixem portar per allò que ens dóna un plaer immediat, efímer i material. I potser la literatura, l'art i la cultura ens acosten a la raó i ens donen una consciència per a poder estar amb pau amb els altres, des de la comprensió i l'estima.

Exacte. Però la raó, a part de ser una eina perquè tu puguis orientar la teva vida cap a l'amor, també pot ser una eina molt perillosa en el sentit que tu, amb la teva raó i amb la teva capacitat de fer coses, també pots fer molt de mal.

Per exemple, en aquest moment hem creat una economia on hem fet dels diners deus quan només són una eina d'intercanvi i de funcionalitat. Amb la raó hem fet que els diners tinguin una importància capital, més que inclús per sobre de les persones. Aquesta Constitució intocable de la qual ara n'estan parlant tots, va ser canviada una nit en coalició d'esquerres i dretes perquè la Merkel i els mercats financers demanaven de pagar el deute d'un país per sobre de les necessitats d'un poble.

El que vull dir-te és que la raó és important, però sobretot com a eina per orientar les nostres vides cap a l'amor o cap a l'abús i la violència. Hi ha un mecanisme natural del món, que és aquest dels instints: el peix gros es menja el petit i la pedra grossa esclafa la més petita. Evidentment, aquest és el mecanisme natural del món, el de la gravetat, el de la com funcionen les forces, però també hi ha un mecanisme sobrenatural del món que és que tu, podent abusar de mi perquè tens més força, no ho fas, em mires de tu a tu i trenques aquesta cadena causal del mecanisme natural del món. Aleshores apareix la meravella i el miracle d'un gest d'amor. Si tu això, com bé deies, ho entens, ho identifiqués i sents que és el que més bé et fa sentir perquè estàs amb relació amb un altre... doncs això li dóna sentit a la teva vida. Perquè, realment, què és el que mou les nostres vides? Els bitllets? O una mirada, una estimació, un gest i una complicitat?

Jo treballo molt en el món de l'art perquè hi ha una cosa que em mou. Vaig llegir el teu e-mail i vaig dir "Ostres, què fort, té setze anys! Quina sort té el món de que amb setze anys estigui plantejant-se aquestes coses, quan jo amb setze anys estava fent l'imbècil *por ahí*". Quina sort que estiguis en aquesta direcció que penso que és la més interessant, ja que és veritablement una aventura inventar-se cada dia el món que un desitja i lluitar per fer-lo possible fins al darrer alè, fins que et moris. No canviaràs el món de cop, però cadascú té la seva història personal, les seves circumstàncies, el seu tot i tu

personalment pots fer-te càrrec de la teva pròpia vida i de les teves pròpies infinites possibilitats.

L'eina del pensament és important però no la podem absolutitzar. És una eina que està al servei del misteri, d'allò que motiva la teva vida, que és amor i que no el pots atrapar. No pots dir que la fórmula de l'amor és aquesta. Allò científic es posa al servei d'allò desconegut. Quan diem "Científicament provat". Ui!! Sembla que diguis "*Dios ha dicho que esto es lo bueno*". Doncs no. És una persona que té uns coneixements *x*, uns estudis, unes carreres, uns títols, que poden ser molt superiors però allà no està el tot. La saviesa és un gest de tendresa vers aquell qui no té totes aquelles carreres, i tot així, vol ensenyar i vol tenir converses amb els altres. O sigui, poder parlar amb tothom i no fer servir els títols, el *degree*, la classe social, la marca, el gran *iphone*, el lloc superior a l'altre, etc. Es tracta d'això.

Volem un món jeràrquic? O un món on les relacions siguin transversals, de tu a tu, i on ens posin a tots amb els mateixos drets? Per això cal lluitar. La igualtat de dret també és una frase molt bonica, com la llibertat i la solidaritat. Però curra-t'ho. Igualtat de drets... sí, sí. Jo tinc els mateixos drets que el senyor Pujol però resulta que si jo fes un 0'1 % del que ell ha fet, jo ja estaria a la presó i ell no ho està. I no hi anirà, ni hi passarà, ni res. I els Millet i la princesa i el seu marit i tota la família reial. Aquesta gent no anirà a la presó. I si jo fes un 0'1 % del que ells han fet, m'hi passaria tota la vida allà dintre. Tinc els mateixos drets que ells, però a la realitat no. Per tant, jo he de lluitar. Tinc el deure de lluitar i d'orientar l'eina del meu pensament en direcció a una justícia pels que ho necessiten.

El pensament és una eina que no podem absolutitzar perquè si no fem aquests fetitxes. Fem coses que ens han de servir per relacionar-nos els uns amb els altres, com per exemple els diners. I els diners, de sobte, són el més important de tot, guien les nostres vides, marquen i transformen les nostres constitucions, jerarquitzen les nostres relacions, ho fan tot. La sensibilitat de què? Dels mercats. Ja no és la sensibilitat de les persones, ara són els mercats qui són sensibles. És molt fort i hem d'estar molt alerta. Si més no, penso que el repte i el fons de tot el que dius és preguntar-nos si volem viure desperts o si volem

viure adormits, als càntics dels especialistes que diuen “Posa’t en bones mans. Tu no pensis, fes. Tu mira *pantalletes* i toca *botonets*. Comunica’t virtualment, no surtis de la teva habitació i passa’t tot el dia davant de l’ordinador. No et relacionis de veritat amb el món, no surtis als carrers quan hi ha injustícies perquè jo ja et dono a tu una bona connexió d’ADSL perquè et puguis passar tota la vida aquí. Posa’t un orinal al costat de la cadira perquè no cal que surtis de la teva habitació.” És molt fort. Hem d’estar molt atents.

I escolta, jo no dic que no. Si tu vols viure la teva vida davant d’una pantalla o envoltada de quatre mobles d’*Ikea* i dues bames *Nike*... bon rotllo, eh! Però escull-ho conscientment. Fes això perquè n’ets conscient i saps que és un tipus de vida molt més fàcil, molt més còmode i no tens ganes de fer això i això altre. D’acord, *punto*, aquí s’acaba la conversa. Però hi ha molta gent que justifica una qualitat de vida que no és una qualitat de vida, és una quantitat de coses. No és ser, és tenir. I és molt fort. Quan comences a descobrir-ho i a veure que hi ha molt més del que tenim al davant, del que ens diuen les televisions... De fet, el meu punt de partida és que a la *tele* i als diaris tot és mentida. O que donen un 0’5% de veritat perquè anéssim jugant a tenir converses en relació a aquestes quatre premisses o titulars que donen els mitjans de comunicació i que estan en mans d’aquesta estructura jeràrquica de poder. Jo, personalment, no tinc interès a mirar els mitjans de comunicació. Prefereixo mil vegades no, sinó radicalment infinitament més tenir converses com la que estem tenint jo i tu ara. O sigui, zero televisió. I mira, portem aquí una hora al telèfon i cap problema.

Què és allò que et ve de gust? Què és allò que dóna sentit a la teva vida? Trobar algú que respon a l’altra banda del telèfon amb qui pots tenir una conversa de com podríem fer el món millor. *Hòstia*, molt millor. I quina sort i quina enveja que tinc de què en lloc de quaranta-sis anys en tinguis setze. Em portes trenta-sis anys d’avantatge tenint aquesta conversa. Que tinguis curiositat per això i que vulguis endinsar-t’hi pot ser el millor que li pot haver passat al món. Més que la independència, mira que et dic. (Rialles). És molt més esperançador, em sembla un gra de sorra capital. La resta és buit de grans paraules com “Concert per la pau” o “Concert per la llibertat”.

Defineix-me, com tindrem una acció de pau quan la meva mare estigui morint en els passadissos d'un hospital on no l'estan atenent bé perquè les retallades no permeten que tinguem uns quiròfans adequats per salvar a la gent? Els diners públics estan engreixant els comptes personals de les quatre famílies catalanes, burgeses o de la casta catalana que diria el nostre estimat Iglesias. La qüestió és aquesta, com ho faré jo per tenir una acció de pau quan la meva mare mori en els quiròfans perquè no ha arribat a temps o perquè porta dotze hores esperant o en llista d'espera durant mesos i ha mort? Com faré jo una acció de pau quan la meva criatura es mori també esperant en una cua? Com ho faré per no agafar una metrallera i anar-me'n al *puto* parlament i rebentar el cap a tota aquesta gent? Com ho faré? Això sí que és una acció de pau. Mira la feinada que suposa la pau.

Omplim les paraules de veritat, d'accions i de passió que il·luminin la nostra eina de pensament. La pau no és una paraula perquè ens quedem la mar de bé i de tranquils. Fixa't amb aquest exemple que et dic. Com posaré pau a les meves relacions quan la meva criatura es mori en els meus braços per causa d'una violència estructural que ha permès una privatització de la sanitat i on només els rics poden tenir uns horaris o unes cites adequades per a la malaltia que tenen? I aquest dret el tenies fins fa quatre anys. Fa quatre dies, tot això que està passant, i que per tu ara s'està normalitzant, no passava. Teníem més prestacions socials però no teníem tants d'*iphones* (estic dient tota l'estona la paraula *iphone* com si... però l'utilitzo com un símbol perquè jo també en tinc un d'*iphone*). Em refereixo a què no hi havia tantes coses però tu podies estar malalt i algú t'ajudava, et donaven hora i un metge et visitava sense haver de fer totes aquestes cues.

Sí, m'indigna molt. Ens converteixen en imbècils des de petits. Jo m'adono que, amb les meves companyes mateix, no puc parlar d'aquests temes. Em sento buida i incompresa. Sembla com si només poguéssim parlar d'aquella botiga o de la festa tal... però no poguéssim parlar de les coses de veritat, de les importants. Però no crec que sigui un problema d'elles, sinó que des de petits i petites ja ens fiquen al davant d'una

televisió o d'un ordinador i ja creixem així. Però estic segura de què amb l'art i la cultura aconseguirem canviar-ho

Em fa molta tendresa, de veritat. Tens tota la raó. De totes maneres t'encoratjo del tot. Pensa que no estàs sola. Hi ha molta gent que també es pensa que està sola intentant-ho. La paraula màgica és compartir-ho. Realment ara has tocat amb el món de la frustració que pots tenir de dir "Hòstia tu, és que no puc tenir converses amb la meva quotidianitat, amb el que m'envolta dia a dia que són les meves amigues." Tant de bo trobis algú a la vora amb qui poder compartir-ho. Si cerques amb això, la vida et portarà persones i mestres de tu a tu per poder compartir i inventar el món que vols. I és cert, amb l'art, la música, els artistes, dintre d'aquest àmbit... Jo ho he trobat amb un monestir. He trobat a la Teresa Forcades, per mi és una mestra que s'entén molt bé perquè només parla de què és ser persona avui.

Tens tota la raó, passa amb el meu entorn, no trobo gent amb qui tenir converses d'aquest tipus i poder compartir-ho. Això que et deia de què som únics amb relació i tu sents certa frustració perquè no pots compartir-ho. Imagina't, estem al punt de partença de la conversa. Això és terrible. Però mira, ara tu estàs parlant amb mi. Jo no sé quin valor té per tu, però mira, jo estic tenint una conversa com la tindria amb una persona de trenta, cinquanta, o setanta anys. I estic sent jo del tot. Quan tenim el mateix horitzó, no hi ha edats. Amb aquesta orientació de la teva vida tindràs amics de trenta, de cinquanta i de vuitanta anys. Persones que et trobaràs que perquè tenen la mateixa orientació sempre són com nens que desitgen trobar-se amb l'altre, satisfer aquesta infinita necessitat d'estimar i ser estimats. I això no té edat, de veritat. De sobte et relaciones plenament amb una persona de quaranta-sis anys. I jo podria portar-te a les meves reunions o podries venir a les meves trobades de les quatre o cinc persones... Quan li dones valor i comences a parlar de tot això que parlem ara...

Hi ha una mica més de sensibilitat en trobar còmplices, temps enrere estava una mica més normalitzat l'abús i la frivolitat. Bé, no sé, ara potser estic generalitzant i no és cert, però sí que és cert que en el meu entorn hi ha persones a les qui els hi resulto una mica pesada. Pesada en el sentit de què

“Jo, ¿por què no puedes hablar del tiempo o del trapito que nos hemos comprado o de los zapatitos nuevos?” o “Ai mira, i què vas fer? i què vas menjar? Pos mira, macarrons. I ai era bona la safaina? Pos sí, molt bona.” Doncs si, molt bona era la safaina perquè he fet jo el tomàquet, és ecològic del meu hort, me l'estimo i m'hi va la vida amb el meu tomàquet i les meves cebes. Per què? Doncs perquè les he fet de la millor manera que sé i amb els menys pesticides possibles. I al final, acabo parlant d'allò que realment dóna sentit al plat, que no és l'aparença o el *quedar bien*. M'he implicat amb el plat i forma part de mi substancialment, no superficialment. Aquesta és la qüestió, volem viure a la superfície de les coses o a l'essència, cercant sempre sense arribar mai enlloc?

Em sap greu dir-te que serà bastant frustrant el camí, però és el camí en el sentit de què no serà tan fàcil trobar. Jo no sé quines sèries hi ha ara perquè no miro la televisió, però tinc un nebot que sí: els *Pokémon* o les punyetes... Jo no tinc interès amb aquests rotllos seus, però en canvi, quan em parla d'altres coses sí. Hi ha temes essencials que no només et permetran comunicar-te o no amb persones de la teva edat, sinó amb tota mena de persones. Preguntant el que preguntes, exposant les teves inquietuds com ho has fet amb el teu e-mail... el que no et contesti tampoc té interès. Saps què et vull dir? Serà tan *xorra* com si truques al Papa de Roma i no et contesta, llavors ell no té més valor que qualsevol de les teves companyes que només parlen de l'última peça de no sé quina marca de roba.

Tu proposes quelcom que és essencial en tothom, però vius en un món que ha donat prioritat a allò superficial. I per això estem on estem i tenim la crisi maleïda que tenim i que ens provoca angoixa i vergonya de les coses que no són amor. Perquè a nosaltres només ens fan sentir bé les accions amoroses, si no, estem intentat justificar-nos per no sentir-nos malament. Un ho sap quan se sent amb espai intern i dóna l'espai als altres, quan li donen a un espai per ser qui és.

Sí, serà difícil. Som els menys, però hi som amb ganes de tenir lectures crítiques i profundes sobre les coses no superficials. És anar una mica més enllà. “Ah, val, això ho pensem però... i què més? La pau pot donar molt a

parlar perquè la pau no és un cartell. La pau és un *xuf xuf* d'ara no m'he tornat aquí perquè estic orientant l'eina del meu pensament per tenir una reacció amorosa i no violenta. Com ho faré? Em costarà molt. Tant de bo se'm fiqui la pau davant i em faci el *xuf xuf* necessari per no agafar el primer bisturí que enganxi *porai* quan la meva mare s'estigui morint en un hospital." És difícil la pau, però ha d'orientar les nostres vides sense remei.

Bé, jo crec que fent aquest treball estic descobrint una etapa de mi que també desconeixia perquè jo que ara estic dient tot això potser fa un any no hagués dit el mateix... Sí que és cert que sempre he tingut una curiositat en buscar més enllà del que ens donen, però sense dubte ara fent el treball l'estic forjant. Al meu interior tinc com una boleta negra que a poc a poc em va marxant. He sigut una persona molt callada i silenciosa i finalment ara m'estic obrint al món i a l'amor. I parlant amb persones com tu i estudiant autors com Neruda, Hernández i tota aquesta generació el meu esperit s'alimenta.

Clar que sí, maca. És genial. Mira, a mi l'altre dia em van proposar de fer d'entrevistadora de polítics. Vaig pensar: "Però si jo no entenc de política..." El típic que dius "Què t'ha agradat d'aquesta cançó? Ai, és que jo no entenc de música." I jo vaig pensar: però què dic? Si la política és la vida. Si jo he d'entrevistar gent que és professional d'això, doncs els hi faré preguntes per a què m'ho facin entendre; i si no ho entenc, els ho tornaré a preguntar. L'estar atent amb la curiositat ens dona un lloc per poder començar una conversa, una relació amb un altre a qui li dones un espai perquè pugui compartir els seus coneixements i que puguis dir: "Ah, això ho entenc o amb això no estic d'acord." Però preguntar perquè no sabem és genial. I l'altre que s'esforci per explicar el seu conte.

Penso que quan en un període de joventut un és callat és per por de parlar, per segons què pensaran els altres.. Però jo et diria que no tinguis por. Sé que és molt fàcil dir això, però ho dic de veritat perquè a través de la pregunta i d'estar encuriósida, tens un lloc estel·lar perquè l'altre doni el millor de tu, ja que estàs tenint curiositat per l'altre. I l'altre, quan veu l'interès que tu tens, s'expressa de gust perquè li dones un espai. Això és estimar. Li dones un espai perquè ell

pugui expressar-se i tu el puguis conèixer, i en realitat ho fas per curiositat per aquella persona.

La teva trucada a mi m'ha donat un espai d'expressió i he pogut dir-te aquí amb una hora un *rotllo* que tens per treballar tota la vida. (Rialles). És una actitud de fer la revolució constantment, en cada pas. I sí, preguntar, estar en el món, expressar el que un pensa penso que et pot generar molt bones converses amb la gent i que farà a la gent recordar que no només pot parlar de coses, sinó que pot parlar de miracles i d'aquelles coses que no es poden definir. Allò que et deia Tomàs d'Aquino que per parlar d'amor, d'art, de cultura, de llibertat, de pau... les paraules són sempre insuficients però mai indiferents.

En aquest constant diàleg tu aniràs construint quin tipus d'amor vols, si un amor possessiu o un amor que dóna espai i permet a l'altre ser qui és, i com més l'altre és, més ets tu. I això et dóna espai, diàleg i especulació constant del que podria ser amor i del que no. Mai arribaràs enlloc, però aquest estar-hi és la vida, és quan l'amor transcendeix la mort. És el símbol de Jesús. Penso que l'amor no és jerarquia, no hi ha un que està per sobre meu i que em mani o que estigui per sota meu i m'obeeixi. L'amor és transversalitat, però si segueixo dient això, els poderosos em clavarán a la creu. Hauria de callar i marxar. Però al final Jesús decideix que no. Diu, mira, que es faci la teva voluntat i no la meua. Però la voluntat de l'amor és que jo sigui qui sóc i digui el que penso. Però, és clar, això té conseqüències en el món material perquè els poderosos no ho volen i el van clavar a la creu. Però la persona que van clavar a la creu, amb els claus a tot arreu, immobilitzat com estava, era la persona més lliure i que va generar més pau al món. És un referent i un símbol, que no vol dir que nosaltres ens haguéssim de deixar clavar a la creu, perquè ell era Jesucrist i se suposa que és Déu, com un símbol d'alguna cosa pura, amor i llibertat pura que estan en el nostre horitzó, És un referent evident d'amor i llibertat. Però a Jesús no li van anar molt bé les coses, en el sentit pràctic, però sí en aquella orientació que dóna sentit a la vida de les persones.

Així que, si ja has entrat per aquesta porta, ja no tens marxa enrere. I és això, a vegades serà dur, però serà preciós. El llibre de *l'Amic i l'amat* de Ramon Llull conté petites càpsules de saber que quan entres per aquí, potser al principi no

acabes d'entendre'l, són com píndoles de companyia i de possibilitat de compartir. Que sàpigues que, al segle XIII i al segle I, el mateix Jesús parlava de les coses que tu parles ara. Els teus companys per compartir no els trobaràs potser a les sèries de moda, o als companys de classe, bé, potser algú si que trobaràs... Però si no, que sàpigues que la literatura, la poesia i la bellesa n'està plena de companys d'aquest camí nostre de voler ser persona i aspirar a ser persona.

Hi ha una conferència de la Teresa Forcades, "*Professionalitat i ètica*", on parla de què és ser professional i persona. Són dues coses que no es poden dissociar i en la nostra societat es dissocien. Tenim un sistema capitalista que aplaudeix que tu amb un euro en guanyis mil i que aquella persona que guanya un euro estigui totalment esclavitzada i amb unes condicions infrahumanes de vida. Això s'aplaudeix en la nostra societat, és una vergonya, però s'aplaudeix. Però ha de canviar i només canviarà quan la gent tingui consciència. Com ha canviat la normalització de la violència de gènere. En l'època de ma mare, a les dones les pegaven amb impunitat i no es deia res, no es parlava. Ara no deixa de passar, però hi ha una crítica al respecte. Si tu fots una palissa a una dona, ja no ets un *matxo* sinó un *imbècil*.

Qui no et respecta no mereix ser al teu costat. Relaciona't sempre de manera amorosa i que respectin la teva persona, que és sempre bonica, aquí i ara. No cal que canviïs per ser estimada, has de ser com ets ara. Que parles més, que bé, i dintre d'un any ja ho veuràs... És constant canvi. Obre't a l'aventura i a reinventar-te cada dia, però per això cal molt de coratge. Trobaràs algú que et serà de referent. Jo me n'alegro que t'hagi pogut semblar un referent. Doncs genial, li dones sentit a la meva vida. Jo prefereixo això que tot un *fotiment de pasta*. Li dóna més sentit això que res més. Me n'alegro molt. "*Bienvenida al club de los que no pertenecen a ningún club*". Prepara't. És molt interessant.

Jo escric en un bloc i si vas al principi trobaràs moltes coses: conferències, articles, etc. i també tinc el *facebook*. I així, buscant companys de camí, com tu, aquí i allà ens anirem trobant. Què hi farem? No és gaire més la vida. És aquesta meravella dels miracles de dir "Ostres, doncs ara he trobat la Lidia Pujol i m'ha contestat." No per tu exactament, sinó perquè tu i jo compartim un

mateix horitzó. No importa qui siguis tu o qui sigui jo. Jo faig el que puc a la vida, igual que tu o que els nostres pares, que moltes vegades el veiem com si fossin deus i després com si fossin *xungos*.

Són persones que també estan allà, mirant de buscar-se la vida com poden. Diuen que un es fa gran quan aconseguix veure els seus pares com a germans i persones que estan aquí, de tu a tu, i que han tingut fills però el que diuen no és paraula de Déu. És paraula d'algú que està posant límits, intentant educar uns fills de la millor manera possible, que no vol dir que no s'equivoquin. Tots estem aquí mirant de fer el millor possible, sense tenir cap garantia de res i assumint el risc de viure, en els millors dels casos, o pujant a un carrilet ficat a dins de quatre barres i votant a algú que solucioni la papereta fent que la teva vida sigui menys persona i més cosa. Fer-se gran és deixar anar aquest pelatge i assumir el risc de viure, aprendre dels errors i ser conseqüent amb el bo i amb el dolent. I si l'has cagat, has de demanar perdó i fer una reflexió profunda. Tenim l'eina del perdó.

Perquè Déu és relació. Relacionar-nos els uns amb els altres de manera amorosa. I si això és el primer a la teva vida, és impossible que tot el que escriguis, tot el que facis i tot el que intentis de veritat a la vida en relació a algú altre no tingui a veure en realitat amb valors ideals, amb coses que orienten la teva vida i que no són diners. Jo no faig això pels diners sinó perquè em fa feliç i a més em dóna de menjar. I ho pots fer venent calces en un mercat o posant cafè en una taula amb un somriure a la boca. Així estàs fent que aquest món sigui millor. Però des de vendre un pa de quilo a estar il·lustrant sabates. Cada un dels llocs té una possibilitat d'establir una relació amorosa amb les persones o una relació de *merda*.

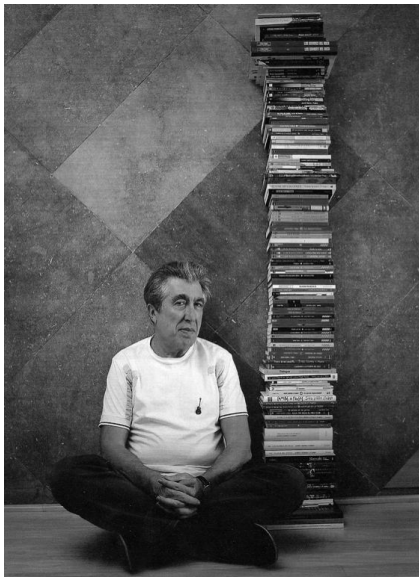
Vaig estar una setmana al Quebec (Canadà) i la gent pel carrer si es creua amb la teva mirada, et somriu. Em va agradar molt perquè és una cosa que l'he fet molt quan vivia a Barcelona i anava amb bicicleta. Jo vaig amb bici des dels divuit anys. Al principi era una cosa exòtica, anava en una bicicleta de passeig negra molt bonica i la gent quan em veien, veien alguna cosa bonica. Anava tan encantada passejant...I somreia i em somreien. I pensava "Veus, això és viure i la resta són punyetes." I el que jo dic és que cadascú, des del lloc que li

hagi tocat viure, sigui com sigui i on sigui, per molt terrible que sigui, des d'allà ha d'intentar fer un món millor. Doncs això, que pugui provocar un somriure de complicitat. Pots posar un cafè de qualsevol manera o pots posar-lo i mirar als ulls de l'altre i dir "Bon dia". Igual acabem peixateres o il·lustrant sabates al metro, la realitat s'imposarà com sigui. I encara que tinguem sort i no sigui a través d'una malaltia perquè la vida es presenta com es presenta i tu fas el que pots amb tot allò...

Jo sempre dic: "Ostres, tinc quaranta-sis anys i mai he tingut una malaltia important que faci que la meua vida només sigui una malaltia." Quan tens un dolor no pots pensar amb altres coses, ni amb l'amor ni amb la solidaritat. Doncs bé, et deixo amb una pregunta: "Des d'aquest lloc de dolor constant, què voldrà dir pau quan tinguis una malaltia?"

4. 3. Jordi Sierra i Fabra

"Cada llibre que faig el ploro, el canto, el ric... És fer un fill."

Jordi Sierra i Fabra

Mediados de noviembre. Hace fresco y estoy nerviosa otra vez y es que ahora me espera Jordi Sierra i Fabra, un reconocido escritor de narrativa juvenil nacido en 1947 en Barcelona. Con más de cuatrocientos libros publicados y traducidos a veinticinco idiomas diferentes ha obtenido multitud de premios

literarios por su obra en español y en catalán. En muchos de sus libros incide en temas duros, poco tratados e incluso censurados en la literatura infantil y juvenil. Algunos de ellos han sido llevados al teatro, a la televisión e incluso al cine. Aficionado a la música rock desde fines de los años sesenta, fue promotor musical y fundó varias revistas como *El Gran Musical*, *Disco Exprés*, *Popular 1* y *Top Magazine*.

Actualmente dirige la *Fundación Jordi Sierra i Fabra* en Barcelona y Medellín, destinada a promover la creación literaria entre los jóvenes, trimestralmente publica la revista online *La página escrita* y cada año convoca un premio literario para menores de dieciocho años.

Ring ring hace mi teléfono. Me contesta y con una voz tímida y casi silenciosa me presento. Sin embargo, dada la confianza que me transmite, en seguida recupero el volumen de mi dicción y la entrevista fluye.

Ets un escriptor de referència tant a Catalunya, com a Espanya o a l'estranger, amb més de quatre-centes obres publicades, però... Com van ser els teus inicis? Existeix algun fet concret que t'introduís al món de la literatura?

Bé, encara que no ho sembli massa, jo sóc tartamut i de nen era molt tartamut. No podia parlar amb ningú. Jo vaig néixer per a escriure. Quan tenia vuit anys vaig descobrir que tenia aquest do per la creativitat. Hi ha gent que triga més, ho hagués pogut descobrir als quinze o als vint... Vaig travessar una porta de vidre. En aquella època jo era un lector voraç, llegia un llibre al dia. Així doncs, estant a l'hospital em vaig adonar que allò que jo estudiava no ho recordava, però allò que llegia sí, ho recordava tot.

Sóc un home que s'ha fet llegint. Crec que llegir és part de la vida i qui no llegeix està condemnat a ser un "gilipolles", ho sento. Llegir t'obre el cap, encara que es tracti d'una novel·la dolenta, la mecànica de llegir te l'obre. El fet és que quan vaig travessar la porta de vidre vaig haver-me de quedar a l'hospital tot embenat amb només la mà dreta lliure. Li vaig dir a la meva mare que em portes un paper i un llapis per a dibuixar i un dia vaig fer un conte de

tres pàgines. La meva primera novel·la amb vuit anys. En aquell moment vaig descobrir que llegint no tartamudejava, la meva mà anava a cent per hora i vaig dir “seré escriptor”. I aquest va ser el fet determinant de la meva vida. El meu pare m’ho va prohibir, em va dir que em moriria de gana, que no trobaria feina. Tanmateix jo vaig lluitar sempre sol contra tothom perquè estava segur que ho aconseguiria. No sabia si seria ric o famós, això és una altra història. L’art es mereix pel que sents quan ho fas, no pel que et paguen per fer-ho. Jo tenia molt clar que volia escriure i amb nou i deu anys escrivia llibres de cent pàgines. Estan exposades a la meva fundació de Barcelona. Però sí, aquest vidre que jo vaig travessar fou el fet que m’impulsà a escriure.

Quan escrius et deixes fluir o ho fas amb alguna intenció o pretext?

No. Jo escric el que sento, quan ho sento i com m’ho sento. Sóc lliure, independent i feliç. Faig el que m’agrada, no tinc caps i vaig on vull. Això és molt important per a mi. Escric molt, però cada llibre que faig no és cap propina. Hi ha gent que diu que com escric tant, m’assec i ja em surt. Doncs no. Cada llibre que faig el ploro, el canto, el ric... és fer un fill. I un fill el fas amb tot el cor del món. Quan està fet, cap al següent. No he escrit res mai que no sentís. Excepte quan era *freelance* i periodista. Vivía com podia i evidentment havia d’agafar encàrrecs, però no posava el meu nom. Era feina rutinària, feia un article i punt. Quan jo firmo alguna cosa i firmo els meus llibres, és perquè jo ho sento dintre meu. Jo sóc un home apassionat, sentimental, romàntic i he de sentir el que faig. Si no, no ho faria, no seria honest. No sóc un mercenari. Els mercenaris cobren i són freds. Jo no he fet mai cap llibre pensant en els diners que puc guanyar, ni per ser famós, ni per guanyar cap premi literari... I he guanyat molt premis, n’he guanyat trenta-sis, però mai he pensat “faré un llibre per a un premi.” Respecto massa el que faig i el que sóc. Per mi, escriure és el més gran i tinc la sort de fer el que m’agrada: crear històries i que la gent les llegeixi. És fantàstic.

Així doncs, està clar que tu, abans que res, escrius per a tu mateix. Però de cara als altres, creus que has canviat o has transformat alguna consciència?

Sí, moltes. Quan jo faig un llibre no em poso la teva fotografia davant. No dic “Ara faré un llibre per a una noia que té setze anys i és molt guapa.” No, no et conec. He venut deu milions de llibres i no conec a deu milions de persones. No puc pensar en qui em llegeix. Si sóc honest amb mi mateix i faig el llibre que jo sento i gaudeixo, és molt possible que a la gent que el llegirà també li agradarà; per tant, és normal que si jo faig un llibre fred i no el sento, no aconseguiré transmetre la passió que tinc a dintre als lectors. Per tant, no penso en qui m’ha de llegir, no tinc ni idea. Ara bé, sóc conscient de què amb quaranta-dos anys que fa que publico llibres, la de gent m’ha enviat cartes, e-mails o em vénen a veure a la fundació i em diuen que els hi he canviat la vida amb molts sentits. Una vegada una noia em va dir un dia que s’anava a suïcidar i en llegir un llibre meu no ho va fer. Un altre noi em va dir que es drogava i de sobte va llegir *Camps de maduixes* i va canviar. Igual que a mi em van canviar quan tenia divuit anys un parell de llibres que em van marcar la vida. És normal, és que aquest és el poder de la literatura. Aquest és el poder d’un llibre. Un quadre o una pel·lícula et poden agradar però un llibre que l’has d’interioritzar et fa ser millor persona, et fa entendre les coses, et fa pensar i reflexionar. M’alegro que la gent em diguin aquestes coses, però el dia que algú em digui “m’he tirat un tret perquè el seu llibre em va afectar molt” jo no en tindrè cap culpa. La culpa serà seva per haver-se tirat un tret. Sóc conscient de la força de la literatura, la meva i la de qualsevol, perquè canvia la gent. Això és l’important. I no només la literatura sinó la música, la pintura, el teatre i tot l’art en general. Tot, tot. Però per a mi la literatura és més forta. Tu vas a veure una obra de teatre i dura dues hores i en sortir t’afecta. Una pel·lícula el mateix o una cançó que dura quatre minuts. Però un llibre l’has de llegir amb un dia, dos, tres... un llibre l’interioritzes més. És molt diferent, per a mi és el tot. La suma d’un quadre, d’una obra de teatre, d’una pel·lícula, d’un disc, d’un conjunt, la suma és un llibre. En un llibre està tot.

Creus que els llibres ens salvaran d’aquest moment que estem vivint on hi ha una gran manca de sensibilitat, art i cultura?

Per suposat. A les escoles la música no s’ensenya. La gent diu: Per a què he d’aprendre música? *Collons, xato*, per a ser millor persona!! Ah sí?? Sí!! Si tens

sensibilitat artística, entendràs millor el món que t'envolta. Hi ha una mancança de solidaritat i sensibilitat entre les arts impressionant. Tenim internet que, d'una banda, ha sigut molt bo perquè ens acostava molt més a les coses però que, de l'altra banda, ens ha fet molt més freds, molt més insensibles. A més, hi ha tanta informació que la gent es perd. Per exemple, tu m'has trucat. Has tingut el valor de buscar el meu e-mail i trucar-me, i evidentment jo tinc l'obligació -i a més m'encanta fer-ho- de contestar-te perquè tu em llegeixes i has volgut parlar en mi i jo parlo amb tu. Fantàstic. Però saps la de gent que en compte de parlar en mi, entraria a la meua web, copiaria les meves coses i passaria olímpicament? La gent va a allò que és senzill, pràctic i directe. No hi ha cultura, no hi ha sensibilitat, tot és fred. Està tornant el masclisme entre els joves i que les noies acceptin coses que fa trenta anys s'havien superat. Sobre això jo tinc un llibre que es diu *Desnuda*. I és per això, falta sensibilitat, falta cultura a tots els nivells... és molt preocupant. Sobretot entre la gent de la teua edat. Jo sempre dic el mateix, no perdeu la curiositat, sigueu com esponges, la vida és absorbir contínuament. Aquell que diu allò de "Jo passo de tot, jo ja ho sé tot, a mi això no m'interessa"... Que algú amb setze anys digui que res li interessa... Què vol dir això? Si tens setze anys, t'estàs formant, has d'absorbir com una esponja. Després ja decidiràs el que t'agrada i el que no t'agrada. Però primer absorbeix, coneix les coses. Així que estic totalment d'acord a dir que estem vivint un moment molt preocupant i desastrós en aquest país. La cultura no existeix. Tenim un ministre de cultura que és un tarat. La gent es pensa que la cultura és gratis. Jo em mato a fer un llibre perquè després un *gilipolles* me'l posi a internet i la gent se'l descarregui gratis. Jo tinc una fundació, jo ajudo als nens, el que jo guanyo va als nens i si a mi em roben, no puc ajudar a l'altra gent... És un moment molt preocupant.

I com treballes a la teua fundació per a aconseguir aquesta conscienciació entre els joves?

Quan jo tenia quinze anys i escrivia llibres de cinc-centes pàgines, el meu pare em deia que no escrigués i al col·legi em deien que era ximple i em posaven zeros per tenir massa fantasia. Ho vaig passar fatal. I quan tens quinze anys, tens somnis i si ningú creu en tu, és duríssim. Així doncs, com que jo sé el que

és tenir quinze anys i estar sol fa vint anys vaig dir que faria una fundació per ajudar als joves a llegir i escriure, perquè entenguin que llegir és important però que escriure també. I fa deu anys, a l'octubre del dos mil-quatre, vaig crear les dues fundacions, a Barcelona i a Medellín. Volia fer un pont cultural entre Catalunya i Colòmbia. La meva idea era dir-li a la gent que si escriuen, jo crec en ells. Tinc el premi Jordi Sierra i Fabra per a menors de divuit anys si tu fas un llibre, te'l llegiran, te'l valoraran i si guanyes, et donaré dos mil euros i et publicaré el llibre. Així doncs, cada any, nois i noies que no haurien fet un llibre durant l'estiu el fan perquè saben que hi ha algú que els hi fas cas que sóc jo amb la meva fundació. I el mateix amb la revista on publiquem cada tres mesos el millor poema i relat fins a quinze, divuit i vint-i-u anys. Jo predico amb l'exemple. Dono eines a aquell que realment vol escriure perquè sàpiga que hi ha algú que creu en ells, perquè facin coses i a veure si se'n surten. Quan jo era jove, no em vaig poder provar fins que no vaig tenir vint i pico anys. Ara, en canvi, la meva fundació us ajuda. Faig el que crec que he de fer.

Per acabar, m'agradaria saber que significa per a tu la pau...

Jo tinc un codi ètic que em vaig fer quan tenia divuit anys i que està basat en cinc paraules. Pau, amor, respecte, honradesa i esperança. Cinc paraules en les quals la meva obra està basada. En qualsevol llibre meu apareix alguna cosa d'aquestes paraules però sobretot l'esperança. La pau perquè sóc pacifista, he sigut *hippie* i vaig patir maltractament escolar. Jo era tartamut i em pegaven, em consideraven un ser inferior, això que ara es diu *bullying*. Per tant, a mi la violència em posa els pèls de punta, no la sento, no l'entenc i em costa molt de pair. L'amor perquè sense amor no vivim. El respecte perquè si no ens respectem, ens matarem. Honradesa perquè mira tu la corrupció que hi ha i la vergonya que fa que un individu s'endugui pasta a Suïssa o la robi, com el Bárcenas del PP. Dóna'm una persona honrada i tindràs algú amb qui confiar. I l'esperança perquè s'ha de creure en alguna cosa, ja sigui l'avui, les teves mans, el teu cap, el futur, el que sigui... Si estàs viu, no et rendeixis. La primera paraula d'aquest codi ètic és pau, sempre ho ha sigut.

Cada persona individualment com pot contribuir a la pau?

Fent un codi ètic per no trair i intentar no fer mal als altres. Si tu dius que tothom és un fill de puta, que tothom roba, que estic sola i que per tant com que estic sola, jo també robaré, vas malament. És igual si estàs sola, tu has de seguir integra. Ets tu qui comptes, no els altres. Perquè tothom robi, tu no pots robar i has d'interioritzar això. Quan sou joves amb setze, dotze o deu anys penseu: “Jo tinc deu anys i no puc fer res.” Però sí que podeu fer. De moment, formeu-vos i apreneu perquè demà, per exemple, als nens que ara es moren de gana no els podràs ajudar en res, però potser d'aquí a cinc o deu anys podràs fer alguna cosa per als que es morin de gana llavors. No pots dir: “No puc fer res” i ja està. L'individu que contamina, que tira merda a terra, que està matant peixos i en conseqüència moltes espècies estan extingint-se... Hi ha moltes coses i tot està interconnectat. No pots dir que tu no pots fer res perquè “tinc setze anys i estic sola a les Terres de l'Ebre.” Això no té res a veure amb haver nascut a les Terres de l'Ebre, a Barcelona o a Nova York. Tu ets tu. I tu pots fer alguna cosa. Què? No ho sé. Depèn d'on estiguis, del que facis, dels teus somnis, del que vulguis estudiar... Cadascú és un món però no et pots dir-te “perquè els altres siguin uns fills de puta jo no faig res.” No fitem, això no té res a veure. Tu has d'intentar ser honesta i decent amb tu mateixa i que la gent vegi alguna cosa en tu, i encara que no ho vegin és igual. Tu ets tu i prou.

4.4. Pepa Plana

“La cultura és una arma però depèn de com tu l'utilitzis.”

Pepa Plana (Jordi Solé)

*I'll tell you what I want, what I really really want,
so tell me what you want, what you really really
want, I wanna, I wanna, I wanna, I wanna, I
wanna really really really wanna zigazig ha.*

Esta pegadiza canción de las británicas *Spice Girls* sonaba en el acogedor bar Nicanor en Deltebre una húmeda tarde de diciembre mientras Pepa Plana, Oriol, su marido, y yo conversábamos sobre temas en teoría tan trascendentes como la importancia de la

cultura. ¿Qué irónico, verdad?

Pepa Plana, actriz y payasa catalana, nacida en 1965, es un referente nacional por la calidad de sus espectáculos y por su contribución a la visualización de las payasas. Ha participado y ha colaborado en numerosos espectáculos de los que destacaría “Giuletta” o “Penélope”. En 2012 inició una nueva etapa de la mano del Cirque du Soleil, con la creación del espectáculo "Amaluna" de la prestigiosa compañía quebequesa. Junto con el reconocimiento del público, también le han concedido numerosos galardones, como el Premio Nacional de Cultura 2014, otorgado por la Generalitat de Cataluña. También ha sido durante años la directora artística del Festival Internacional de Payasas de Andorra. Sin duda, Pepa encarna a la perfección a la mujer payasa, el universo de las mujeres en clave de humor femenino, en un circo a menudo del todo masculino.

Ets una palleressa referent tant aquí a Catalunya com arreu del país i també internacionalment però... quina va ser la teva motivació inicial, si és que en va haver-hi alguna?

Doncs, primer que tot, hauria de dir que ser palleressa és el que jo volia ser, però és mentida. Jo volia ser artista. De molt petita vaig començar fent teatre, d'una manera amateur, és clar. Em van apuntar a ballet. Després a l'escola fèiem teatre, em vaig apassionar i això va fer que descobrís que es podia estudiar teatre i que podia ser un ofici. Vaig anar a estudiar a l'Escola de Teatre a Tarragona i més tard a l'Institut del Teatre a Barcelona. Allí em vaig llicenciar en art dramàtic perquè jo sempre havia tingut clar que volia ser actriu dramàtica. No recordo d'haver desitjat res més. El fet de ser palleressa va venir més tard, com una mena de revelació. Jo no vaig triar ser palleressa sinó que, de cop i volta, la meua palleressa em va triar a mi. I m'adonava que no hi havia marxa enrere, que havia descobert realment el que volia fer.

Què significa ser palleressa?

És una manera d'entendre el que passa. Pot semblar molt místic però en el fons és una manera d'interpretar. Però d'interpretar de veritat el que et passa

per dins. Un actor o una actriu interpreta un personatge que a vegades no té res a veure amb ell i s'aprèn de memòria un text que ha escrit algú que ni coneix. El pallasso no interpreta cap personatge, és un ser. S'interpreta a ell mateix. D'una manera única i personal llegeix el món i posa un mirall davant de l'espectador. És un ser fràgil, patètic, maldestre que fracassa però és un entusiasta de la vida, un optimista i ens diu que a nosaltres ens passa el mateix i que per tant riguéssim amb ell.

He tingut la sort de veure el teu últim muntatge, “Penèlope” i pel que he comprovat, no deixes a ningú indiferent. Quan fas un espectacle tens alguna intenció o objectiu definit?

Sí, de fet a vegades les cues de partida o la inspiració vénen de llocs molt curiosos i alguns cops el que fa falta és trobar el recipient per posar tot el que has trobat. Pots començar des de res, des del no tinc ni idea del que vull parlar. Improvisses el que et surt i fas una història. O pots tenir una història més acotada i concreta i des d'allà vas posant-hi els ingredients.

Quan estàs amb creació vas per la vida amb una lupa, et tornes molt i molt observador del món. Vas tota l'estona mirant quina troballa, quin tresor detectes per al teu espectacle. A vegades tens moltes peces d'un puzzle però només cal que en llancis unes quantes perquè t'has equivocat i no encaixen. És apassionant i esgotador a la vegada. La creació no és allà on jo gaudeixo més, és més, la pateixo. Però és un mal necessari. Jo sóc bitxo de pista i d'escenari. Com més vegades faig un espectacle més el xalo i més el conec, però quan creio ho passo molt malament.

I estàs al Delta per alguna raó significant amb la creació d'espectacles? Perquè tu ets de Valls, no?

Jo sóc de Valls però ja fa trenta anys que no visc allà. Vaig marxar per anar a estudiar a Barcelona i ja no vaig tornar-hi. Vaig viure a Barcelona i altres llocs, però a Barcelona sobretot durant gairebé aquests trenta anys, i girant i voltant l'any del Canadà, però com a punt de referència tenia Barcelona. Després, va haver-hi un moment en la meua vida en què vam decidir que ens agradaria

canviar i vam trobar que en el Delta s'esqueia el lloc. El Delta ens agrada perquè veníem molt quan teníem dos o tres dies de pausa i no teníem temps de viatjar més lluny. De cop i volta ens venia molt de gust anar al Delta i vam dir: "doncs potser és el Delta el lloc on volem viure." S'avenia amb moltes coses de les quals a mi em feien pensar que podia estar bé. Primer, el clima, és un lloc prou extrem. No és un lloc de pas, és un lloc al que has de venir expressament. Pel delta no hi passes, o véns i entres o no hi entres. També aquest punt tan especial de la gent que és de veritat, noble, i no està per tonteries. Tampoc les necessiten, però quan t'hi fas, veus que és molt fàcil. A mi m'agrada molt, m'ha canviat el despertar i no me'n penedeixo. No enyoro gens Barcelona des de fa un any i mig que vivim aquí.

Però jo sóc nòmada. Jo realment vaig i vinc. Com diria Hemingway, "Casa meva no és un lloc per viure, és un lloc per tornar." Doncs, quan torno d'allà on sigui, les claus que obrin alguna cosa que sembla una casa és el Delta en aquests moments. Jo sóc de cap lloc, la sensació ben bé que tenim els nòmades és que, clar, jo sóc de Valls, perquè vaig néixer a Valls, però a Valls em diuen: "No, tu ja no ets d'aquí, ja no parles com nosaltres." I en canvi, he viscut trenta anys a Barcelona i sempre em preguntaven d'on era perquè tampoc parlava com ells i clar, no sóc de Barcelona. I d'aquí tampoc sóc, però visc aquí.

Amés, sempre està la frontera amb la meva feina. Jo sóc pallassa teatral però per als de teatre jo no faig teatre, faig circ. Però per als de circ jo no faig circ, faig teatre. Sempre estic a la frontera, que no està gens malament.

I parlant de fronteres, has treballat mai amb "Pallassos Sense Fronteres"?

Sí, he col·laborat sempre que he pogut. En alguns períodes he estat més activa i en altres moments menys. S'han de quadrar les agendes, muntar un projecte en què jo pugui ser vàlida i depèn d'això. Però sí, amb pallassos he estat a Salvador, a Guatemala, a Guinea Equatorial, Angola i Jordània. Enguany no, però l'any que ve igual torno a marxar amb algun projecte perquè em ve de gust i perquè els calendaris es quadren. M'agrada molt actuar amb Pallassos.

Com funcionen?

Pallassos sense fronteres és una ONG on hi ha un munt de socis, artistes o no, que col·laboren. També hi ha una junta directiva i una oficina des d'on es detecten quins són els projectes que es poden fer. Sempre hi ha una part per a les emergències però clar, no és una gran ONG, no és “Metges Sense Fronteres” amb uns recursos il·limitats. Pallassos vol que els diners vagin als projectes i no a les infraestructures. Per tant, Pallassos no té ni cases llogades ni cotxes. Som nòmades en el nostre ofici. Tu vas, actues i marxes. Vius en la memòria. No necessites estar allà i fer un hospital o una escola. Aquesta ONG viu del record, no s'està allà. Sempre anem agafats de la mà d'altres ONG més grans perquè aquestes saben on està la població vulnerable, els camps de refugiats...

Està la Magda amb ACNUR o altres organitzacions que tracten els refugiats. I realment el que fas, depèn de si és un lloc de confrontament o de post conflicte, d'un lloc on hi ha hagut un desastre natural o d'un lloc on hi ha una situació estabilitzada però de refugiats, depèn de cada projecte. Hi ha projectes que poden anar lligats amb la formació. Es forma gent que es queda al terreny. Són mestres, gent que treballa amb d'altres ONG o fins i tot joves que tenen ganes de fer teatre i munten un espectacle parlant sobre la sida o sobre qualsevol tema que interessi. I aquests joves van pels poblats, però nosaltres no ens hi quedem. Anem, actuem i marxem.

A mi m'agrada anar tant a “Pallassos sense fronteres” perquè vas a llocs on han vist molt pocs pallassos, molt pocs espectacles i la gent té unes ganes i uns riures multiplicats. Estan en unes situacions extremes a més no poder. A vegades pensó: “Quina capacitat té l'ésser humà de resistir fins aquest límit!” Veus que no es necessita tant. La felicitat està en un altre cantó. És *xulo* que amb el riure puguis compartir tant. I després és que no hi ha una altra cosa, jo sé fer això, sé que funciona, ho regalo i ho comparteixo, i a canvi rebo molt més. Però no hi ha diners, jo no cobro diners. El meu ofici pren sentit. Jo visc d'això, evidentment és la meva feina i no penso que treballi pels diners però sí que els necessito. En canvi, en Pallassos com que no juguen els diners, és com dir: és això, és jugar i és gaudir actuant. És com quan era nena i jugava a

fer teatre. És només la pulsio d'actuar sense pensar si agradarà, si no agradarà, si ara he de fer un espectacle més bo, si ara... És trobar el plaer del joc.

Creus que l'art pot ajudar a vèncer la foscor en la què viuen aquests països que has anomenat o nosaltres mateixos, a una altra escala?

Sí, em sembla que és imprescindible. Un poble és culte quan s'apassiona per les coses fràgils, per la poesia, per la literatura, per la pintura... Però no és com una vareta màgica perquè també té a veure amb l'educació. A tu t'agrada alguna cosa, però t'agrada perquè la coneixes. Si tens accés a conèixer coses precioses com l'art, com més les coneguis, més t'apassionaran. L'art té a veure amb l'educació. La cultura té a veure amb l'educació i com més coneixes, més vols saber-ne. Però hi ha coses que vegades són incontestables. Jo no sé molt pel que fa a la pintura, però de cop i volta veig un autor o un quadre i m'apassiona. No és només una cosa, te n'agraden moltes quan t'agrada la cultura. I quan som conscients de l'univers que s'obre quan t'emociones llegint una novel·la, veient un quadre o rient amb una obra de teatre... És tot aquest munt de colors que t'enriqueixen per dins d'una manera incontestable. No té res a veure amb el divertiment, que també hi és el plaer de divertir-te veient coses culturals, però això és més profund.

L'art no és oci, no és anar a Port Aventura. Anar a Port Aventura és oci, però la cultura i l'art són una medicina. És molt més profund, és un aliment espiritual. Sembla tot molt místic, però realment un poble culte és un poble molt fort, molt poderós. Un poble *tonto* caurà a la primera. Hem de decidir si és molt més important canviar-mos de cotxe i parlar de models de cotxes -que també està bé, és vida, tot és vida-, però si només és això, serem un poble que se'ns tombarà de seguida. Ho tinc molt clar, però a vegades no sé com explicar-ho.

Quan els governs són sensibles a l'art i l'educació tot va lligat amb una voluntat de què el poble sigui culte i llest i els hi donen eines a tothom, no només als rics, amb una escola pública de qualitat on els mestres estan implicats i els adolescents preparats. Quan els governs no són tan sensibles a la cultura, volen que el poble sigui *tonto* perquè la cultura l'educació, és un arma, i "com

mes tonta és la gent, més la podrem manipular...” La cultura és una eina de lluita molt potent perquè al poble no se l’enganyi.

Ja en els temps dels romans es deia “Panem et circenses”...

Pa i circ. Sí, sí. Ara el pa i el circ és la tele tonta de gent que no sabem per què collons surten. Nosaltres no tenim de tele però és igual, vivim en aquest món on l’important és que surtin unes gents que no sé de què parlen amb unes vides totalment buides. Tu agafes un diari i quantes planes d’esport hi ha? Esport que vol dir futbol. Al telenotícies quan temps d’esport, que vol dir futbol, hi ha en un programa d’informatiu? A la ràdio quantes hores d’esport, que vol dir futbol? Però i de cultura? Només hi hagués de cultura als mitjans la meitat d’hores que de futbol, potser la gent sabríem més coses de pintura... Perquè jo em sé tota l’alineació del Barça sense importar-me i sé quan juguen sense que m’interessi perquè em va entrant i em va entrant. Si amb la mateixa frivolitat natural, hi hagués aquest espai temps dedicat a la cultura -literatura, pintura, teatre, música... tot- i no només al futbol, em sembla que sense donar-nos compte podríem parlar de més autors de literatura, de més pintors... És una modesta proposició. Per què no seria possible?

Perquè no interessa (comenta Oriol).

Però a mi no m’interessa l’esport i me l’he de tragar. No és veritat que no interessi. El pretext és que no interessa a la gent, però això no és veritat, no interessa als qui manen.

Potser tampoc interessa perquè no es coneix...

Clar. A tu t’agrada alguna cosa quan la coneixes. El que no coneixes no ho saps si t’agrada. I es diu: “Això no m’agrada. Però quan ho has vist? No, no ho he vist mai, però no m’agrada.”

M’agradaria saber què és per a tu la pau...

La pau? Buf, com ho diríem allò: “El frío es la ausencia de calor”. La pau... ai, ai. No ho sé. Sembla que a vegades tinc molta fe i esperança en l’ésser humà i

de cop i volta, quan penso en coses concretes, penso “no en sabem.” És com si no haguéssim après res. La paraula pau... és tan bonica com utòpica. Per què costa tant?

Perquè és un negoci de les empreses d'armament que és el més important del món.

Sí, però tornem a estar en el mateix. Negoci de les empreses d'armament més la voluntat de poder i de tenir. Realment les guerres d'Àfrica són per espoliar-los més. Són pels diamants, pel coltan, pel petroli, pel poder... En el fons no en sabem. I no ho sé, sembla que d'ençà que l'home viu hi ha la guerra. La pau... Potser no en sabem. Nosaltres hem viscut en temps de pau i sembla que les guerres estiguin molt lluny, semblen com de conte. I quan parles amb gent que sí que ha viscut una guerra, veus la paraula “pau” als seus ulls. Veus que mai més volen viure el que han viscut. Perquè per a nosaltres és una paraula, com que no hem viscut el contrari, que pren sentit quan parles amb gent que, per exemple, ha viscut la Guerra Civil, aquesta guerra que cada vegada hi ha menys gent que pugui recordar-la...

Però a excepció de casos molt concrets com Kosovo, que seria un cas molt delicat a tractar, les guerres avui en dia són a llocs on la població és totalment analfabeta. Aquella gent analfabeta que està sotmesa a allò que li ve. Les guerres no és fan ni als Estats Units ni a Europa, és fan a l'Àsia i a l'Àfrica.

Sí, tornem a parlar del mateix.

Però la pau també pot estar aquí i ara. Guerra no té per què ser, que ho és, una arma i dos països enfrontats sinó que guerra pot estar a la sortida d'un col·legi o al carrer. I la pau pot estar allí també. Per exemple si algú t'insulta i tu en comptes de pegar-li una bufetada...

Ostres, jo puc estar denunciant les guerres aquestes a Síria o a un altre lloc, però quan parlem de fer la micro pau, m'adono que sóc molt violenta. No em dóna la gana, sóc rebel, no estic disposada a doblegar-me i estic disposada a lluitar pels meus ideals. Em fots una hòstia i jo no paro l'altra galta. Però s'hauria d'intentar el diàleg. A mi em sembla que quan arribes amb les mans a

la micro guerra és que se t'han acabat els arguments verbals, i per a acabar a hòsties has de ser molt *garrulo*. Però bé, no estic per la no-violència. En algun moment de la història la violència ha anat molt bé... és broma, és broma. Lluitar, no doblegar-te i argumentar verbalment la teva opinió crec que és imprescindible.

També podria ser pau amb tu mateix, és a dir, que potser abans de ficarnos a lluitar perquè s'acabi una guerra, hauríem d'estar bé amb nosaltres mateixos...

Sí, em sembla que això en el fons és el que volem tots. En aquest moment ho he fet així, estic en pau i en una altra situació ho tornaria a fer perquè estic en pau... i a vegades t'adones que has fet una mala jugada... És bonic estar en pau amb tu mateix.

Sí, això és el que intento esbrinar amb aquest treball: pot la literatura ajudar-nos a ser millors persones?

No ho sé. Si ets una mala persona, per molta literatura que llegeixis continuaràs sent una mala persona. Molts governants de la història han estat molt cultes i molt llestos i no deixaven de ser grans dictadors. No estic parlant del nostre petit dictador Franco, que era bastant ignorant, religiós però bastant curt. Hitler era un individu molt culte. En el règim nazi eren molt intel·ligents i van fer una mena de recopilació robant els quadres d'allà on fos...

Sí, un cop algú em va explicar que va llegir un text sobre ser vegetarià i quan li digueren que era de Hitler es quedà parat.

Sí, ser culte no té perquè fer-te ser una persona millor. El Thyssen era un gran *fill de puta*. Aquest senyor tenia una pinacoteca brutal i unes empreses de siderúrgia alemanya que feia dels turcs esclaus. Però a més, va comprar les obres robades dels jueus i sí, era un senyor molt culte... Als seus treballadors els tractava de carabassa, com si fossin animals. Hi ha un llibre que es diu "Cap de turc", de Günter Wallraff, que ho explica. La cultura és una arma, però depèn de com tu l'utilitzis. Tot i que jo vull pensar que ens fa més bons, més oberts al món.

4.5. Lolita Bosch

“Has de convertir les víctimes en escriptors.”

Lolita Bosch

Conocí a Lolita el verano del 2013 en un curso de escritura literaria que ella misma impartía en la biblioteca Bonnemaison de Barcelona. Fue un taller con ejercicios, lecturas y reflexiones para dar paso a un proyecto de novela individual. Lolita nos explicó que estaba involucrada con la guerra de México y que hacía los talleres para una tesis doctoral en que convertía la escritura creativa en arma contra el horror. En aquel momento no lo entendí. Me quedé con ganas de hacer más talleres con ella, pero, dada la distancia, fue imposible. No obstante, le seguía mandando algún *e-mail* de vez en cuando. Así pues, le envié un correo como a los otros artistas para pedirle una entrevista. Pero quedar con ella no fue nada fácil. Es más, ya daba la entrevista por perdida hasta que la mañana del veintiocho de diciembre, a tres días de la impresión del trabajo, pudimos citarnos apresuradamente por *skype*.

Lolita Bosch nació en Barcelona en 1970. Es licenciada en Filosofía, tiene una Diplomatura en escritura creativa, estudios en teoría crítica, un posgrado de la UNAM en letras mexicanas y actualmente hace una investigación sobre la pulsión literaria y su aplicación en el trabajo de paz para un doctorado en Filosofía de la Universidad de Barcelona.

Su obra ha sido traducida a numerosas lenguas, se ha llevado en parte al cine e incluso al teatro. De toda ella me gustaría destacar “M”, “Elisa Kiseljak” y

“Campos de amapola antes de esto”. También ha recibido diversos premios de periodismo, investigación y novela.

Desde 2010 dirige y edita el portal por la paz de México “Nuestra Aparente Rendición”, por el que ha sido convocada a hablar con gente como Hillary Clinton (invitación que rechazó) o a dar charlas en Harvard, el Auditorio de las Madres de la Plaza de Mayo en Argentina, el Palacio de la Moneda de Chile, la NYU y la Columbia University, entre otras universidades y organizaciones de paz alrededor del mundo.

Fundó con el escritor Mario Bellatin la Escuela Dinámica de Escritores en Ciudad de México, ha sido maestra del Claustro de Sor Juana y de la UNAM, y hoy da seminarios de pensamiento y creación de novela contemporánea con un método propio en distintos lugares del mundo. Ha colaborado en diversos medios de comunicación, escribiendo opinión, crítica literaria, crítica de prensa y crítica teatral.

Què és ser escriptora?

Per mi ser escriptora és l'única manera que tinc d'entendre'm.

I fer literatura?

La literatura és quasi un miracle. És la capacitat per entendre allò que és brutalment humà i que d'una altra manera no podríem entendre.

Parla'm del teu doctorat.

Jo sóc novel·lista i m'agrada molt ensenyar literatura. Des de fa molt temps estic buscant de quina manera la literatura i totes les coses que pensem per fer literatura, que en són moltes i molt complicades, ens poden ajudar per entendre el món i intervenir-hi. Segons jo, de moltes maneres diferents, però n'hi ha una que jo he trobat d'ençà que treballa a la guerra de Mèxic. Les preguntes que es fan les víctimes per donar-se a entendre i perquè entenguem fins a quin punt és de trist el seu dolor i la seva soledat, són molt semblants a les preguntes

que es fa algú que vol escriure una novel·la. Realment molt semblants. I a mi això m'ha deixat molt parada.

Ara que treballo amb víctimes ho he vist. Nosaltres quan parlem de víctimes de guerra, pot ser des de la senyora que li han desaparegut un fill fins a mi mateixa, que treballo amb una guerra emocionalment des de fa quatre anys i n'estic molt impactada. Les coses que ens preguntem per donar a entendre la magnitud de la tragèdia i de les tristeses són molt semblants a les coses que es pregunta algú que està lluny d'una guerra però vol escriure una novel·la. Llavors, estic intentant sistematitzar el procés de creació d'una novel·la i convertir-lo amb eines perquè les víctimes puguin apoderar-se'n, és a dir, parlar de si mateixes i fer que nosaltres les entenguem.

Jo fa vint-i-cinc anys que ensenyo i aprenc literatura. Aleshores, m'he fixat en el procés dels altres, tant d'escriptors consagrats -per dir-ho d'alguna manera- com d'estudiants de literatura. El procés de creació és molt semblant en els que comencen i en els que ja tenen més experiència. El procés de creació, segons jo, té un ordre natural. S'ha de pensar una cosa després de l'altra. Segons el meu entendre i segons la Càbala i segons moltes altres religions i teories, has de pensar una cosa després d'una altra. Has d'anar avançant. No pots pensar-ho tot de cop. I quan a un estudiant de literatura li dius que no cal que ho pensi tot de cop, que ho ha de pensar a trossos, de sobte ho entén molt fàcil i va avançant, escrivint i pensant millor.

A una víctima li passa el mateix. Llavors jo investigo els estudiants aquí, me'n vaig a Mèxic i els hi dic a les víctimes que per fer-se entendre han de pensar en coses molt semblants a les que pensa un escriptor. És molt semblant perquè l'escriptor intenta entendre's i la víctima intenta fer-se entendre. Nosaltres, quan ve algú i ens diu que li han matat el seu fill, que li han entrat a casa i se l'han endut, no tenim ni idea del que això significa. En canvi, si ho veiem escrit, o algú utilitza recursos literaris per explicar-ho, entenem molt bé el que és la tragèdia. Aleshores jo els dic que ho han de pensar amb un ordre i els hi faig un ordre de pensaments. Ara ho estic fent amb tres víctimes. Estic fent tres llibres que són tres casos reals. I m'adono que quan fan aquest procés amb mi, elles mateixes entenen coses que no han pogut pensar. Jo vaig anar a

presentar-ho a Harvard això, la presentació està al meu *moodle* de classes, perquè jo amb aquesta consciència de fer una novel·la he fet tot un col·lectiu web que es diu “Nuestra Aparente Rendición” i que està pensat com es pensen les novel·les, amb ordre, sistematitzat.

És l'associació de la qual ens vas parlar al taller, no?

Sí. Això està pensat com una novel·la. Perquè clar, jo t'estic parlant de la pau davant d'una guerra, no de la pau social. A les guerres tot són urgències, hi ha molta gent afectada i moltes coses a pensar diferents i és molt difícil pensar-ho bé. Aleshores, el que fem és pensar molta gent alhora. I quan pensem molta gent alhora, ens entenem millor. És molt semblant al que passa a una novel·la. Jo la web l'he fet així, pensant molta gent a l'hora. Som centenars de persones que diuen la seva i junts hem creat com una mena de veu comuna que es fa escoltar a la guerra.

És molt interessant però també difícil...

No és tan difícil. El món és incompreensible i si el món és incompreensible, les guerres són doblement incompreensibles perquè són molt cruentes, molt complexes i molt despietades. Em semblen una mica inhumanes, que no ho són, són molt humanes. Per entendre la guerra, no el món, hem de buscar eines que ens permetin entendre el món i perfeccionar-les. I per mi, l'eina que ens permet entendre el món és la literatura. Llavors a la guerra això és doblement així. Per tant, has de convertir les víctimes en escriptors. No només perquè narrin el seu cas, sinó perquè algú altre els pugui narrar. Per exemple, a Mèxic hi ha 130 milions de persones en guerra, vivint una guerra. Nosaltres diem que com que això és molt incompreensible, ho pensarem junts i amb ordre. Pensar amb ordre és un pensament molt literari.

I tot això es pot aplicar també a la guerra, però no a la guerra entesa com una guerra sinó a les petites guerres de cada dia?

Sí tot això es pot aplicar. Una de les coses que fem a “Nuestra Aparente Rendición” és ensenyar a gent projectes de pau, tant de pau social, aquestes petites guerres de cada dia, o de pau en guerres armades com la que estem

vivint ara a Mèxic. I en els petits projectes de pau social, que no són petits, són petits amb comparació però són molt importants, es poden anar fent les coses ben fetes. És molt difícil que algú entengui la injustícia, tenim massa informació. La injustícia és una cosa molt complicada que s'ha de pensar a poc a poc. La literatura ens permet pensar a poc a poc i també el sistema que jo estic fent. Fa dos anys que l'estic fent, ara tinc un índex i vaig avançant cada vegada més. Hi ha coses que s'han de pensar amb l'emoció, s'ha de pensar a qui ho expliques, qui ho llegirà, perquè ho volem fer, en quin entorn ho estem fent, a qui ens estem dirigint... És molt semblant a fer una novel·la.

Com és possible que hagi hagut governants molt cultes i intel·ligents que hagin fet veritables desastres?

Super intel·ligents sí, *super* cultes no. Hi ha hagut gent molt preparada però és que els deliris de grandesa són una cosa molt bèstia. Quan va caure el franquisme a Madrid, el primer alcalde, Tierno Galván, va dir aquesta frase "El poder es como los explosivos, o se trata con cuidado o explota." El poder és molt llamener. I és molt fàcil que aquest poder t'enredi i et faci entendre't a tu mateix d'una manera equivocada. Jo crec que no té res a veure la intel·ligència. Goebbels, el qui feia els discursos del nazisme, era una persona molt intel·ligent. El Hitler no i el Franco tampoc. No tots els dictadors són intel·ligents. Moltes vegades es rodegem de gent intel·ligent. Però és que la intel·ligència no té res a veure amb la bondat ni amb l'amor. Una cosa és ser culte i l'altra és ser lector. Ser lector et permet veure el món amb un ventall d'angles molt variats. Ser culte no. Ser culte és saber què ha fet la gent abans que tu.

Com escriptora, creus que has canviat alguna consciència?

No ho sé. Si et digués que sí, seria molt *mamón* de part meva. (Rialles). Tant de bo n'hagi posat alguna amb dubte.

Individualment, cada persona, com podem contribuir a la pau?

Jo crec que la pau és un estat idoni que mai aconseguirem del tot, però hem d'intentar tendir a la pau. I tendir a la pau vol dir que les actituds que nosaltres

jutgem fora de nosaltres no les fem. És molt difícil. Hi ha molta gent que es queixa de la corrupció i demana una factura sense IVA, el 80% de la població. Hi ha gent que es queixa del maltractament contra les dones i li fot tres hòsties al seu animal domèstic cada vegada que arriba a casa. Crec que les petites contribucions, que juntes són molt importants, són el camí a la pau. Pensa global i actua local. És una mica el que diuen totes les religions: “*Lo que no quieras para ti, no lo quieras para los demás.*” Si ens preocupa el món, hem de reciclar. Si ens preocupa la violència, hem de deixar d’aplicar-la.

Hem de vigilar perquè hi ha moltes coses que hem de reconsiderar. Per exemple, totes les que tenen a veure amb les dones. Hi ha molt masclisme, cada vegada més, és una de les violències que ara puja. Hem de reconsiderar de quina manera parlem de les dones. Ahir vaig anar amb la meva filla a un parc d’aquests comercials. Hi havia el rei negre i vam anar a veure’l però darrere d’ell sortien cinc noies amb minifalda. Llavors li vaig dir a la meva filla que ens n’anéssim perquè a mi allò em molestava. El tracte que donem als altres i les coses que normalitzem s’han de revisar de tant en tant. No podem donar les coses per enteses com si fóssim molt intel·ligents i ja ho haguéssim entès tot. Hem d’anar-les repensant constantment. Jo crec que això passa fins i tot per preguntar-li al del costat com està.

Crec que la pau és una cosa de tots i l’hem de fer pensant això de què el que no volem per a nosaltres no ho volguéssim per als altres. Els canvis que tu li reclames al món els has de fer casa i aquests canvis passen per “espera, espera, això ho estic fent bé?” Hi ha moltes coses que sí que les estem fent bé, però hi ha moltes coses que no. És inevitable.

Estàs d’acord en què la literatura i l’art ens ajuden a ser millors perquè... Saps això que la nostra ànima o el nostre cos està dividit en tres parts? La part de les emocions, la de les passions i la racional. Crec que la literatura i l’art ens ajuden a ser millors perquè alimenten i nodreixen les tres parts per igual. Quan a una persona una d’aquestes tres parts li sobresalta, no podrà ser bona persona, dit en paraules d’anar per casa, perquè sempre hi haurà una part que li dominarà i la farà anar cap allà. Per exemple, a una persona que és molt racional, aquesta racionalitat li

passarà per damunt dels sentiments. O una persona que és molt sentimental a vegades també ha de ser racional. Llavors crec que la literatura alimenta les tres parts per igual, les equilibra i ens fa ser millors. Bé, no sé, no deixa de ser una teoria.

Bé, si tu has arribat a aquesta conclusió, està bé. Jo crec que el privilegi de poder viure amb art, amb qualsevol art, és una cosa a la qual accedim una petita part de la població mundial. Ens fa ser millors també, a part que ens alimenta en tots els sentits, perquè ens permet entendre que la nostra manera de fer no és l'única. Ens permet entendre els altres amb molta curiositat. Ens permet viure vides que nosaltres no viurem, que això entreté evidentment, però, a part, et permet entendre el món més enllà de tu, i això crec que és molt important.

I ens fa arribar a conceptes universals?

Clar, però moltes vegades pensem que els conceptes universals només els tenim nosaltres i no. El que jo penso o el que pensa la Madame Bovary al segle XIX... La humanitat són moltes mirades. Sortir de la teva mirada és molt important. Treure's importància, sortir del centre i dir que el món és de tots. És meu, és d'aquest senyor, d'aquella senyora, d'aquell nen i d'aquella àvia. La literatura ens permet entendre que som una comunitat. O hauria de servir per això. Del que sí que estic segura és de que la literatura serveix per a moltes coses que encara no hem investigat, d'això no en tinc cap dubte.

Què t'inspira a seguir endavant i a fer literatura?

M'inspiren molt les víctimes de Mèxic. Jo he estudiat tota la vida, ara estic fent un doctorat i ja en tinc un altre. Sóc una rata sàvia i he de fer moltes coses tota la vida, però quan he arribat finalment a la guerra, no dic finalment com si fos una cosa *mona*, quan m'ha tocat viure una guerra directament en un país que jo considero casa meva que és Mèxic, quan m'ha tocat trobar-me amb gent inclús analfabeta, un exemple de dignitat i d'amor que jo no havia vist mai en tota la meva vida, m'ha tocat molt a la vora veure l'exemple que són els

familiars de les víctimes de Mèxic. És impressionant la seva capacitat de resistència!

Jo a Mèxic havia vist moltes coses així. És una de les raons per les quals em crida tant. Ho vaig veure amb el zapatisme, ho vaig veure quan van deixar entrar els republicans catalans, però també ho he vist aquí, a la República i en molts altres moments. Però ara m'ha tocat a mi. Aquesta és la meua guerra, totes les generacions en tenen una. A mi primer em va tocar la de Iugoslàvia, em va impressionar molt la guerra de Sarajevo i ara m'ha tocat la de Mèxic. I treballant-hi tinc com un accés directe a la guerra que em permet veure la dignitat de la gent que la combat d'una manera pacífica.

També m'inspiren molt i no em deixen rendir quan veig totes les persones que aconsegueixen tenir una vida millor amb l'esforç. Jo, per exemple, faig un programa per ajudar a nenes marroquines que venen aquí a Catalunya sense recursos perquè estudiïn. Doncs, quan veig que aquestes dones tiren cap endavant i es treuen un títol i estan molt orgulloses de si mateixes... per mi això és una lliçó constant. Que em recordin la sort que tenim m'inspira. Que no donem per fet això de dir: "Ah, jo ja tinc llibres, jo ja tinc cultura, jo visc al primer món, jo sóc blanca." Tot això no. Si no que jo digui: "Mira, qui no ho té ho valora." Per mi això és fonamental. La gent que sempre valora els privilegis que tenim nosaltres són una lliçó. No només m'inspiren sinó que els considero una lliçó, els considero els meus mestres. Són uns grans mestres.

Com vas arribar a la guerra de Mèxic?

Vaig arribar com tothom hi arriba. Em va tocar molt a la vora. Em van torturar de manera molt bèstia un amic molt estimat i el van matar. Després he conegut gent que han assassinat i m'ha tocat molt de prop. Tinc amics segrestats, assassinats, desplaçats, amenaçats, exiliats, torturats, mutilats... M'ha tocat a la vora. Jo, gràcies a Déu, he rebut a casa una educació feminista i de molta consciència dels meus privilegis, aleshores quan va arribar la guerra vaig dir que a mi no m'agradaven els privilegis que et dona ser escriptora perquè et dona accés a la veu pública i a mi no m'ha agradat mai que facin aquesta diferència entre jo i els altres. Sempre m'ha fet sentir bastant incòmoda. No

firmino llibres per Sant Jordi, intento relacionar-me més amb gent que està començant a escriure que no amb escriptors. Em molesta una mica aquesta jerarquia social que dóna la literatura. I quan va començar la guerra de Mèxic, de sobte, vaig trobar una utilitat a aquesta veu pública. Vaig dir que la meua veu pública la posaria al servei de la guerra. Llavors, quan m'inviten a parlar en conferències parlo de la guerra. I quan surto al diari parlo de la guerra. I quan passa alguna cosa, com que tinc accés a la veu pública, puc anar a llocs, em poden entrevistar, puc publicar... Vaig descobrir que aquesta veu que m'havia molestat bastant tota la vida tenia una utilitat. I això va ser sorprenent.

4.6. Guillem Vallejo

“Caure en una posició victimista impediria mobilitzar-nos per canviar la realitat.”

Guillem Vallejo (Marc Sánchez)

La entrevista con Guillem también fue muy apresurada. Francisco, mi tutor, me había hablado sobre él y la asociación “Poesía en acción”. Alguna vez incluso había mandado alguno que otro poema para participar en las antologías de poesía que publican, pero sabía realmente cómo funcionaba la asociación.

Guillem es poeta, licenciado en Filología Clásica, Doctor en Literatura y profesor de Lengua y literatura castellana en El Masnou. Ha escrito poesía tanto en catalán como en castellano (“Perfil sin sueño”, 1993 o “Mirall obert”, 1995), ha publicado diversos ensayos y artículos de crítica literaria, es presidente de la Asociación Catalana de Profesores de Español “Juan Boscán”, miembro del Ateneu Barcelonès –donde organiza diversas tertulias literarias- y fundador de la asociación “Poesia en acció”.

Logotipo de la asociación

Poesia en acció es una fundación formada por un grupo de gente afín a la poesía y movida por la solidaridad y el interés común en la recuperación de valores humanos. Actúa de manera desinteresada y sin ánimo de lucro convocando premios, festivales y actos solidarios como el Nadal per tothom o el Maratón de poesía.

Los dos fundamentos de esta asociación son dos: a) por un lado, sensibilizar a la sociedad y potenciar valores como el pacifismo, los derechos humanos, la interculturalidad, el ecologismo y la solidaridad entre los niños y los jóvenes a partir de la poesía; b) y por otro lado, llevar a cabo acciones de tipo cultural - recitales, conferencias, maratones poéticas, etc.- con fines benéficos, apoyando a aquellas ONG que actúan ante catástrofes naturales y situaciones de alarma social.

Parla'm de “Poesia en acció”...

Nosaltres publiquem cada any un llibre que es diu "Poesia solidària" i des de fa 15 anys ajudem a altres associacions. El darrer llibre que vam publicar vam fer-lo per ajudar l'associació “Soñar despierto” que és una fundació que ajuda a nens de centres d'acollida. Aleshores, va ser molt maco perquè els nens van escriure poemes sobre la solidaritat, el respecte i la pau. I gràcies als seus poemes vam poder ajudar a aquests mateixos nens del centre d'acollida del poble de Teià. El més interessant va ser aconseguir a través d'una proposta creativa, en la qual participen alumnes, crear una composició i fer que aquest acte creatiu estigui dirigit a la solidaritat.

Aquest darrer llibre que hem publicat arribarà a totes les biblioteques de Catalunya. Per tant, intentarem que el llibre es pugui convertir en un model a seguir.

Desde fa anys convoquem un premi, que és el premi de “Poesia en acció”, al que convidem als alumnes a què escriguin poemes per a un món millor. És una proposta que va molt relacionada amb el teu treball: és creativa i al mateix temps treballa per enfortir els valors humans, l'ecologia, la igualtat entre persones, la igualtat de gènere, la solidaritat, la pau, la llibertat i també l'amistat i el respecte. Els alumnes participen escrivint poemes sobre aquests valors i el guanyador veu publicat el seu poema al costat del de poetes de renom. Per exemple, la Montserrat Abelló, Premi Nacional de Poesia i que va morir aquest 2014, durant molts d'anys ens va donar poemes per al llibre. Pepe Corredor Matheos, Premi Nacional de Poesia també, ens en va passar també alguns. I Manuel Rivas, el novel·lista que va escriure “El lápiz del carpintero” on va parlar sobre la guerra civil espanyola, també ens n'ha passat en gallec i en castellà.

Amb aquesta proposta hem aconseguit unir a molts poetes que han decidit publicar al costat d'alumnes que havien guanyat el premi. I clar, es donaven la mà dues generacions: la generació d'escriptors amb un cert renom i la de futurs i possibles escriptors, els alumnes que enviaven poemes per aconseguir una fita solidaria.

Com va sorgir la idea de crear “Poesia en acció”?

Poesia en acció té ara 16 anys. Jo havia presentat a l'Ateneu Barcelonès el meu primer llibre, “Las verdades imposibles”, i com sóc professor, m'agrada molt ensenyar i havia vingut molta gent... Doncs un dia, veien a la televisió que havia hagut unes inundacions a Hondures i que hi havia gent que s'estava morint, vaig pensar que jo podia convocar a les persones no només perquè sentissin la meva poesia sinó perquè, a través de poesia, fessin alguna cosa.

Educadors, professors, pintors, gent que estava al món de la cultura... D'aquí va sorgir la idea de crear una associació que a través de la poesia pogués fer accions solidàries. Però no es tractava només de donar almoines a gent que

estava malament, ni de tenir una actitud cristiana de benefactor, que suposa veure els altres com els que estan a sota. Es tractava, que és el més important de “Poesia en acció”, d’educar en i amb valors i que la poesia fos un instrument creatiu per sensibilitzar a la societat de què cal no ser indiferent davant de les desgràcies i el patiment dels altres. D’aquí va sorgir i des d’aleshores ha anat creixent. Ara som un equip molt maco. Som unes tretze persones i principalment fem tres activitats a l’any: El *Nadal per tothom*, que l’hem fet fa molt poc a l’Ateneu Barcelonès, per a ajudar al casal infantil de la Mina; després fem un *Recital per a la igualtat de gènere* i al juny fem la *Marató de Poesia en acció*, deu hores de poesia solidaria.

Per quin motiu la poesia “serveix”?

Jo crec que serveix perquè des del principi de la història de la humanitat s’ha unit amb la filosofia, amb el sentiment i amb l’ànima de permanència de què allò que som pugui romandre amb l’espai i el temps. La poesia, en connectar amb la nostra part sensible, pot fer que veiem que estem units amb els altres, és a dir, que no estem separats. Els problemes de la nostra societat comencen quan creiem que nosaltres estem separats dels altres. I com que estem separats, podem tractar-los com a objectes, apartar-los com si no fossin ningú i utilitzar-los. Però en canvi, quan els altres formen part de nosaltres, això és impossible, no pots fer-te mal a tu mateix.

La poesia pot ajudar a fer que valors humans importants, a través del sentiment, es facin més propers als adolescents i a les persones en general. I ja sigui a través de la cançó, del cinema... Crec que la poesia no està circumscrita o tancada en l’espai clos dels versos. Una bona pel·lícula és un poema i una pintura és un poema. La poesia és molt més àmplia del que podem imaginar.

Per això vam fer “Poesia en acció”. Creiem que quan el sentiment es convertia amb art i l’art es convertia amb acció solidaria, no només estaves escrivint o creant un acte que romandria en el temps, sinó que estaves ajudant a què persones que no tenien tanta sort poguessin viure millor i poguessin sentir-se acompanyades.

Vivim amb la il·lusió de què som sers individuals i la poesia permet que aquests sers individuals se sentin que són una part indivisible. És això el que m'agrada de la poesia i per això crec en ella.

Estem parlant tota l'estona sobre la paraula pau, però que és la pau?

La pau per mi seria la tranquil·litat d'esperit o la tranquil·litat interior. El fet de sentir que els teus actes estan amb empatia amb els altres, que els teus actes es construeixen des del respecte personal a tu mateix. No pot haver-hi pau quan un està lluitant amb ell mateix, ja que encara que no hi hagi violència, sempre hi ha una violència interior. Per tant, per aconseguir pau, hauríem de crear una societat on les persones poguessin respectar-se, estimar-se, millorar la seva autoestima i la seva capacitat de fer i de dir que no. No crec en una pau de miracle, si no en un pau de construir dia a dia una educació que permeti una responsabilitat respecte al que un està vivint i la manera com es comunica. Crec que la pau hauria d'anar per aquí. Respectar-se a un mateix per així poder estimar els altres. Respectar-los i entendre que ningú té l'obligació de fer-nos feliços perquè ningú és responsable de la nostra felicitat. Així entendrem que podem acompanyar-nos en el camí i que no hem d'oblidar els altres, tots aquells que sentin, pensin o vulguin caminar al nostre costat. Perquè la recepta de la pau ha de tenir sempre un ingredient que és la llibertat. La llibertat d'acció o la llibertat de pensament. Una pau sense llibertat no la voldria. No sé si tu la voldries...

Creus que l'art ens salvarà d'aquest moment tràgic que estem vivint?

Tràgic per què? Explica'm una mica amb quin sentit vols dir. Econòmic? Per les guerres que hi ha al món? Per la situació de crisis mundial? Què és per tu el que fa que sigui un moment tràgic?

Jo crec que és un moment tràgic perquè, globalment no ho sé, però en el meu entorn quotidià, veig molta inconsciència. Penso que ens estem deixant manipular pels peixos grossos que voldrien que penséssim d'una manera determinada, que vestíssim així o que actuéssim aixà, i no en som conscients. Pensem que actuem com volem, quan en realitat hi ha algú al

darrere que vol que actuéssim així. I és un moment tràgic a tots els sentits, però em “xoca” que la gent no sigui sensible a l’art i a la cultura...

S’ha d’anar amb compte amb les generalitzacions. És a dir, és veritat que hi ha gent molt insensible o que està com endormiscada amb el consum, amb la necessitat d’omplir buits amb plaers molts immediats i amb l’ànsia de posseir coses. Però hi ha molta molta gent, com tu per exemple, que està interessada en temes que van més enllà d’aquestes coses que estem dient. I hi ha molt jovent que està llegint i escrivint. Una altra cosa és si trobarà o no el que està buscant, però està buscant.

Crec que hi ha un canvi de mentalitat, és a dir, que en aquesta lluita de llum i ombra que porta la humanitat -és veritat que a molts països sembla que està dominant l’ombra- hi ha molta gent que està treballant per una consciència més gran, una consciència on no siguéssim mers fins o palets, ni instruments que ens portin on els grans poders fàctics volen. Per això cal veure la part positiva, la importància del canvi que està apropant-se i treballar per aquest. No s’ha de caure en la negativitat de què tot està malament i que no es pot fer res. Caure en una posició victimista impediria immobilitzar-mos per canviar la realitat i hi ha molta gent amb moltes ganes de canviar coses.

Anima als teus companys de batxillerat, a partir del treball que estàs fent, a què sàpiguen que hi ha actes, com el premi de “Poesia en acció”, on amb unes quantes rengleres de paraules poden salvar vides humanes. Nosaltres hem potabilitzat sis pous d’aigua a través d’una de les maratons de “Poesia en acció”, hem creat una escola a Àfrica, hem ajudat que un orfenat de Bombai no es tanqués... Es poden fer coses si persones com tu, que ara estàs fent aquest treball, dintre d’uns anys crees una ONG o entres en un grup de persones que mobilitzen idees perquè, per exemple, les noves tecnologies no serveixin només per a moure l’ego i dir-nos què guapos i meravellosos que som, sinó que puguin estar al servei de la solidaritat i la pau.

5. Praxis

5.1. Vídeo

Como buena seguidora del mundo cinematográfico que soy, no podía dejar pasar la oportunidad de realizar un pequeño proyecto audiovisual con el que poder profundizar de forma creativa en el tema tratado en este trabajo.

Así pues, como el propio Josep Carner dice en su “Teoria de l’ham poètic”, estando yo medio dormida y medio despierta en alguna clase de cuyo nombre no quiero acordarme, se me ocurrió la idea de mezclar fotografía, vídeo, danza, pintura, poesía y música en un mismo soporte. Quizá algo un tanto arriesgado. Mi principal objetivo era tratar la guerra, la paz y la vida desde la perspectiva con la que hago el trabajo y así aportar mi granito de arena a la posibilidad de construir un mundo mejor posible desde el arte. Pero el resultado final fue muy distinto a lo que tenía en mente ya que no tenía ni los medios ni los conocimientos suficientes.

El vídeo se titula “On the shores of darkness there is light” (“En las orillas de la oscuridad hay luz”), inspirándome en el noveno verso del poema “To Homer” de John Keats, y se divide en tres capítulos. En el primero, *Trauma*, se muestran imágenes de guerra e injusticia de los fotógrafos Agustí Centelles, Dorothea Lange, Gerda Taro, James Nachtwey, Joe Rosenthal y Robert Capa para poner al espectador en situación y crear consciencia a través de las fotografías de las barbaries y las crueldades de la guerra y la codicia humana. En el segundo, *Proceso*, aparece una mujer en la orilla de la playa mientras danza y se libera del horror del capítulo anterior. No representa una mujer concreta sino cualquier persona que, directa o indirectamente, haya vivido la violencia o la guerra. Y en el último, *Metamorfosis*, esa misma persona consigue transformar algo en su interior y sanarse a través del arte. Así, a través de la música de fondo (*Second Class Citizen*, *Losing Love* y *In The Electric Fields* del compositor Dexter Britain), de las poesías compuestas y recitadas por mí misma va surgiendo la luz.

Grabé la escena de la pintura el 15 de noviembre del 2014 pero surgieron algunos problemas con el formato de la grabación, así que tuve que volver a

grabarla el 22 de noviembre en Espai Delta (Deltebre). Ese mismo día grabé también las escenas de la playa en el Trabucador (Sant Carles de la Ràpita).

Mi madrecomprimir pdf

se dispuso a ayudarme mostrando su faceta como actriz.

En cuanto al material, utilicé una cámara Lumix FZ48, un trípode y pintura de dedos negra *Alpino*.

El vídeo se adjunta en el siguiente enlace: <http://youtu.be/mfpeB2kyb8g>

Fotograma del vídeo

5.2. Blog

Por otra parte, siempre he querido ser administradora de un *blog* donde poder compartir mis aficiones, hallazgos u otros contenidos que sean de mi gusto. Y ahora que los *blogs* están más de moda que nunca, me he subido al carro.

Así pues, el *blog* que he creado es un proyecto de larga duración que ha nacido con la intención de ser un espacio mágico donde la literatura y el arte van a tener un especial protagonismo desde el punto de vista crítico y a la vez inocente de una joven.

He aquí el enlace: **mequedalapalabrams.blogspot.com.es**

6. Conclusiones

Hasta aquí he llegado, de momento, aunque el camino sigue. No ha sido una senda nada fácil. La curiosidad que sentía al principio se mezclaba con la angustia de no poder dar abasto con todas las ideas que me surgían, la ilusión de crear y conocer con la frustración del no saber y el amor hacia el trabajo con la rabia hacia el mismo al sentir que me chupaba la sangre como si fuera un vampiro. Aunque, al final, siento que la constancia y el esfuerzo de los últimos meses han dado como fruto un trabajo muy personal, satisfactorio, hecho con toda mi estima y conocimiento.

Gracias al estudio de los autores y sus obras y a las entrevistas con los y las artistas, he podido adentrarme en su manera de ver y estar en el mundo, llegando a comprender los siguientes conceptos básicos:

- La paz es un proceso de construcción continuo en el que se mezclan distintos imaginarios, deseos, situaciones, retos, experiencias y valores que, unidos, nos permiten avanzar como seres amorosos vinculados los unos con los otros.
- La literatura es un medio de comunicación y expresión empleado por los seres humanos que se basa en la ambigüedad y en la capacidad interpretativa por parte del escritor y del lector. La literatura tiene una base lingüística que se utiliza con una intención estética tan poderosa que puede vehicular lo mejor y lo peor de la humanidad, y por tanto, es un medio de transmisión de valores fundamental si queremos hacer un mundo mejor.
- No he podido llegar a una conclusión clara respecto al por qué leemos o no. Quizá necesitaría un estudio más riguroso o quizá sea necesario el misterio para seguir creyendo en la magia de la literatura.
- Aunque no pueda afirmar científicamente mi hipótesis, me atrevería humildemente a afirmar la relación entre ambos términos. Y es que la literatura, y por consiguiente el arte, nos acercan a la paz si tienen esa intención y la necesaria calidad ética y estética.
- Hay también lecturas -sin ningún fin educativo ni de denuncia social- que exponen una situación que te hace reflexionar y a la vez producir un

cambio vibracional, de consciencia y por lo tanto de transformación y de crecimiento del ser por el hecho de ponerte en la piel de unos personajes y comprender su historia.

- Las buenas intenciones y los buenos sentimientos por sí solos hacen buena literatura, pero cuando hallarnos frente a literatura buena y ética a la vez, nos hace, sin duda alguna, mejores en los dos sentidos.
- Cualquier arte, si se lo propone –y a veces sin proponérselo-, como forma de expresión bella de las emociones, sentimientos y reflexiones interiores del ser humano, ya sea través de las palabras, la música, el teatro, el cine, la pintura, la danza, etc. tiene ese poder sanador, solidario y regenerador del tejido social y del individuo. Porque el arte nos alimenta en conjunto, colmando nuestra parte pasional, emocional y racional, de manera que las tres se equilibran dando como resultado un ser entero, competente en todas sus formas.

Mi creación artística ha querido, del algún modo, reflejar esas hipótesis. Asimismo, me ha permitido aprender sobre la edición de vídeo y la correcta utilización de la cámara.

En conjunto, el trabajo, me ha servido para conocer más profundamente un pequeño capítulo de la literatura social y algunas de sus derivaciones en el campo de la historia, la filosofía y el arte contemporáneo. Y me ha abierto puertas a otros posibles proyectos. Aunque también soy consciente que me he dejado mucho por decir, analizar y mejorar. Baste así. Quédese como muestra y semilla en mi camino, en mi evolución como persona, como promesa de otras incógnitas que habrá que investigar, porque...

“Solo el misterio nos hace vivir”

Federico García Lorca

7. Bibliografía y webgrafía

Bibliografía

AGUINAGA BLANCO, C. et al. *Historia social de la Literatura española I*. Volumen 1. Madrid: Editorial Castalia, 1981

AGUINAGA BLANCO, C. et al. *Historia social de la Literatura española II*. Volumen 2. Madrid: Editorial Castalia, 1981

AGUINAGA BLANCO, C. et al. *Historia social de la Literatura española III*. Madrid: Editorial Castalia, 1979

ANTÓN, Francisco et al. *Poesía española*. Editorial Vicens Vives, 2013

BOSCH-VECIANA et al. *Atena: lectures de filosofia batxillerat 2014-2015*. Barcelona: RBA La Magrana, 2014

DELIBES, Miguel. *Los Santos Inocentes*. Barcelona: Editorial Planeta, 2010

IGNACIO FERRERAS, Juan. *La novela en el siglo XX (hasta 1939)*. Madrid: Taurus, 1988

LUNDKIST, Arthur. "Neruda" de Mapocho. Santiago: Editorial Universitaria, 1963

NERUDA, Pablo. *Antología general*. Madrid: Editorial Santillana, 2010

OTERO, Blas de. *Expresión y reunión*. Madrid: Alianza editorial, 1981

PIMENTEL ÁLVAREZ, Julio et al. *La fuerza de las palabras: Cómo hablar y escribir para triunfar*. Madrid: Selecciones del reader's digest, 1978

POCH, Rafael. "Armat amb la paraula". *La vanguardia*. Barcelona: Miércoles, 12 noviembre 2014. p. 32

RIQUER, Martín de, y VALVERDE, José María. *Historia de la Literatura Universal, VOL 9*. Barcelona: Editorial Planeta, 1991

SELVA PÉREZ, Joaquín. *Literatura Alemana I. Bertolt Brecht*. Universidad de Valencia, 2002

Webgrafía

AQUINO, Chema de. “Nanas de la cebolla, Miguel Hernández”. *Siempre conectado*.

<<http://siempreconectado.es/nanas-cebolla-miguel-hernandez/>>

[consulta 13/10/2014]

ALGA, Revista de literatura n. 68, otoño 2012. “Guillem Vallejo”.

http://www.castelldefels.org/entitats/alga/68_16.htm

[consulta 28/12/2014]

BIOGRAFÍAS Y VIDAS. “Gabriel Celaya”.

<<http://www.biografiasyvidas.com/biografia/c/celaya.htm>>

[consulta 24/10/2014]

BOSCH, Lolita. “Bio”.

<http://www.lolitabosch.com/index.php/lolita/biografia>

[consulta 12/12/2014]

EDUCACIONES&SCUOLA. “Un largo amor es diálogo entre las diferencias”

<<http://www.edscuola.it/archivio/interlinea/benedetti.htm>>

[consulta 29/12/2014]

EL DIABLO ILUSTRADO. “Papá cuéntame otra vez”.

<<http://eldiabloilustrado.bloguea.cu/2011/11/01/papa-cuentame-otra-vez/>>

[consulta 30/12/2014]

ESCOLA TECNOS. “Literatura i compromís social”. *Xtec*.

<<http://www.xtec.cat/~fmota/primer%20batx/compsoc.htm>>

[consulta 12/06/2014]

FERNÁNDEZ CLARES, Víctor. “Lídia Pujol”. *Amor a l’art*.

<<http://amoralart.cat/portfolio/lidia-pujol/>>

[consulta 18/11/2014]

FUNDACIÓN MARIO BENEDETTI. “Mario Benedetti - Biografía”

< http://www.fundacionmariobenedetti.org/mario_benedetti/vida/>

[consulta 29/12/2014]

FUNDACIÓN POR LA PAZ GRACIELA FIGUEROA. “Acerca de Graciela Figueroa”

<<http://www.fundacionporlapaz.com/#!/graciela-figueroa/cxk6>>

[consulta 14/08/2014]

GARRIDO GALEOTE, Andrés. “La canción protesta en España”. *Proyecto Integrado 2 Argantonio*.

<<http://pintegrado2.blogspot.com.es/2009/12/la-cancion-protesta-en-espana.html>>

[consulta 29/12/2014]

GODOY, Jaro: “¿Qué es poesía?”. *Trabajadores del amor*.

<http://www.filosofia.tk/versoados/articulos/articulo_trabajadores.htm>

[consulta 9/11/2014]

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA. “Lluís Llach i Grande”

<<http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/gran-enciclop%C3%A8dia-catalana/EC-GEC-0037449.xml#.VLDiaWSG-7E>>

[consulta 29/12/2014]

GUERRA, Paula. “Gabriel Celaya o la poesía como herramienta política”. *Cronica popular*.

<<http://www.cronicapopular.es/2012/01/gabriel-celaya-o-la-poesia-como-herramienta-politica/>>

[consulta 24/10/2014]

INSTITUT D’ESTUDIS CATALANS. “Diccionari de la llengua catalana”

<<http://dlc.iec.cat/>>

[consulta constante]

LECTURALIA. "Blas de Otero".

<<http://www.lecturalia.com/autor/3910/blas-de-otero>>

[consulta 13/10/2014]

PUJOL, Lúdia. "Biografía"

<<http://www.lidiapujol.com/biografia/>>

[consulta 18/11/2014]

MAICAS, Víctor J. "La literatura de crítica social". *Escritores.org*.

<<http://www.esritores.org/recursos-para-esritores/colaboraciones/5487-la-literatura-de-critica-social>>

[consulta 12/06/2014]

MARIANA. "La literatura social". *Blog de libros*.

<<http://www.blogdelibros.com/la-literatura-social/>>

[consulta 12/06/2014]

MESA, Juan. "Canción Protesta: la música de la revolución". *About en español*.

<<http://musica.about.com/od/protesta/p/CanciOn-Protesta.htm>>

[consulta 29/12/2014]

MOLINA, Raúl. "Análisis poético: A la inmensa mayoría de Blas de Otero". *El Olmo*.

<<https://clublecturacastellnovo.wordpress.com/2013/07/10/analisis-poetico-a-la-inmensa-mayoria-de-blas-de-otero/>>

[consulta 19/10/2014]

MUJERES QUE HACEN LA HISTORIA. "Siglo XX – Graciela Figueroa".

<<http://mujeresquehacenlahistoria.blogspot.com.es/2011/03/siglo-xx-graciela-figueroa.html>>

[consulta 14/08/2014]

PADILLA, Ricardo. “El teatro épico (Bertolt Brecht)”. *Compañía nexo teatro*.

<<http://www.nexoteatro.com/Bertolt%20Brecht.htm>>

[consulta 20/12/2014]

PARDO VALLEJO, Fèlix. “El valor terapéutico de la poesía”. *Escuela con cerebro*.

<<https://escuelaconcerebro.wordpress.com/2012/11/18/el-valor-terapeutico-de-la-poesia/>>

[consulta 25/10/2014]

PEDRO, Francisco de. “Papa, cuéntame otra vez”. *Letras heridas*.

<https://letrasheridas.wordpress.com/2010/02/26/papa-cuentame-otra-vez/>

[consulta 30/12/2014]

PEPA PLANA. “Trajectòria”

<<http://pepaplana.com/trajectoria>>

[consulta 01/12/2014]

POESÍA CREATIVA EN PRIMARIA. “Análisis *No te salves*”.

<<http://poesiacreativaenprimaria.blogspot.com.es/2013/01/analisis-no-te-salves.html>>

[consulta 29/12/2014]

POESIA EN ACCIÓ. “Història de Poesia En Acció”.

<<http://poesiaenaccio.blogspot.com.es/2008/06/histria-de-poesia-en-acci.html>>

[consulta 28/12/2014]

POESIA EN ACCIÓ. “¿Quiénes somos?”.

http://www.poesiaenaccio.org/esp/esp_quienes_somos.html

[consulta 28/12/2014]

PÚBLICO. “¿Qué fue de la canción protesta?”.

<<http://www.publico.es/culturas/cancion-protesta.html>>

[consulta 03/11/2014]

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. “Diccionario de la lengua española”

<<http://www.rae.es/>>

[consulta constante]

RINCÓN CASTELLANO. “Blas de Otero (1916-1979)”.

<<http://www.rinconcastellano.com/cont/blasdotoero.html#>>

[consulta 19/10/2014]

SÁNCHEZ, Eloy. “Silencio...,poetas”. *Lágrimas en la lluvia*.

<<http://lagrimalluvia.blogspot.com.es/2012/05/presentando-arando-versos-editorial.html>>

[consulta 28/12/2014]

SANCHÍS, Ima. “Graciela Figueroa, bailarina, coreógrafa y terapeuta psicocorpora”. *La Vanguardia*.

<<http://www.lavanguardia.com/lacontra/20120409/54283091418/graciela-figueroa-segun-te-mueves-cambian-tu-mente-y-tus-emociones.html>>

[consulta 14/08/2014]

SERRANO, Ismael. “Biografía”.

<<http://www.ismaelserrano.com/biografia>>

[consulta 30/12/2014]

SERRANO, Ismael. “Hijo, cuéntame otra vez”.

<http://iserrano.blogspot.com.es/2013/07/hijo-cuentame-otra-vez.html>

[consulta 30/12/2014]

SIERRA I FABRA, Jordi. “Biografía”.

http://www.sierraifabra.com/2011/es_biografia.php

[consulta 20/11/2014]

WIKIPEDIA. “Canción protesta”.

<http://es.wikipedia.org/wiki/Canci%C3%B3n_de_protesta>

[consulta 29/12/2014]

WIKIPEDIA. “Els Setze Jutges”.

http://es.wikipedia.org/wiki/Els_Setze_Jutges

[consulta 29/12/2014]

WIKIPEDIA. “Ismael Serrano”.

<http://es.wikipedia.org/wiki/Ismael_Serrano>

[consulta 30/12/2014]

WIKIPEDIA. “Joan Manuel Serrat i Teresa”.

<http://ca.wikipedia.org/wiki/Joan_Manuel_Serrat_i_Teresa>

[consulta 01/01/2015]

WIKIPEDIA. “Jordi Sierra i Fabra”.

http://es.wikipedia.org/wiki/Jordi_Sierra_i_Fabra

[consulta 20/11/2014]

WIKIPEDIA. “Lluís Llach”.

http://es.wikipedia.org/wiki/Llu%C3%ADs_Llach

[consulta 29/12/2014]

WIKIPEDIA. “Miguel Hernández”.

<http://es.wikipedia.org/wiki/Miguel_Hern%C3%A1ndez>

[consulta 10/10/2014]

WIKIPEDIA. “Pepa Plana”.

<http://es.wikipedia.org/wiki/Pepa_Plana>

[consulta 01/12/2012]

WORDREFERENCE. “Diccionario de sinónimos y antónimos”.

<<http://www.wordreference.com/sinonimos/>>

[consulta constante]

